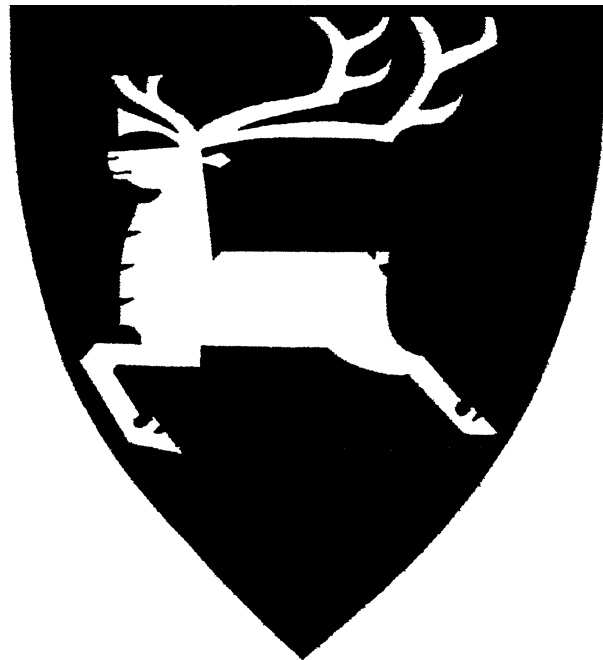

**FRA MILITÆRT TOMROM TIL MILITÆRT TYNGDEPUNKT:
OPPRETTELSEN AV BRIGADEN I NORD-NORGE**

LARS PETTER JOHANSEN
HOVEDFAGSOPPGAVE I HISTORIE
UNIVERSITETET I OSLO
VÅREN 1999

FORORD

Jeg startet arbeidet med denne oppgaven i januar 1997 og etter to og et halvt år, preget av interessante utfordringer og til tider noe motgang, ble oppgaven fullført. Mitt prosjekt vil indirekte bidra med materiale til arbeidet med bind fire i prosjektet *Norsk Forsvarshistorie*. Prosjektet er igangsatt ved Institutt for Forsvarsstudier og min biveileder, Kjetil Skogrand, er forfatter av bind fire som tar for seg perioden 1940-1970.

En rekke personer har bidratt med hjelp i ulike faser av oppgaven. Faglig vil jeg takke min veileder Olav Njølstad for gode og nyttige kommentarer på alle stadier i prosessen. En stor takk fortjener også min biveileder Kjetil Skogrand som har vært en inspirator med sin glødende interesse for emnet. Ellers vil jeg takke Helge Ø. Pharo, Knut Einar Eriksen og Tor Egil Førland samt en rekke medstudenter for nyttige innspill underveis i oppgaveskrivingen.

Jeg er svært takknemlig for den gode hjelp jeg har fått fra arkivarer ved Riksarkivet, Stortingsarkivet, Forsvarets Overkommandos Bortsettingsarkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv og ved arkivet til Utenriksdepartementet. Uten denne hjelpen ville det vært umulig å gjennomføre denne oppgaven. En stor takk går også til min samboer Heidi og til min nærmeste familie som har vist forståelse for mitt arbeid og støttet meg på alle mulige måter.

Til slutt en takk til Institutt for Forsvarsstudier (IFS) for økonomisk støtte i avslutningsfasen.

Oslo, april 1999

Lars Petter Johansen

FORKORTELSER

I TEKST:

BAOR	British Army of the Rheine
Brig N	Brigaden i Nord-Norge
CINCNORTH	Commander-in-Chief Allied Forces Northern Europe
DKN	Distriktskommando Nord-Norge
FAD	Forsvarets anleggsdirektorat
FDIN	Forsvarets Distriktsingeniør Nord-Norge
HOK	Hærens Overkommando
MAAG	Military Assistance Advisory Group
MTDP	Medium Term Defence Plan
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NNP	Nord-Norge planen
SAC	Strategic Air Command
SACEUR	Supreme Allied Commander in Europe
SACLANT	Supreme Allied Commander Atlantic
SHAPE	Supreme Headquarters Allied Powers Europe
STDP	Short Term Defence Plan
UD	Utenriksdepartementet
ØKN	Øverstkommanderende Nord-Norge

I FOTNOTER:

AAB	Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek
FD	Forsvarsdepartementet
FOBA	Forsvarets overkommandos bortsettingsarkiv
Fst	Forsvarsstaben
FRUS	Foreign Relations of the United States
H-arkiv	Hemmelig arkiv
Hål. ing. batj.	Hålogaland ingeniør bataljon
Innst. S.	Innstilling til Stortinget

RA	Riksarkivet
RSU	Regjeringens sikkerhetsutvalg
SA	Stortingsarkivet
SMK	Statsministerens kontor
SSN	Den sentrale Sjefsnemnd
St.forh.	Stortingsforhandlinger
St.meld.	Stortingsmelding
St.prp.	Stortingsproposisjon
S.tid.	Stortingstidende
UBO	Universitetsbiblioteket i Oslo
UD	Utenriksdepartementet; utenriksdepartementets arkiv, Oslo.
UUKK	Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité

INNHOLDSFORTEGNELSE

<u>FORORD</u>	10
<u>FORKORTELSER</u>	11
<u>INNLEDNING</u>	13
<u>PROBLEMSTILLINGER OG AVGRENSNINGER</u>	2
<u>PERSPEKTIVER, TILNÆRMING OG TIDLIGERE FORSKNING</u>	4
<u>KILDER</u>	8
<u>NOEN BEGREPSAVKLARINGER</u>	9
<i><u>Kart: Skibotndalen, Kittdalen og Signaldalen</u></i>	11
<u>OPPGAVENS STRUKTUR</u>	12
<u>KAPITTEL 1 : FORSVARETS UTVIKLING I ET NASJONALT- OG I ET ALLIANSEPERSEKTIV</u>	13
<u>NORGES VEI TIL NATO</u>	13
<u>AMERIKANSK VÅPENHJELP</u>	15
<u>TYSKLANDSBRIGADEN</u>	17
<u>ALLIERTE FORSVARSPLANER</u>	20
<i><u>Trusselbildet</u></i>	22
<u>UTVIKLINGEN I NATO ETTER UTBRUDDET AV KOREAKRIGEN</u>	23
<i><u>Kollektivt avveide styrker</u></i>	24
<i><u>Vesttysk opprustning</u></i>	25
<u>TILBAKETREKNING AV TYSKLANDSBRIGADEN</u>	26
<i><u>Thorne-komiteen</u></i>	26
<u>RÅDSMØTET I OTTAWA</u>	28
<u>KONKLUSJON</u>	31
<u>KAPITTEL 2 : NORD-NORGE I SØKELYSET</u>	34
<u>TYSKE ERFARINGER</u>	34
<u>GEOGRAFI OG KOMMUNIKASJONSMULIGHETER</u>	35
<i><u>Geografiske forhold i Finnmark og Troms</u></i>	36
<i><u>Riksveiene 870 og 930</u></i>	38
<i><u>Andre kommunikasjoner</u></i>	40
<u>FORHOLDET TIL SOVJETUNIONEN</u>	42
<i><u>Den direkte/ ytre trusselen</u></i>	43
<i><u>Kart: forventede russiske angrepsakser</u></i>	46
<i><u>Den indirekte/ indre trusselen</u></i>	47
<u>FRA GRADVIS TIL FORSERT OPPBYGGING AV FORSVARET I NORD-NORGE</u>	48
<i><u>Koreakrigen som skille</u></i>	49
<u>UTBYGGING AV LYNGENSTILLINGEN</u>	53
<u>NORD-NORGE PLANEN: MODERNISERING AV EN UTSATT LANDSDEL</u> ... 58	
<i><u>Bakgrunnen for Nord-Norge planen</u></i>	58

<i>Forsvarsdepartementets uttalelse om Nord-Norge planen</i>	61
<i>Stortinget vedtar Nord-Norge planen</i>	62
<i>Samkjøring mellom Nord-Norge planen og Forsvaret</i>	63
KONKLUSJON	67
<u>KAPITTEL 3 : UTBYGGINGEN AV BRIGADEN I NORD-NORGE</u>	69
STORTINGET GODKJENNER FORSVARSPROGRAMMET	69
MILITÆR PLANLEGGING FOR LOKALISERING OG STØRRELSE	73
<i>Ekstrabevilgninger til Forsvarsdepartementet</i>	73
<i>Lokalisering og størrelse</i>	75
<i>Kart: Setermoen, Heggelia, Bardufoss og Skjold</i>	79
OPPRETTELSEN AV FORSVARETS ANLEGGSDIREKTORAT(FAD)	81
UTBYGGINGEN AV SKJOLD OG SETERMOEN	83
<i>Fra rekognosering til ferdige planer</i>	83
<i>Utbyggingen</i>	87
<i>De øvrige leirene og skytefeltene</i>	89
HVORFOR BLE BRIGADEUTBYGGINGEN FORSINKET?	91
SOLDATENES OG SIVILBEFOLKNINGENS TILPASNING TIL BRIGADEN ..	94
<i>Forholdet mellom Forsvaret og sivilbefolkningen</i>	96
KONKLUSJON	98
<u>KAPITTEL 4 : BRIGADENS ROLLE FOR BEREDSKAPEN I NORD-NORGE</u>	100
BEREDSKAPEN I NORD-NORGE FRA 1951/52 TIL HØSTEN 1953	100
<i>Øverstkommanderende i Nord-Norges syn på beredskapen</i>	104
BRIGADENS ROLLE FOR BEREDSKAPEN I NORD-NORGE FRA HØSTEN 1953 TIL ÅRSSKIFTET 1955/56	106
<i>Direkte overføring fra Tyskland til Nord-Norge?</i>	107
<i>Utstyr og mestring av forholdene i Indre Troms</i>	107
<i>Krav til Brigaden</i>	108
<i>Kontingentskifter</i>	109
<i>Mangel på befal</i>	111
<i>Holdt Brigaden mål?</i>	111
BEREDSKAPEN I NORD-NORGE UTENOM BRIGADEN	113
NATOS FORSVARSPLANER	115
<i>Nordkommandoens forsvarsplan for 1954</i>	118
ØKENDE VEKT PÅ NORD-NORGE	122
KONKLUSJON	127
KONKLUSJON	128
OPPSUMMERING	128
INTEGRASJON/AVSKJERMING OG AVSKREKKING/BEROLIGELSE	131
ULIKE PERSPEKTIVER PÅ OPPRETTELSEN AV BRIGADEN I NORD-NORGE	134
<u>OVERSIKT OVER KILDER</u>	139
TRYKTE KILDER:	140
<u>LITTERATURLISTE</u>	142

INNLEDNING

Jeg bærer det frem til nær og til fjern
det gjelder at øke vort værn!
Jeg roper det ut så høit som jeg kan:
det gjelder at væbne og herde vort land-
dog ikke med ord men med jern.

Med dette diktet av Nils Collett Vogt avsluttet stortingsrepresentant Carl Joachim Hambro fra Høyre stortingsforhandlingene sommeren 1952 der det ble besluttet at det skulle opprettes en stående brigade i Nord-Norge.¹

Oppbyggingen av forsvaret i Nord-Norge stod langt nede på prioriteringslisten til norske myndigheter i de første årene av etterkrigstiden. Årsakene var at hele landet måtte gjenoppbygges og at forsvarsressursene tidlig ble konsentrert om Østlandet og om Tysklandsbrigaden.² Etter at sovjetrusserne trakk seg ut fra Finnmark på høsten 1945 kan Nord-Norge derfor best karakteriseres som et militært tomrom. Så lenge Tyskland var avrustet, regnet norske myndigheter med at den norske sørflanken var mer utsatt enn Nordflanken. Utbruddet av Koreakrigen, sommeren 1950, økte den internasjonale spenningen og førte til en forsert forsvarsoppbygging i NATO. Vedtaket om å ruste opp Vest-Tyskland gjorde at oppmerksomheten kunne rettes mot Norges nordflanke. I samsvar med NATOs anbefaling, vedtok Stortinget sommeren 1952 at Tysklandsbrigaden skulle hjemkalles og at en stående brigade skulle etableres i Nord-Norge høsten 1953. Med opprettelsen av Brigaden i Nord-Norge ble det etablert et militært tyngdepunkt i Indre Troms. Stående styrker i Norge representerte noe nytt for Forsvaret og for Hæren. Med Brigaden i Nord-Norge fikk Hæren slagkraftige styrker på plass i et av de mest utsatte områdene i Norge. Det militære tyngdepunktet i Indre Troms ble bevart i hele perioden frem til sommeren 1996, da Brigaden opphørte å eksistere.³

¹ St. forh. 1952, 7b: 2370.

² Tysklandsbrigaden var en norsk militæravdeling på ca. 4000 mann som fra 1947 til 1953 var plassert i Tyskland.

³ Det militære tyngdepunktet i Indre Troms er våren 1999 fremdeles i en viss grad til stede.

PROBLEMSTILLINGER OG AVGRENSNINGER

Det første siktemålet med oppgaven er å beskrive og forklare hvorfor Stortinget sommeren 1952 vedtok å opprette en stående brigade i Nord-Norge (Brig N)⁴. Sentrale spørsmål i denne forbindelse er hvem som tok initiativet til opprettelsen av Brig N og hvorfor initiativet kom da det gjorde. Videre vil jeg diskutere spørsmålet om hvorfor Brigaden ble etablert i Lyngen-området i Indre Troms. Her vil jeg drøfte både de nasjonale og de internasjonale rammebetingelsene for den norske forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge.

Det andre siktemålet er å redegjøre for hvordan Stortingets vedtak gradvis førte til at forsvarsberedskapen i Nord-Norge ble styrket. Dette vil jeg vise gjennom å drøfte både planleggingen og utbyggingen av Brigaden. Med andre ord vil jeg undersøke og forklare forsvarsutviklingen i Nord-Norge fra militært tomrom til militært tyngdepunkt. Det sentrale vil være å analysere hvilken rolle Brig N spilte i denne utviklingen. I lys av dette vil jeg diskutere beredskapen før og etter at Brigaden kom på plass i Indre Troms. Her vil de nasjonale rammebetingelsene være de mest sentrale, men allianseperspektivet vil også i noen grad trekkes inn.

Tematisk er oppgaven avgrenset til å omhandle beredskapen og utviklingen av Hæren i Nord-Norge. En samhandling med andre forsvarsgrener i Nord-Norge fant naturligvis sted, men disse forsvarsgrenene er bare brakt inn der jeg har ansett det relevant for oppgavens hovedproblemstilling.

Oppgaven representerer en analyse av norske myndigheters politikk. Med norske myndigheter mener jeg Stortinget, regjeringen med Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet, samt de militære sjefene. Allierte synspunkter og pressens holdninger blir kun brukt der uttalelser fra disse kommer frem gjennom de kildene og den litteraturen som er gjennomgått i Norge.

Den mest sentrale norske politikeren rundt forsvarsutviklingen fra 1945 til 1952 var utvilsomt Arbeiderpartiets forsvarsminister Jens Christian Hauge. Huges kontroversielle lederstil førte til motstand fra både offisershold, fra borgerlig hold og

⁴ RA, DKN eske 216, HOK til DKN 16. november 1953. Brigaden i Nord-Norge fikk fra november 1953 forkortelsen Brig N. I denne oppgaven vil jeg for å gjøre det enkelt og for å spare plass bruke forkortelsen Brig N også når det refereres til avdelingen før november 1953.

fra enkelte innen hans eget parti. Fra offisershold gjaldt kritikken Hauges ønske om å disiplinere de militære under streng politisk kontroll. Fra borgerlig hold var det etter 1949 økende kritikk mot Hauge på grunn av Norges stadig tettere samarbeid i NATO. Oppgaven gir flere eksempler på Hauges balansegang mellom politiske og militære hensyn og mellom en nasjonal profil og samarbeid i NATO.

1949 står på mange måter for et skille i norsk forsvarshistorie og tyngdepunktet i min oppgave starter da. Historikerne Olav Riste og Tor Egil Førland er uenige om hvorvidt dette året var et vendepunkt, hvor stort det var og hva det bestod i.⁵ Det er likevel klart at Norge 4. april 1949 oppgav sin formelle alliansefrihet og ble medlem av NATO. Frem til sommeren 1950 endret NATO-medlemskapet lite i den gradvise norske forsvarsoppbyggingen. Utbruddet av Koreakrigen, sommeren 1950, førte til et tettere samarbeid i NATO. Fra 1951 gikk Norge inn for et fellesforsvar med en omfattende arbeidsdeling og samordning på tvers av nasjonale grenser.⁶ Samarbeidet i NATO kom i stor grad til å prege forsvarets utvikling i perioden frem til Brigaden ble opprettet. Derfor er det naturlig å starte oppgaven i 1949 og trekke linjene frem mot opprettelsen av Brig N. Innen enkelte temaer er det imidlertid nødvendig å trekke linjene enda lenger tilbake. Et eksempel på et slikt tema er forsvarsplanleggingen i Nord-Norge som i stor grad var en videreføring av de tyske forsvarsplanene fra krigen.

Sluttstrek i denne oppgaven vil bli satt til årsskiftet 1955/56, selv om det ikke er lett å tidfeste slutten på brigadens etableringsfase. De første avdelingene kom på plass høsten 1953, men først ved årsskiftet 1955/56 var storparten av Brigadens avdelinger på plass. Enda tre år gikk før garnisonsutbyggingen var ferdig. Hvis vekten legges på når øvingsområder og den forvaltningsmessige styringen av garnisoner var avklart, eller når etterforsynings- og reparasjonstjeneste var etablert, kommer man langt inn på sekstitallet.⁷ Når jeg har valgt å sette strek ved årsskiftet 1955/56, skyldes det flere forhold. For det første var avdelingenes beliggenhet og størrelse på dette

⁵ Riste, O. 1985, «Was 1949 a Turning -Point? Norway and the Western Powers 1947-1950», i Riste, O (ed.) *Western security. The Formative Years. European and Atlantic Defence 1947-1953*, Oslo; Førland, T.E. 1988, «1949 som «vendepunkt»: Er NATO-medlemskapet bare kulisse?», *Internasjonal Politikk* nr. 6.

⁶ Riste, O. 1991, «Isolasjonisme og stormaktsgarantier». *Norsk tryggingpolitikk 1905-1990. Forsvarsstudier* nr. 3: 21.

⁷ Lundesgaard, Leif 1995, *Brigaden i Nord-Norge 1953-1995*. Elander, Oslo.

tidspunkt bestemt og samtlige avdelinger på plass i Nord-Norge. Med andre ord utgjorde Brigaden ved årsskiftet 1955/56 det militære tyngdepunkt som norske myndigheter vedtok å opprette sommeren 1952. For det andre var pionértiden over i 1955/56 og enkelte avdelinger hadde over to års erfaring ved Brigaden. Mange startproblemer var derfor luket bort på dette tidspunktet. Dette gir grunnlag for en drøftelse av beredskapen i Nord-Norge i 1955/56 og for en sammenlikning med beredskapen før de første avdelingene ble etablert. For det tredje begynte, i alliansesammenheng, tilpasningen til en ny forsvarsdoktrine. For det fjerde begynte bevilgningene til forsvaret å flate ut og den kraftige vekstperioden som startet i 1950 var over.

Fremstillingen tar også opp mer generelle temaer. Et emne som blir berørt er den generelle oppbyggingen og oppgraderingen av Nord-Norge. Parallelt med Brigadens etablering foregikk en storstilt samfunnsøkonomisk satsning på Nord-Norge med sikte på å skape 10 000 nye arbeidsplasser.⁸ I en tynt befolket landsdel måtte nødvendigvis Brigadens etablering føre med seg økonomiske ressurser og kulturelle og sosiale impulser sørfra. Brigaden inngikk altså som et viktig moment i den generelle utviklingen og moderniseringen av Nord-Norge.

Et annet tema som blir berørt er den generelle oppbyggingen av forsvaret i Norge. Prosessen bak Stortingets vedtak om å opprette en stående brigade i Nord-Norge bør også sees i sammenheng med den generelle utformingen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Slik sett var opprettelsen av Brigaden på mange måter en hjørnestein i det norske forsvarets byggverk. Dette fører naturlig over til et tredje tema; Brig N plassert i et allianseperspektiv. Det vil være naturlig å drøfte utviklingen i NATOs forsvarsplaner i perioden fra 1949 til 1955/56 for å forstå i hvilken grad disse planene la føringer på de norske forsvarsplanene. Spesielt viktig er det å drøfte Brig Ns plassering i *Forward Defence* konseptet.⁹

PERSPEKTIVER, TILNÆRMING OG TIDLIGERE FORSKNING

Et grunnleggende perspektiv i oppgaven er Norges begrensede handlingsrom som

⁸ Bergh, Trond. 1987, *Storhetstid (1945-1965) Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 5, Oslo: 183.

⁹ *Forward Defence*, *Forward Strategy* og *fremskutt forsvar* er tre betegnelser brukt på NATOs forsvarsplaner, knesatt i 1950, med målsetting om å forsvare områder nær sovjetrussisk kontrollert

småstat. Viktige premisser for den norske forsvars- og utenrikspolitikken ble lagt av andre nasjoner. Eksterne maktpolitiske rammer og forhold i internasjonal politikk var i stor grad bestemmende for norsk politikk. Norske myndigheters vedtak vil derfor bli undersøkt i sammenheng med de ytre rammebetingelsene.

En annen innfallsvinkel er moderniseringsperspektivet. Etter krigen var oppbygging og integrering av alle landsdeler en viktig målsetting for Arbeiderpartiregjeringen. Etter tyskernes ødeleggelser i Nord-Norge var behovet for gjenreisning og modernisering prekært i denne landsdelen. Moderniseringstanken vil derfor trekkes inn for å drøfte i hvilken grad oppbyggingen av forsvaret i Nord-Norge var en del av moderniseringen.

Den siste innfallsvinkelen, som tar for seg betydningen av historisk erfaring, kan vi kalle *9. april-syndromet*. Tyskernes overfall på Norge 9. april 1940 førte til tre nye norske forsvarspolitiske erkjennelser. For det første at Norge ville bli trukket inn i en eventuell ny stormaktskrig. For det andre at alliert hjelp til Norge i krig måtte forberedes i fred. For det tredje var det klart at Norge trengte et sterkt forsvar som kunne holde ut til den allierte hjelpen kom.¹⁰ Erkjennelsen av disse vurderingene gjorde at også norske militære myndigheter var med og påvirket forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge.

Det finnes ingen samlet faghistorisk fremstilling basert på omfattende primærkildestudier som analyserer opprettelsen av Brig N. Studiet av norsk sikkerhetspolitikk under den kalde krigen har konsentrert seg om Norges NATO-medlemskap og om Norges forhold til USA.

Knut Einar Eriksen er en av flere norske historikere som har tatt for seg forsvarsutviklingen i Norge og i NATO mer allment.¹¹ Han peker på tre momenter som alle hadde avgjørende betydning for utviklingen av forsvaret tidlig på femtitallet. For det første ble forsvarsutgiftene langt større enn de tidligere hadde vært i fredstid. Arbeiderpartiet hadde for det andre mistet sin forsvarsnegative profil. Til slutt peker Eriksen på at forsvarspolitikken i Norge ikke lenger var et rent norsk anliggende.

territorium.

¹⁰ Disse tre nye vurderingene ble nevnt av Rolf Tamnes på et seminar på Blindern våren 1998.

¹¹ Eriksen, K.E. 1981, «Norge i det vestlige samarbeid», i Bergh, T. og Pharo, H.Ø.(red.), *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Universitetsforlaget: 240.

Spesielt Eriksens siste moment henger sammen med det Helge Pharo og Knut Einar Eriksen understreker i *Norsk utenrikspolitikk historie*, nemlig at tilspissingen av den kalde krigen og utviklingen av det integrerte forsvar i NATO bidro til at Norge i høyere grad måtte ta hensyn til de alliertes interesser.¹²

Johan Jørgen Holst og Rolf Tamnes har brukt begrepene *avskrekking og beroligelse* og *integrasjon og avskjerming* til å beskrive viktige avveiningshensyn i norsk sikkerhetspolitikk.¹³ Det første begrepet gjelder forholdet vestover til USA/NATO. Dette forholdet har fra norsk side vært preget både av et ønske om integrasjon og et ønske om avskjerming. Et eksempel på integrasjon er det norske ønsket om å binde NATO til forsvaret av Nordflanken mens et eksempel på avskjerming finner vi i ønsket om å ikke ha utenlandske baser på norsk jord. Det andre begrepet gjelder forholdet østover til Sovjetunionen. Dette forholdet har vært preget av både avskrekking og beroligelse. Et eksempel på avskrekking er Norges NATO-medlemskap mens et eksempel på beroligelse er Norges selvpålagte begrensninger med tanke på alliert øvingsvirksomhet i nord. Det er altså en nær sammenheng mellom integrasjon i vest med avskrekking i øst, og avskjerming mot USA/NATO og beroligelse overfor Sovjetunionen. Den norske forsvars- og utenrikspolitikken bærer preg av en dynamisk balansepolitikk mellom motstridende hensyn noe som er et gjennomgangstema i oppgaven.

I «Integration and Screening» understreker Tamnes at det var meget viktig for Norge å prøve å binde USA og Storbritannia, og dermed NATO, til forsvaret av Norge.¹⁴ Han påviser at Norge ikke manglet vilje til et tettere samarbeid med NATO for å sikre seg denne hjelpen. Et tydelig tegn på dette var at norske myndigheter raskt så mulighetene for at et opprustet Vest-Tyskland kunne styrke forsvaret av den Skandinaviske sørflanken. Vesttysk opprustning ble tidlig et stridstema innen NATO og for Norges del ville en tysk opprustning føre til at Tysklandsbrigaden kunne trekkes hjem. Dersom tyskerne bidro til forsvaret ville det være mulig å etablere et fremskutt

¹² Eriksen, K.E. og Pharo, H.Ø. 1997, *Norsk utenrikspolitikk historie* bind 5, Kald krig og internasjonalisering 1945-1965. Universitetsforlaget, Oslo: 37.

¹³ Tamnes, R. 1987a, «Integration and screening. The two faces of Norwegian Alliance Policy, 1945-1986», *Forsvarsstudier*, årbok VI; Holst, J.J. 1966, «Norsk sikkerhetspolitikk i et strategisk perspektiv». *Internasjonal politikk* nr. 5.

¹⁴ Tamnes 1987a.

forsvar, og inngangen til Danmark og Norge i sør ville være dekket.

Tamnes fastslår i «Kamp mot russerne på tysk jord? Tysklandsbrigaden og den kalde krigen 1947-1953» at Tysklandsbrigaden våren 1951 endret rolle fra å være en okkupasjonsstyrke for å overvåke tyskerne til å bli en forsvarsstyrke ved Norges strategiske sørflanke i Nord-Tyskland.¹⁵ Det var ikke enighet blant norske politikere og militære om å ha Hærens viktigste avdeling i utlandet. Med sine 4000 mann tappet Tysklandsbrigaden Hæren i Norge for viktige mannskaper. Videre mener Tamnes at Norge ikke var noen pådriver for å få Brigaden raskt hjem, og at det ikke var noen selvfølge at den skulle legges til Nord-Norge. På det siste punktet, angående Brigadens eventuelle plassering i Nord-Norge, vil jeg i sterkere grad enn Tamnes vektlegge at Nord-Norge var det eneste aktuelle stedet å plassere Brigaden.

I «Norway`s Struggle for the Northern Flank 1950-1952» understreker Tamnes hvordan norske myndigheter kjempet for å oppnå bindende tilsagn om støtte fra USA og Storbritannia.¹⁶ Om slike tilsagn ble gitt i forbindelse med forsvaret av Indre Troms vil jeg diskutere i denne fremstillingen.

Av NATOs forsvarsplaner fra høsten 1950 fremkommer det at NATO skulle prøve å stoppe et sovjetrussisk angrep ved Lyngen-linjen i Indre Troms slik at Narvik, Bodø og Tromsø kunne holdes.¹⁷ Planen viser at Lyngen-området i Indre Troms ble ansett som NATOs naturlige forsvarslinje mot nord. I oppgaven vil jeg drøfte hvorfor Lyngen-området pekte seg ut som det beste stedet å stoppe sovjetrusserne. Hvilken rolle Brig N fikk for forsvaret av Lyngen-linjen og om denne linjen kunne holdes etter at Brig N var på plass, vil også bli diskutert.

Både i «Handlefrihet og lojalitet. Norge og atompolitikken i 1950-årene» og i «The United States and the Cold War in the High North» drøfter Tamnes amerikanernes og NATOs strategi i nordområdene.¹⁸ Tamnes understreker at det fra 1954 fant sted en nuklearisering av alliansen. Selv om innpassingen av atomvåpen i

¹⁵ Tamnes, R. 1986b, «Kamp mot russerne på tysk jord ? Tysklandsbrigaden og den kalde krigen 1947-1953.» *Forsvarsstudier*, årbok V.

¹⁶ Tamnes, R. 1985, «Norway`s Struggle for the Northern Flank 1950-1952», i Riste O. (red), *Western security: The Formative Years, European and Atlantic Defence 1947-1953*. Universitetsforlaget, Oslo.

¹⁷ Tamnes 1985.

¹⁸ Tamnes, R. 1989, «Handlefrihet og lojalitet. Norge og atompolitikken i 1950-årene», i Bergh, T. og Pharo, H.Ø. (red.), *Historiker og veileder. Festskrift til Jacob Sverdrup*, Tiden Norsk Forlag, Oslo; Tamnes, R. 1991, *The United States and the Cold War in the High North*, Ad Notam forlag, Oslo.

NATO var en prosess som bare såvidt hadde begynt i 1955/56, vil jeg i oppgaven komme inn på i hvilken grad denne nukleariseringsprosessen påvirket Brig N.

I sin hovedoppgave i historie, *Gjennomføringa av Nord-Norge-Planen 1952-1960*, tar Arve Veivåker opp hvordan Nord-Norge planen skulle bedre de økonomiske forholdene i Nord-Norge.¹⁹ Denne planen ble utarbeidet i 1951 og vedtatt av Stortinget året etter.²⁰ Parallelt med forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge ble det altså fra norske myndigheters side iverksatt en samfunnsøkonomisk plan for landsdelen. Veivåker etterlyser imidlertid i oppgaven en drøfting av sammenhengen mellom Nord-Norge planen og opprettelsen av Brigaden i Nord-Norge. I denne oppgaven vil jeg belyse Nord-Norge planens viktige rolle i den generelle oppbyggingen av landsdelen.

Generalmajor Leif Lundesgaard utgav i 1995 et verk som tar for seg Brig N fra 1953 til 1995.²¹ Lundesgaard understreker selv at boken ikke er et faghistorisk verk. Likevel gis det i boken en grei innføring i flere sider rundt opprettelsen av Brigaden.

Felles for den nevnte litteraturen er at den berører Norges og NATOs/USAs syn tidlig på 50-tallet på forsvaret av Nord-Norge. Noen konkret drøftelse av beredskapen i landsdelen finnes likevel ikke. Derfor vil jeg i denne oppgaven drøfte Brig Ns rolle for Hærens forsvarsberedskap i Nord-Norge fra 1951/52 til 1955/56.

KILDER

Hovedtyngden av de historiske kildene som er benyttet finnes på Riksarkivet.

Opgaven er i noen grad rammet av Forsvarets tidligere kassasjonspraksis.

Forsvarsdepartementets arkivmateriale er mangelfullt, uoversiktlig og delvis ødelagt ved kassasjon. Det samme gjelder Brig Ns eget arkiv. Det som er igjen av Brigadens arkiv ble høsten 1998 overført til Riksarkivet. Redusert kildetilfang fra to av de mest sentrale kollektive aktørene, har ført til et problematisk rekonstruksjonsarbeid. Blant annet for å kompensere for kassasjonene, har jeg i tillegg gjennomgått arkivene til Statsministerens kontor, Regjeringens sikkerhetsutvalg, Kontoret for nasjonalbudsjettet, Forsvarsstaben, Hærens Overkommando, Distriktskommando Nord-Norge, Øverstkommanderende Nord-Norge, Forsvarets Anleggsdirektorat og

¹⁹ Veivåker, A. 1974, *Gjennomføringa av Nord-Norge Planen 1952-1960*. Hovedfagsoppgave i historie, UiT.

²⁰ St. meld. nr. 85, 1951.

Forsvarets Distriktsingeniør. Gjennomgangen av materialet fra så forskjellige institusjoner som for eksempel Forsvarsdepartementet og Forsvarets Anleggsdirektorat, har gjort det lettere å identifisere eventuelle meningsforskjeller mellom de bestemmende politiske myndigheter og de utøvende militære myndighetene.

I Utenriksdepartementets arkiv er et langt mer sammenhengende materiale gjennomgått. Dokumentseriene i dette arkivet er oversiktlige og komplette, men inneholdt forholdsvis lite relevant materiale for denne oppgaven.

Deler av Forsvarets Bortsettingsarkiv er også gjennomgått. Spesielt viktig er den sentrale sjefsnemnda der referater fra flere militære diskusjoner angående forsvaret av Nord-Norge har vært av stor interesse. Det samme er en del av general Finn Backers notater i samme arkiv.

I Arbeiderbevegelsens arkiv gir papirene etter tidligere handelsminister Erik Brofoss en grundig dokumentasjon av regjeringens økonomiske satsning i Nord-Norge tidlig på 50-tallet. Av trykte kilder har jeg brukt *Stortingsforhandlinger* og *Foreign Relations of the United States* (FRUS).

Av muntlige kilder har intervjuer med både generalmajor Leif Lundesgaard og oberstløytnant Nils Borchgrevink gitt supplerende og nyttig informasjon om forholdene ved Brigaden i den første tiden. Det lykkes meg dessverre ikke å få i stand et intervju med tidligere forsvarsminister Jens Christian Hauge.

NOEN BEGREPSAVKLARINGER

Enkelte sentrale begrep i oppgaven trenger nærmere avklaring. Begrepet *brigade* er et av disse. En brigade er en selvstendig hæravdeling bestående av kommandoledd, manøveravdelinger, støtteavdelinger og forsyningsavdelinger.²² Det vil si at den enten kan operere uavhengig av andre avdelinger eller at den kan operere sammen med andre brigader i en større militær avdeling, divisjonen. Hva en brigade inneholder av personell, utrustning og våpen, har variert i takt med forsvarsutviklingen. I 1952 hadde en norsk brigade en personellstyrke på ca. 5000

²¹ Lundesgaard 1995.

²² Breidlid, Olav, Oppegaard, Hiorth Tore og Torblå, Per. 1991, *Hæren etter den annen verdenskrig 1945-1990*. Fabritius, Oslo: 174.

mann. Da alle de forutsatte avdelinger ved Brig N var på plass i 1955/56, utgjorde de ca. 3700 mann. Differansen skyldtes at det var større eller mindre reduksjoner i de fleste av brigadens avdelinger. To år senere var imidlertid Brigadens personell kommet opp i 5000 soldater.

Etablissementer var et vanlig brukt fellesbegrep i Forsvaret på soldatkaserner, fellesrom, lagerbygninger, garasjer o.l., med andre ord alle de bygninger som en militær avdeling trenger i sitt daglige virke.

Forsvarsberedskap brukes i denne fremstillingen som en betegnelse på den militære evne til å forsvare for eksempel et område. Hvor god eller dårlig forsvarsberedskapen til enhver tid er, vil alltid være et skjønsspørsmål. Begrepet brukes derfor til å betegne generelle utviklingstrekk og til å sammenlikne ulike perioder.

Et uttrykk som går igjen i oppgaven er *kupp* eller *kuppartet angrep*. I 1951 definerte Forsvaret et kuppartet angrep som et overraskende angrep som settes inn før eller under mobilisering og sammendragning.²³ Norske myndigheter på 1950-tallet så for seg at et russisk angrep ville arte seg omtrent slik tyskernes angrep kom i 1940, og kalte altså dette for et kupp eller et kuppartet angrep.

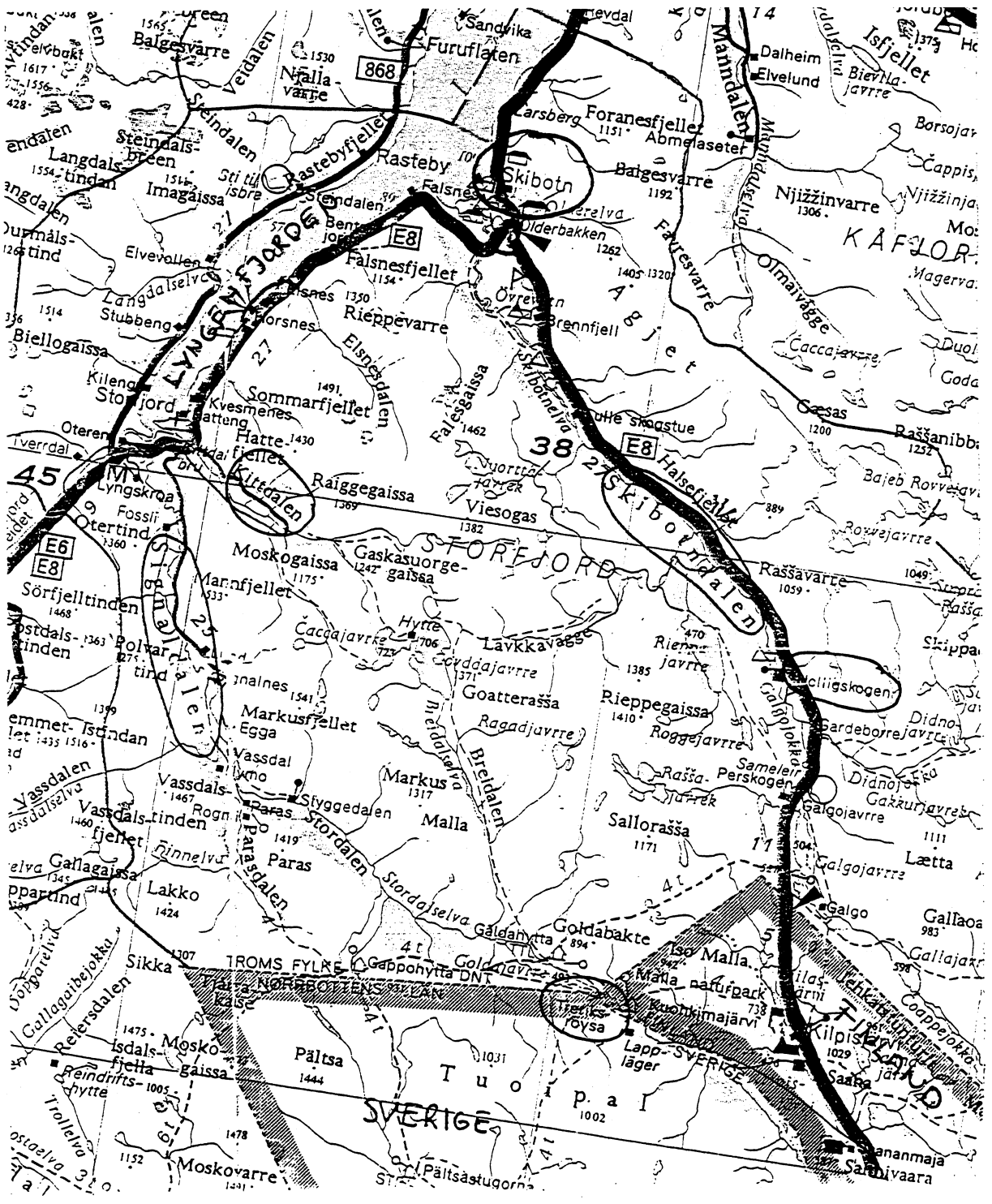
Det kan også være hensiktsmessig med en klargjøring av geografiske navn og betegnelser i det området der Brigaden ble plassert. *Lyngen Festning* er flere festningsverk som ble etablert av tyskerne fra Lyngenfjordens bunn og inn til *treriksørøysa* og den finske kile under krigen. Festningens tyngdepunkt ble plassert i Skibotndalen, Kittdalen og Signaldalen.²⁴ Denne festningen skulle dekke *Lyngen-linjen* som er en tenkt linje i fra Lyngenfjordens bunn og inn mot *treriksørøysa*. Områdene rundt Lyngenfjordens bunn kalles *Lyngen-området*. Området sør for Lyngen-området ligger i de indre delene av Troms og vil i denne oppgaven bli referert til som *Indre Troms*.²⁵ Det var her hovedtyngden av Brigaden var plassert.

²³ UD, 38.5/45, bd. 3, Norges Forsvar, militære organisasjoner m.v. Utdrag av mobiliseringsregler for Forsvaret 7. januar 1951.

²⁴ Se kart over *treriksørøysa*, Skibotndalen, Kittdalen og Signaldalen på neste side.

²⁵ Se kart side 71.

Kart: Skibotndalen, Kittdalen og Signaldalen

OPPGAVENS STRUKTUR

Opgaven er kronologisk ordnet innenfor hvert kapittel. I hvert kapittel vil ulike temaer bli drøftet adskilt, men innenfor den gitte tidsrammen. I det første kapitlet tar jeg for meg den norske sikkerhetspolitiske utviklingen i lys av de internasjonale rammebetingelsene. Fremstillingen er tematisk og tidsperioden er avgrenset til perioden fra 1949 til 1952. De ulike temaene drøftes her opp mot spørsmålet om hvem som tok initiativet til å opprette stående styrker i Nord-Norge og hvorfor initiativet kom når det gjorde.

Det andre kapitlet omhandler forsvarsmulighetene i Nord-Norge. Her vil en drøftelse av tyskernes erfaringer fra krigen, Nord-Norges geografi, trusselbildet og forsvarsplanene for Nord-Norge gi svar på hvorfor Brigaden ble opprettet i Indre Troms. Også her er fremstillingen tematisk og tidsrammen strekker seg fra 1944/45 og frem til 1951/52.

I kapittel tre trekkes linjene fra de to foregående kapitlene. I dette kapitlet rettes oppmerksomheten mot utbyggingen av Brig N. Stortingsdebatten rundt vedtaket om å opprette en brigade blir belyst. Det reises spørsmål om hvilke militære krav som lå til grunn for planleggingen og utbyggingen av Brig N samt hvorfor utbyggingen ble forsinket.

I det fjerde kapitlet diskuterer jeg beredskapen i Nord-Norge før og etter opprettelsen av Brig N. Deretter blir Brigaden drøftet som del av Norges og NATOs forsvar av Nordflanken i perioden frem til 1955/56.

I konklusjonen vil jeg først gi en kort kronologisk oppsummering av oppgaven. Deretter vil jeg diskutere i hvilken grad mine funn er supplerende eller avvikende i forhold til de hovedsynspunktene og den litteraturen som er redegjort for i denne innledningen. Jeg vil også komme inn på enkelte ubesvarte spørsmål relatert til mitt tema.

KAPITTEL 1 : FORSVARETS UTVIKLING I ET NASJONALT- OG I ET ALLIANSEPERSEKTIV

I dette kapittelet skal jeg ta for meg den utvikling som skjedde i det norske Forsvaret i tiden fra freden i 1945 til Stortinget besluttet å opprette Brig N sommeren 1952. Hovedproblemstillingen er hvem som tok initiativet til opprettelsen, hvorfor initiativet ble tatt og hvorfor det kom da det gjorde. For å svare på disse spørsmålene, skal jeg diskutere hvilke nasjonale og internasjonale rammebetingelser som bestemte den norske forsvarsoppbyggingen i denne perioden.

NORGES VEI TIL NATO

Norske myndigheter kom ut av krigen og den tyske okkupasjonen med en målsetting om at landet ikke skulle bli tatt på sengen en gang til.²⁶ Parallelt med den samfunnsøkonomiske gjenoppbyggingen av landet måtte også forsvaret gjenoppbygges. Arbeiderpartiet slo allerede i sitt arbeidsprogram i 1945 fast at:

Utbyggingen av landets forsvar må ta sikte på å skape en tidsmessig forsvarsmakt skikket til å møte et fiendtlig overfall, og til å fylle våre internasjonale militære forpliktelser, innenfor en økonomisk ramme som er forenlig med planene for gjenoppbyggingen av landet.²⁷

Høsten 1946 fremla FD en tre-års plan for reisingen av Forsvaret.²⁸ Planen tok sikte på en gradvis gjenoppbygging. Ved utgangen av tre-års perioden skulle Hæren bestå av tre brigader og to halvbrigader. I Nord-Norge skulle det settes opp en halvbrigade med støtteorganer, i alt ca. 2600 mann. Gjenoppbyggingen ble planlagt både gjennom nedsettelse av en forsvarskommisjon der en generell utgreiing om den fremtidige ordning av forsvaret var målet, og gjennom en plan for hva som måtte gjøres mens denne utgreiinga pågikk.²⁹ I perioden 1946-1949 steg forsvarsutgiftene 3-

²⁶ Lie, H. 1975, *Slik jeg ser det*. Tiden norsk forlag, Oslo: 47.

²⁷ Gerhardsen, E. 1971, *Samarbeid og strid. Erindringer 1945-1955*. Tiden Norsk Forlag, Oslo: 232.

²⁸ St. meld. nr. 32 (1945-1946).

²⁹ St. meld. nr. 32 (1945-1946). Forsvarskommisjonen la frem sitt forslag i 1949(FK-49).

Forsvarsutviklingen, særlig etter Norges NATO-medlemskap, førte imidlertid til at mange av forutsetningene for kommisjonens innstilling fort ble foreldet.

4 ganger målt i faste priser sammenliknet med de tre siste årene før krigen.³⁰ Likevel prioriterte Norge i denne perioden en gradvis kvalitativ-, fremfor en hurtig kvantitativ oppbygging av forsvaret.

I lys av krisen i Tsjekkoslovakia slo statsminister Einar Gerhardsen fra Arbeiderpartiet, i sin velkjente Kråkerøy-tale 29. februar 1948, fast at det ville bli de politiske organers «vanskelige oppgave samvittighetsfullt å vurdere forholdet mellom vår samfunnsøkonomiske beredskap og det som kan og bør settes inn i oppbyggingen av vårt militære og sivile beredskap».³¹ Han sa videre at et sterkt forsvar i tillegg var avhengig av folkets interesse og innstilling. Det var altså ingen tvil om at partiledelsen i Arbeiderpartiet hadde endret sitt forsvarsnegative syn fra slutten av 1930-årene, og at partiledelsen nå anså en forsvarsoppbygging som nødvendig.

Storbritannia var den makt som bidro med den største militære kontingenten under frigjøringen av Norge. I de første årene etter krigen regnet både Storbritannia og USA fortsatt Norge som britisk ansvarsområde og innenfor britisk innflytelsessfære. Forholdet mellom Norge og Storbritannia på dette tidspunktet kan karakteriseres som en *halvallianse*, siden Norge avga en brigade til okkupasjonen av Tyskland og forventet å få våpen og utstyr i retur.³² De militære bindingene til Storbritannia hadde i de første årene etter krigen en karakter av praktisk samarbeid i fredstid med sikte på hjelp i krigstid.³³ Men briternes evne og vilje til å opprettholde samarbeidet var sviktende, mye grunnet dårlig økonomi. Fra 1946/47 oppfordret derfor britene Norge til å forespørre USA om våpen.³⁴ Den amerikanske ambassaden fremholdt i juli 1947 at Norge nå viste økt interesse for amerikansk utstyr. I februar 1948 informerte den amerikanske forsvarsministeren, James Forrestal, ambassaden i Oslo om at våpenhjelpen ville være proporsjonal med den graden Norge ønsket å delta i det planlagte fellesforsvaret.³⁵

³⁰ Eriksen 1981: 180.

³¹ Gerhardsen, E. 1967, *Med Einar Gerhardsen gjennom 20 år*, Tiden Norsk Forlag, Oslo: 61-63.

³² Tammes 1986b: 94.

³³ Lundestad, G. 1981, «Hovedtendenser i norsk politikk 1945-1965», i Bergh, T. og Pharo, H.Ø. (red.), *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Universitetsforlaget, Oslo. 2.utg: 466.

³⁴ Eriksen, K.E. og Skodvin, M. 1981, «Storbritannia, NATO og et skandinavisk forbund». *Internasjonal politikk* nr. 3: 481.

³⁵ Wiker, P.V. 1996, *Amerikansk militærhjelp og norsk forsvarsoppbygging.*

Etableringen av den amerikanske militærhjelpen i Norge, 1949-1953.

Den økte internasjonale spenningen gjorde at Norge måtte forsere forsvarsoppbyggingen og se på mulighetene for forsvarsallianser. Den 4. april 1949 ble Norge medlem i NATO. Det norske valget var motivert av behovet for en amerikansk militær garanti og materiellhjelp, samt klare indikasjoner på at disse behovene ikke ville bli dekket innenfor en nordisk allianse.³⁶

Til tross for at norske politikere var delt i synet på norsk medlemskap i NATO, hadde mye forandret seg med det tyske angrepet på Norge i april 1940. De aller fleste regnet med at dersom det skulle være noen mulighet til å forsvare Norge i en krig, måtte forsvaret forberedes i fredstid med støtte fra allierte. Norsk medlemskap i NATO innebar dermed en erkjennelse av at Norge ikke lenger var en periferistat som kunne gjemme seg bort eller stå alene, og at landet utgjorde en strategisk viktig flanke i Europa. Dessuten var medlemskap nødvendig for å skaffe nok våpen til det norske Forsvaret.

AMERIKANSK VÅPENHJELP

I februar 1949 gav amerikanerne klar melding om at en militær garanti og materiell hjelp bare kunne oppnås innenfor en vestlig forsvarspakt. Sammen med den sovjetrussiske trusselen i øst var denne garantien og våpenhjelpen de viktigste premissene for norsk NATO-medlemskap. Dette kom klart til uttrykk ved at Norge bare noen dager etter NATO-innmeldelsen formelt søkte om våpenhjelp fra USA.³⁷ Søknaden var omfattende og ble overfor amerikanerne begrunnet med at det var stor

Hovedfagsoppgave i historie, UiO: 15. Den britiske utenriksminister Ernest Bevin holdt en tale i Underhuset 22 januar 1948 der han tok til orde for et omfattende vestlig forsvarsforbund. Talen ble tolket som en invitasjon til bl.a. Norge om å bli med i det vestlige forsvarsforbundet. Medlemskap her ville altså føre til at Norge fikk våpenhjelp fra USA.

³⁶ Eriksen 1981: 213. Fra våren 1948 til våren 1949 diskuterte Danmark, Sverige og Norge også et nordisk forsvarsforbund. Dette alternativet ble forlatt fordi norske myndigheter tvilte på forbundets evne til å stå imot et sovjetrussisk angrep.

³⁷ Wiker 1996: 22.

forskjell på å klare å forsvare seg selv og det å bli frigjort etter en okkupasjon.³⁸ Igjen ble det altså fra norsk hold vist til at noe nytt 9. april ikke måtte skje. Avtalen med USA ble undertegnet i januar 1950 og Stortinget ratifiserte den tre uker senere.³⁹ Våpenhjelpen ble opprettet som det militære motstykket til Marshallhjelpen.⁴⁰

Etter Koreakrigens utbrudd sommeren 1950 ble materielltildelingen tilpasset de økende norske styrkeforpliktelsene. Ifølge USA forutsatte økt militærhjelp økning av mottakerlandenes innsats i forsvarsoppbyggingen, at mottakerlandene måtte satse mer på militær produksjon fremfor sivil produksjon, og en styrt tysk remilitarisering.⁴¹ Amerikanerne var misfornøyde med den strukturelle norske forsvarsoppbyggingen som de mente var lite effektiv i forhold til de materielleveransene Norge mottok. Sommeren 1951 truet derfor USA med utsettelse og kansellering av to tredjedeler av den planlagte materiellhjelpen. Samtidig tilbød amerikanerne økonomiske gevinster dersom Norge tilpasset seg kravene.⁴² Denne trusselen ble møtt av FD med ekstraordinære tiltak for å forsøke å løse problemet med utpakking og videresending av amerikansk materiell.⁴³ Fra 1949 ble dermed USA Norges viktigste militære støttespiller og utøvde et visst press på Norge gjennom fordelingen av våpenhjelpen.

Den amerikanske våpenhjelpen var altså en utfylling av alliansegarantien som førte med seg indirekte og direkte amerikansk påvirkning og press for økt norsk militær satsning. I hvor stor grad dette preget den norske forsvarsoppbyggingen er vanskelig å si, men at Norge var avhengig av våpenhjelpen er det ingen tvil om. Det var ikke småpenger det gjaldt. Fra 1949 til 1954 mottok Norge ca. 2.5 milliarder kr i våpenbevilgninger.⁴⁴ De amerikanske bevilgningene steg voldsomt fra 1949 til 1954, for deretter å synke frem mot 1960. Den samme utviklingen fant sted i de norske forsvarsbevilgningene.⁴⁵ Dette viser at det fant sted en enorm økonomisk satsning på oppbyggingen av forsvaret i Norge i perioden fra 1949 og frem til 1954.

³⁸ Wiker 1996: 23.

³⁹ St. prp. nr. 23, 1950.

⁴⁰ Slagstad, R. 1998, *De nasjonale strateger*. Pax forlag, Oslo: 263.

⁴¹ Wiker 1996: 47

⁴² Pharo og Eriksen 1997: 51.

⁴³ RA, DKN eske 210. FD til HOK 17. august 1951.

⁴⁴ Wiker 1996: 117.

⁴⁵ Wiker 1996: 117.

TYSKLANDSBRIGADEN

Allerede i 1943 ønsket britene at deres allierte skulle delta i okkupasjonen av Tyskland etter krigen. I tillegg ville disse landene, deriblant Norge, bli utstyrt med militært materiell.⁴⁶ Den norske regjeringen fremholdt i mars 1946 at Norge, som i vesentlig grad var befridd av de allierte, nå måtte ta sin forholdsmessige byrde ved okkupasjonen av Tyskland.⁴⁷ I mai 1946 samtykket Stortinget i at Norge kunne oppta forhandlinger med Storbritannia om å sende en styrke på inntil ca. 4000 mann til okkupasjonen av Tyskland.⁴⁸

Under forhandlingene ble norsk deltakelse i Tyskland brukt som et virkemiddel overfor britiske myndigheter for å få militært materiell på rimelige vilkår. Den endelige avtalen med britene ble underskrevet 7. juni 1947 og gjaldt i to år med mulighet for forlengelse. Avtalen gikk ut på at Norge skulle sende 4000 mann, som imidlertid kunne hjemkalles dersom hensyn til Norges sikkerhet gjorde det nødvendig. Juridisk og administrativt forble kontingenten under norsk ledelse, men operativt inngikk den i the British Army of the Rhein (BAOR).⁴⁹

Det fantes imidlertid motstandere av at 4000 mann i denne viktige gjenoppbyggingsfasen skulle oppholde seg i Tyskland. General Otto Ruge vektla de problemene regjeringens militære rådgivere hadde med forsvarsminister Jens Chr. Hauge. Ruge ønsket å opprette en mobiliseringshær av maksimal styrke. Han var imot ordningen med Tysklandsbrigaden, men ble altså overkjørt av Hauge.⁵⁰ Sommeren 1948 gikk sjefen for Hæren, generalløytnant Olaf Helset, av på grunn av samarbeidsproblemer med Hauge. Helset siktet til Hauge da han i Aftenposten uttalte: «Jeg er som sjef for Hæren ikke i stand til å oppnå den innflytelse på utviklingen og avgjørelser som en forsvarsgrensjef etter sitt ansvar har krav på å ha.»⁵¹ Også formannen i Militærkomiteen, Sven Nielsen fra Høyre, var kritisk til Tysklandsbrigaden. Han understreket: «Vi kan i det hele tatt ikke delta i okkupasjonen

⁴⁶ Riste, O. 1979, *Londonregjeringa. Norge i krigsalliansen 1940-1945. Vegene hjem*. Forsvarets krigshistoriske avdeling, bd. 2: 355-371.

⁴⁷ St. prp. nr. 34, 1945-1946: 4.

⁴⁸ Rolstad, L. C. 1983, *Tysklandsbrigaden: redskap for hærens faglige gjenreisning*. Aschehough, Oslo: 57.

⁴⁹ Rolstad 1983: 60.

⁵⁰ Rolstad 1983: 44; St. forh., Dokument nr. 10, 1948.

⁵¹ Aftenposten 5. juni 1948.

av Tyskland før vi har oppøvd en hær stor nok til at vi kan avse ca. 4000 mann uten at vi derved blotter oss selv i vesentlig grad».⁵² Hauge møtte altså i 1948 motstand fra både militært og politisk hold mot å holde en brigade i Tyskland. Det er vel ingen tvil om at Norges forsvar på kort sikt ble svekket, men krigsfaren ble i 1947 ikke vurdert som overhengende. Forholdene i Tyskland lå bedre til rette for en gradvis oppbygging av en godt trent mobiliseringshær enn de gjorde i Norge. Utdanningen var rimeligere og øvingsforholdene langt bedre. Samtidig ønsket Norge å markere samhold med Storbritannia og å betale tilbake for god behandling under krigen.

Tysklandsbrigaden ble i begynnelsen plassert i Harz-området sør for Hannover som grenset til den sovjetiske okkupasjonssonen. Soldatene ble øvet som en kombinert brigade som kunne innpasses i Norge ved en eventuell mobilisering. Opplæringen av soldatene ble meget effektiv fordi Brigaden inngikk i den godt utbygde og velorganiserte britiske avdelingen BAOR. Etablissementer og øvingsfelter, instruktører og øvingsopplegg, skoler og kurser, forsynings- og vedlikeholdssystem samt rikelig tilgang på bensin og ammunisjon var alle medvirkende faktorer til denne effektive opplæringen.⁵³ Samøvelser med avdelinger som hadde krigserfaring gjorde nok også sitt til at kravene ble stilt høyt. Det tette samarbeidet med de allierte gjorde at Tysklandsbrigaden ble et slags ansikt utad for Norge.

Sommeren 1948 ble det vedtatt at den norske kontingenten skulle flyttes fra Harz-området til Schleswig-Holstein, et område som ikke berørte grensen til den sovjetkontrollerte sonen.⁵⁴ Her ble Brigaden stående frem til våren 1953. Hensynet til å kunne trekke Brigaden hjem i tilfelle krig var en av hovedårsakene til at den ble flyttet nordover fra høsten 1948.⁵⁵

I april 1950 var Stortingets 10 mann sterke militærkomite på besøk i Tyskland. Sjefen for Tysklandskommandoen, generalmajor Arne. D. Dahl, understreket overfor komiteen at Brigaden burde ta opp kampen i Tyskland mot russerne som et ledd i en vestlig oppdemningsstrategi.⁵⁶ Han fremholdt videre at det ut fra økonomiske, utdannings- og prestisjemessige grunner var i norsk interesse å fortsette okkupasjonen

⁵² St. tid. 1945-46: 2237-38.

⁵³ Hansteen, W i Aftenposten 30. september 1966.

⁵⁴ Tamnes 1986b: 114-115.

⁵⁵ St. forh. 1948, 7b: 2122.

⁵⁶ Tamnes 1986b: 118.

utover 1. mars 1951.⁵⁷ General Ole Berg var enig med Dahl og poengterte at «[h]vis man kunne holde Danmark, ville Norge få en respitt» og at «[d]et kan bli spørsmål om å avse ikke bare Brigaden, men også fly og sjøstridskrefter.»⁵⁸ I Arbeiderpartiets stortingsgruppe, særlig fra Trond Hegna og Gustav Natvig-Pedersen, møtte Hauge stor motvilje både mot utvidelse og opprettholdelse av Tysklandsbrigaden.⁵⁹ Den 15. juni redegjorde general Wilhelm von Tangen Hansteen på et møte i den sentrale sjefsnemnd om den reduksjonen av Tysklandsbrigaden han og Generalmajor Finn Backer fra FD hadde kommet frem til. Diskusjonen foregikk altså på flere militære og politiske arenaer, og tok for seg en rekke alternativer, nærmere bestemt reduksjon, opprettholdelse og utvidelse. Utbruddet av Koreakrigen førte imidlertid til at tankene om reduksjon og omorganisering av Tysklandsbrigaden ble forlatt.

Fokuseringen på at Nord-Norge kunne bli angrepet, økte sterkt etter Koreakrigens utbrudd. Kritikere fra alle partier tok nå til orde for å trekke Brigaden i Tyskland hjem og dermed heve beredskapen i Norge. Sven Nielsen fra Høyre sa i et møte i Stortingets Utenrikskomite at å fortsette med Tysklandsbrigaden lenger enn Norge var moralsk forpliktet til, ville være forsvarsmessig og sikkerhetsmessig forkastelig.⁶⁰ Nielsen fikk støtte fra Bondepartiets Gabriel Moseid som understreket at situasjonen var så farlig at Brigaden måtte trekkes hjem.⁶¹ Hauge derimot, mente at tidspunktet ikke var inne til å svekke Vest-Tyskland. Han mente dessuten han hadde de militære sjefene med seg når han understreket at deltakelsen i Tyskland var en fornuftig militær disponering.⁶² Dermed fortsatte Brigaden å stå i Tyskland utover høsten 1950.

Spørsmålet om tilbaketrekking kom opp med jevne mellomrom, men fordi rehabiliteringen av Tyskland tok tid, ble saken stadig utsatt. Hauge var hele tiden, sammen med sentrale militære sjefer som generalmajor Dahl og general Berg, tilhenger av å ha Brigaden i Tyskland til tross for den motstanden de møtte fra politikere som Moseid, Nielsen, Hegna og Natvig-Pedersen samt fra general Ruge i en

⁵⁷ I 1949 hadde Storbritannia og Norge blitt enige om en forlengelse av avtalen frem til mars 1951.

⁵⁸ FOBA, SSN, 4. mai 1950.

⁵⁹ Wiker 1996: 54.

⁶⁰ SA, UUKK, 4. juli 1950.

⁶¹ SA, UUKK, 4. juli 1950.

⁶² SA, UUKK, 4. juli 1950.

tidlig fase. De tungtveiende begrunnelsene for å opprettholde Brigaden i Tyskland lå i den fremskutte taktiske forsvarsrollen den spilte, de rimelige og solide utdanningsmulighetene og ikke minst at det i Norge manglet forlegningsmuligheter. Våren 1951 forestilte derfor Hauge seg at Brigaden kom til å stå i Tyskland ut over våren 1953.⁶³ Sommeren og høsten 1951 kom det imidlertid fra uventet hold anbefalinger om å trekke Brigaden hjem.⁶⁴

ALLIERTE FORSVARSPLANER

Rett etter NATO-innmeldelsen i april 1949 ville forsvaret av Europa, i følge britiske og amerikanske analyser, ved et sovjetisk angrep måtte begrenses til å holde enkelte brohoder. En amerikansk forsvarsplan fra desember 1949, OFFTACKLE, antydte at Norge ville overkjøres og okkuperes ved et sovjetisk angrep.⁶⁵ To måneder senere ble det fra amerikansk hold fremholdt at Norge ville angripes først etter at kontinentet var angrepet.⁶⁶ Atomvåpnene spilte alt på denne tiden en sentral rolle i den amerikanske forsvarsplanleggingen.⁶⁷ USA søkte å utbalansere Sovjets konvensjonelle overlegenhet i Europa ved hjelp av sin overlegenhet når det gjaldt atomvåpen.⁶⁸ I britiske forsvarsplaner fra 1948-1949 ble det antatt at Skandinavia ville angripes både fra sør og fra nord. Et lite brohode rundt Stavanger og Trondheim kunne muligens holdes.⁶⁹ Senere britiske analyser, fra april 1950, konkluderte med at Norge først og fremst var truet fra sør. Men de allierte så likevel ikke bort fra at et angrep også kunne finne sted i Nord-Norge.⁷⁰

Arbeidet med NATOs første forsvarsplaner ble igangsatt høsten 1949 og fremlagt våren 1950. Disse planene bar preg av en gradvis kvalitativ oppbygging av forsvaret samt økonomisk gjenreisning og integrasjon av Vest-Europa. En god indikator på denne gradvise oppbyggingen ser vi i det norske forsvarsbudsjettet fra

⁶³ Tamnes 1986b: 140.

⁶⁴ Se side 24.

⁶⁵ Tamnes 1985: 216.

⁶⁶ Tamnes 1985: 216.

⁶⁷ Vektleggingen av atomvåpen skulle likevel bli enda sterkere utover på 50-tallet.

⁶⁸ Tamnes 1989: 204.

⁶⁹ Tamnes 1985: 217.

⁷⁰ Tamnes 1985: 218.

januar 1950. Til dette budsjettet ble en reduksjon på 10 prosent foreslått.⁷¹ Den direkte militære trusselen fra Sovjetunionen ble sett på som mindre enn den ideologiske trusselen. Selv om planene til NATO gikk ut på å stoppe russerne så langt nord som mulig, ble ikke forsvaret av Norge høyt prioritert innen NATO.⁷²

Den lave prioriteringen forsvaret av Nord-Europa og Norge ble gitt, skyldtes tre militærstrategiske faktorer. For det første var regionen mindre utsatt enn kontinentet. Videre ville det ikke være noen katastrofe for NATO-landenes videre eksistens om området ble kontrollert av fienden. Til slutt var området lite egnet som et alliert brohode dersom fienden kontrollerte Sentraleuropa. Den lave prioriteringen og den manglende troen på forsvaret av Skandinavia må imidlertid også sees i sammenheng med at både britene og amerikanerne på dette tidspunktet regnet med at hele Vest-Europa, kanskje med unntak av et lite brohode, ved et sovjetrussisk angrep ville falle i fiendens hender.⁷³

I mai 1950 ble det innen NATO fokusert på det enorme gapet mellom forsvarsplanene og forsvarsberedskapen. En oppgradering av beredskapen samt en bedre utnyttelse av medlemslandenes ressurser gjennom kollektivt avveide styrker ble vedtatt. Samarbeidet i NATO ble utvidet slik at medlemslandene unngikk overlappinger og dermed fikk en mer effektiv forsvarsoppbygging.⁷⁴

I desember 1950 vedtok NATO to reviderte forsvarsplaner, Medium Term Defence Plan (MTDP) og Short Term Defence Plan (STDP). Begge planene fokuserte sterkt på kontinentet. For Norges del innebar STDP at NATO ville forsøke å holde et fotfeste i områdene Stavanger og Trondheim. Under MTDP der tidsrammen strakk seg til 1954, var imidlertid målet å stoppe et sovjetrussisk angrep ved Lyngenområdet i Troms og ved Kielkanalen i sør. Dette ble omtalt som *Forward Strategy* eller *Forward Defence*. Den siste planen ble i 1950 sett på som lite realistisk da gapet mellom eksisterende avdelinger og det som trengtes var meget høyt.⁷⁵ Dette viser likevel at de militære planleggerne i NATO, gjennom MTDP, anså Lyngenområdet som NATOs naturlige forsvarsstilling mot nord.

⁷¹ Pharo og Eriksen 1997: 35.

⁷² Tamnes 1985: 215.

⁷³ Tamnes 1985: 218.

⁷⁴ Ismay, H.L. 1955, *NATO the first five years: 1949-1954*, ukjent forlag: 29.

⁷⁵ Tamnes 1987a: 11.

Trusselbildet

Både norske myndigheter og NATO mente at Norge var truet fra to kanter. I sør var trusselen at Sovjetunionen, med støtte fra sine satellittstater, skulle angripe Sentraleuropa, rulle opp gjennom Danmark og angripe Norge fra sør. Danmark og Nord-Tyskland ble dermed sett på som Norges strategiske sørflanke. Trusselen fra sør var lenge dominerende og norske myndigheter anså at Norge var mest utsatt for et angrep sørfra. På Nordflanken ble ikke et sovjetrussisk angrep på Nord-Norge utelukket, men betraktet som mindre sannsynlig. Etter Koreakrigens utbrudd er det mye som tyder på at ihvertfall norske politikere og militære for alvor rettet oppmerksomheten mot det svake forsvaret av Nord-Norge.

Britene og amerikanerne hadde siden slutten av 1940-tallet vært klar over Kolahalvøyas militære potensiale og regnet med at dette ville bli en hovedbase i sovjetmarinens satsninger.⁷⁶ Også når det gjaldt hær- og flystyrker utgjorde sovjetrusserne i nord en reell trussel. I MTDP, fra høsten 1950, ble det antydning at Sovjet kunne angripe Nord-Europa med 20 divisjoner og 1000 fly. Av disse kunne 5 divisjoner og 250 fly forventes mot Nord-Norge.⁷⁷

Den 26. november 1951 holdt nestkommanderende i NATO, General Alfred Grüenther, en tale på rådsmøtet i Roma.⁷⁸ Den russiske styrke med satellittstatene ble her anslått til å være ca. 250 divisjoner og 20 000 fly mot NATOs 44 divisjoner og 1600 fly. I tillegg kom imidlertid NATOs hangarskip. Trusselen mot Nordflanken ble anslått til å være ca. 17 divisjoner. Dessuten var den russiske økonomien bedre rustet til å tåle en krig enn det den tyske var under den annen verdenskrig, understreket Grüenther.

Hvordan forventet så NATO gjennom MTDP at et angrep på Norge ville arte seg? Et usikkerhetsmoment ved forsvarsplanene gjaldt Sverige. Det ble antatt at sovjetiske styrker enten ville unngå det militært sterke Sverige eller angripe Danmark, Sverige og Norge samtidig.⁷⁹ Britene mente at et angrep på Norge ville komme over land gjennom Sverige og at svenskene dermed ville forsinke det sovjetrussiske

⁷⁶ Tamnes 1989: 209.

⁷⁷ Tamnes 1985: 219.

⁷⁸ FOBA, Forsvarsstaben, A-paktkontoret, Statement by General A. Grüenther 26. november 1951.

⁷⁹ Tamnes 1985: 220.

angrepet på Norge. I Norge ble imidlertid kuppalternativet, et overraskende angrep fra sovjetiske fly- og sjøstridskrefter, vurdert som den største trusselen.⁸⁰

Våren 1951 beveget Norge seg i retning av britenes syn. Årsakene til dette var at norske militære myndigheter antok at den norske forsvarsoppbyggingen ville skremme sovjetrusserne bort fra kuppalternativet med fly- og sjøstridskrefter. Gjenopprustningen av Vest-Tyskland ville føre til at inngangen til Danmark ble stengt og at trusselen fra sør ville avta. Sverige som på denne tiden var en sterk militær nasjon, ville etter all sannsynlighet bite godt fra seg mot sovjetrusserne så svenskegrensen var ikke spesielt utsatt. Dermed ble fokus rettet mot den mest utsatte flanken, nemlig Nord-Norge.

UTVIKLINGEN I NATO ETTER UTBRUDET AV KOREAKRIGEN

Den 25. juni 1950 startet Koreakrigen. På vestlig side ble det antatt at sovjetrusserne støttet nordkoreanerne med våpen samt militære og sivile rådgivere og at de i stor grad stod bak angrepet.⁸¹ Utenriksminister Lange siterte en oversatt utgave av en melding fra Det hvite hus i Stortinget den 27. juni: «Den sentralt ledede kommunistiske imperialisme er nå gått videre enn til å bruke indre undergraving i sitt forsøk på å legge under seg uavhengige nasjoner[...]»⁸² Amerikanerne pekte med andre ord på at kommunistene nå var villig til å bruke militærmakt og krig i sin videre ekspansjon. Det ble straks trukket paralleller mellom Korea og München og mellom Stalin og Hitler.⁸³ Fra norsk politisk hold ble det nordkoreanske angrepet på Sør-Korea sammenliknet med det tyske angrepet på Norge i 1940. Krigen i Korea hadde vist at kommunistene både hadde evnen og viljen til å ekspandere med hjelp av militære midler. Norske myndigheter fremholdt at et liknende angrep kunne komme andre steder i fremtiden. I Vest-Europa generelt ble Nord-Koreas invasjon oppfattet som en avledningsmanøver som varslet en mulig sovjetisk militæraksjon i Europa. Den norske

⁸⁰ Tamnes 1985: 220.

⁸¹ Lundestad, G. 1991, Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1990, Universitetsforlaget, Oslo. 2.utg: 74-75.

⁸² St. tid. 1950: 1780.

⁸³ UBO, Arbeiderbladet 25. august 1950.

regjering gav amerikanerne klar beskjed om at Norge nå tok sikte på å nå landets planlagte forsvarsberedskap ved utløpet av 1952, og ikke i 1954 som tidligere antatt.⁸⁴

Kollektivt avveide styrker

På et møte i Brüssel i desember 1950 kom NATO-medlemmene til enighet om å opprette kollektivt avveide styrker under et felleseuropeisk kommandosystem.⁸⁵ Tre regionale kommandoer, Nordkommandoen, Sentraleuropakommandoen og Sørkommandoen, ble opprettet under én felles øverstkommanderende. Hovedkvarteret for Nordkommandoen ble lagt til Oslo, nærmere bestemt til Voksenkollen og senere til Kolsås. På møtet ble samtidig General Dwight D. Eisenhower oppnevnt som øverstkommanderende, SACEUR. Norges deltakelse i det felles kommandosystem og de felles forsvarsstyrker i NATO ble behandlet og vedtatt av Stortinget 12. mars 1951.⁸⁶

For Norges del betydde dette at norske styrker ville komme under kommando av den felles øverstkommanderende i krigstilfelle. De norske styrkene ville likevel ikke bli brukt utenfor landets grenser i krig med mindre det var et ledd i forsvaret av Norge. Tysklandsbrigaden gikk med sin plassering i Nord-Tyskland naturlig inn i en dekningsstyrke for den Nordeuropeiske region og Norge. Den ble allerede i fred stilt under alliert kommando. For å belegge hvilken vekt Norge la på fremskutt forsvar langs sonегrensen, viste utenriksminister Halvard Lange til at Norge opprettholdt en meget stor del av sine stående styrker, særlig kvalitativt sett, utenfor landets grenser og nettopp ved sonегrensen.⁸⁷ Lange mente at når den norske regjering gav sin tilslutning, så tok den det som en selvfølge at øverstkommanderende og fellesstyrken hadde til oppgave å forsvare hele Vest-Europa, også nordregionen inkludert Nord-Norge. Lange regnet altså med at de integrerte forsvarsstyrkene ville bli satt inn i Nord-Norge i en krigssituasjon. Han antok videre at forsvarslinjen på kontinentet ble trukket så langt øst at den dekket inngangen til Danmark i sør.⁸⁸ NATO tok med opprettelsen av disse integrerte styrkene, under et felleseuropeisk kommandosystem, et

⁸⁴ St. prp. nr. 122, 1950: 2.

⁸⁵ St. prp. nr. 20, 1951: 2.

⁸⁶ Innst. S. nr. 40, 1951; St. prp. nr. 20, 1951.

⁸⁷ Aasland, M. 1984, A hook in the nose of the US Air Force...Norge og opprettelsen av Natos Nordkommando 1950-1951. Hovedfagsoppgave i historie, UiO: 53.

langt skritt videre og ble fra 1951 en tett organisert forsvarsallianse.

Vesttysk opprustning

Allerede i mai 1949 begynte feltmarskalk Bernard L. Montgomery å argumentere for hvor viktig tyske soldater ville være i forsvaret av kontinentet.⁸⁹ Flere høyere NATO-offiserer var enige, men spørsmålet om tysk opprustning var i 1949 fremdeles preget av å være et politisk- fremfor et militært spørsmål.

I september 1950, på et utenriksministermøte i New York, var alle NATO-medlemmer unntatt Frankrike blitt enige om et tysk bidrag til NATO-styrkene.⁹⁰ Et tysk forsvarsbidrag ble stilt som et vilkår for at USA skulle sende flere divisjoner til Europa og stille øverstkommanderende for NATO-styrkene. Den franske utenriksministeren, Robert Schuman, mente likevel at tyske avdelinger på dette tidspunkt ikke ville gagne NATO.⁹¹ På møtet var Norge positiv til tysk remilitarisering fordi det ville styrke Norges fremskutte forsvar i sør. Lange erkjente på rådsmøtet at en tysk gjenopprustning uansett ville komme.⁹²

En illustrasjon på hvor vanskelig dette spørsmålet var, finnes i tyske aviser fra samtiden. Der ble det understreket at Frankrike ønsket at det tyske forsvaret skulle være sterkere enn det sovjetrussiske, men samtidig svakere enn det franske.⁹³

Den norske regjeringen skiftet fullstendig kurs i løpet av få år. Den hadde i 1951 også fått det overveldende flertall av norske rikspolitikere med på helomvendingen.⁹⁴ Den positive norske holdningen til vesttysk gjenopprustning viser hvor raskt utviklingen gikk i de første etterkrigsårene. Erkjennelsen av at Skandinavias utsatte sørflanke i krig var avhengig av at Vest-Tyskland ble integrert i det vestlige forsvaret, virket som et sterkt argument for vesttysk opprustning. Overfor Stortinget

⁸⁸ Aasland 1984: 47.

⁸⁹ Greiner, C.1985, «The Defence of Western Europe and the Rearmament of West Germany, 1947-1950», i Riste, O. (ed.), *Western Security. The Formative Years. European and Atlantic Defence*, Universitetsforlaget, Oslo: 158.

⁹⁰ Eriksen 1981: 238-239.

⁹¹ Ismay 1955: 33.

⁹² Eriksen og Pharo 1997: 45.

⁹³ Melandri, P. 1985, «France and the Atlantic Alliance 1950-1953: Between Great Power Policy and European Integration», i Riste, O. (ed.), *Western Security. The Formative Years. European and Atlantic Defence 1947-1953*, Universitetsforlaget, Oslo: 276.

⁹⁴ Lundestad, G. 1970, *Norske holdninger overfor Vest-Tyskland 1946-1951*. Hovedfagsoppgave i historie, UiO: 6.

fremholdt utenriksminister Lange at Norge burde konsentrere seg om utforming av felleshæren, fordi det som trengtes av bremsing i Tysklandsspørsmålet ville bli besørget av franskmennene.⁹⁵ Det skulle likevel gå flere år før Vest-Tyskland ble remilitarisert og medlem av NATO. Drakampen mellom Frankrike og resten av NATO angående tysk remilitarisering gjorde fremtiden til den norske Brigaden i Tyskland svært usikker.

TILBAKETREKNING AV TYSKLANDSBRIGADEN

På et møte 2. august 1951 drøftet den sentrale sjefsnemnd Tysklandsbrigadens fremtid.⁹⁶ Sjefsnemnda gav uttrykk for at de allierte militære sjefer ville anse det for militært riktig og hensiktsmessig at den norske Brigaden i Tyskland så snart som mulig ble avløst av andre styrker. Sjefsnemnda mente at Norge fra alliert hold i nær fremtid ville få et forslag om å trekke Tysklandsbrigaden tilbake fordi Brigaden ble en for stor belastning for den norske hær. Nemnda forventet at denne tilbaketrekningen ville skje enten høsten 1952 eller våren 1953. Debatten i sjefsnemnda tok som vi skal se utgangspunkt i de råd Norge hadde fått fra enkelte av sine allierte.

Thorne-komiteen

Høsten 1950 anmodet FD den britiske generalen Sir Andrew Thorne om å gi sin tilråding om en rekke spørsmål ved den norske forsvarsorganiseringen. Thorne var SHAPEs representant og hadde med seg klare føringer fra sjefsnemnda i England.⁹⁷ Thornes arbeidsteam kom etterhvert også til å omfatte sjefen i MAAGs Army Section, oberst Ford Trimble, samt representanter fra HOK og Hæren forøvrig. En midlertidig rapport fra Thorne-komiteen ble avgitt 21. desember 1950 mens den endelige rapporten ble sendt FD, Forsvarsstaben og HOK den 15. oktober 1951.⁹⁸

Den sentrale sjefsnemnda i Norge diskuterte tilbaketrekning av Tysklandsbrigaden allerede 2. august 1951. Under møtet fremkom det at både general Thorne og feltmarskalk Montgomery hadde vært inne på en overføring av

⁹⁵ Aasland 1984: 24.

⁹⁶ RA, HOK eske 117. FD til HOK 4. august 1951; FOBA, SSN 2. august 1951.

⁹⁷ Opplyst i samtale med Torkel Lindeland i januar 1999. Lindeland leverte vinteren/våren 1999 sin hovedoppgave i historie, «Forsvarets øverste ledelse 1945-1961», ved UiB.

⁹⁸ RA, FD, H-arkiv 1945-1963, eske 13. Plan for hærens ordning.

Tysklandsbrigaden til Norge. Før General Thorne avgav sin endelige rapport, må han altså ha antydnet overfor den norske forsvarsledelsen at Norge ville få forslag om å trekke Tysklandsbrigaden tilbake. Dette virker sannsynlig gitt Thornes nære vennskap med både forsvarsminister Hauge og sjefen for Tysklandsbrigaden, oberst Leif C. Rolstad.⁹⁹ At Thorne var en viktig kilde til debatten i Sjefsnemnda 2. august 1951 virker dessuten trolig i forhold til senere uttalelser fra Hauge. På et nytt møte i sjefsnemnda, 9. august 1951, fastslo Hauge at han nettopp hadde mottatt en foreløpig rapport fra general Thorne og i et skriv til A-kontoret datert 1. september 1951 sa Hauge at han kjente til deler av Thorne-komiteens resultater.¹⁰⁰

I Thornes endelige rapport ble det påpekt at Norge for å opprettholde Brigaden i Tyskland brukte en for stor del av hver årsklasse til infanteriet. Thorne hevdet at en velbalansert hær krevde at soldatene ble utskrevet til de våpenarter som trengte dem. Hovedvanskelighetene ved opplæringen i Hæren ville forsvinne dersom Tysklandsbrigaden ble trukket hjem. Etter opprettelsen av de integrerte NATO-styrkene sommeren 1951, var dessuten behovet for det norske bidraget i Tyskland redusert.

Thorne-komiteen var klar over det utbyttet den norske Hæren hadde hatt av å ha en Brigade så nært knyttet til andre NATO-styrker. Likevel anså komiteen en tilbaketrekning som nødvendig, og fremhevet viktigheten av å skape liknende øvingsmuligheter i Norge. Komiteen anbefalte videre at brigadegruppen burde bevares selv om infanteriet måtte innskrenkes til fordel for oppbyggingen av spesialvåpen. Videre het det at for å få to stående Brigader i Norge, var det nødvendig å trekke Tysklandsbrigaden tilbake høsten 1952.¹⁰¹

Også feltmarskalk Montgomery tok, under et besøk i Norge i juli 1951, til orde for at Brigaden burde være oppsatt på norsk jord.¹⁰² CINCNORTH, admiral Sir Patrick Brind, var lenge motstander av en tilbaketrekning av Tysklandsbrigaden, men han godtok Thornes argumentasjon høsten 1951. Brind anbefalte likevel å utsette

⁹⁹ Opplyst i samtale med Torkel Lindeland i januar 1999.

¹⁰⁰ UD, 33.2/24 Forsvarskomiteen. Militærkomiteen. Standing Groups virksomhet, mappe I. Statsråd Hauge til A-kontoret 1. september 1951.

¹⁰¹ UD, 004393/27.7/5, bd. IV, Medvirkning av norske tropper i Tyskland. FDs III avd., Hartmann til UD 18. februar 1953.

¹⁰² FOBA, SSN 2. august 1951; Tamnes 1986b: 141.

tilbaketrekningen av Brigaden til våren 1953.¹⁰³ Også SACEUR, general Matthew Ridgway, godkjente planene.¹⁰⁴ Disse anbefalingene fra Thorne-komiteen og fra Montgomery dannet grunnlaget for NATOs nye vurdering av Tysklandsbrigadens situasjon.

RÅDSMØTET I OTTAWA

NATO-medlemmene var i september 1951 samlet på rådsmøte i Ottawa. Viktigheten av dette møtet ble understreket ved at det var det første møtet i Rådet for Atlanterhavspakten hvor regjeringene var representert samtidig både ved utenriksministeren, forsvarsministeren og finans- og/eller økonomiministerne.¹⁰⁵ Den internasjonale situasjonen var fremdeles meget spent, mye på grunn av den pågående Koreakrigen. Før møtet ble det understreket at summen av de styrkene medlemmene hadde tatt på seg å bygge opp innen 1. juli 1954, ikke var tilstrekkelig til å stå imot et eventuelt angrep. Videre var det et gap mellom den aksepterte målsettingen og de styrkebehov som ble oppstilt i MTDP.¹⁰⁶ Denne planen måtte revideres fordi både større styrker og mer materiell var nødvendig for å troverdiggjøre en forsvarslinje så langt øst som mulig. Det ble videre pekt på at medlemslandenes økonomiske stilling hadde bedret seg og at en økning i forsvarsutgiftene både var mulig og nødvendig. Dette ville selvsagt føre med seg ytterligere press på medlemslandenes økonomi. Derfor ble en fordeling av forsvarsbyrdene landene imellom ansett som viktig. På den måten unngikk NATO at de enkelte lands økonomiske, sosiale og kulturelle fremgang ble truet. General Eisenhower gjorde oppmerksom på at det ville ta 12-18 måneder før de vedtak som ble gjort på møtet ville gi utslag i disponible styrker eller faktisk forsvarsevne.¹⁰⁷

For å drøfte disse problemene, som både gjaldt militære, økonomiske og produksjonsmessige utfordringer, ble det nedsatt en komite med en representant fra

¹⁰³ RA, Forsvarsstaben, møtoreferater 1934-1959. Referat fra møte 19. april 1952; Vegger, A.C.B. 1985, *Slesvig-Holsten fra 1945 til 1962*, Utgitt av forfatteren, Viborg: 32-33.

¹⁰⁴ Vegger 1985: 32-33.

¹⁰⁵ SA, UUKK 17. Oktober 1951: 472.

¹⁰⁶ UD, 33.2/24. Forsvarskomiteen. Militærkomiteen. Standing Groups virksomhet, mappe I. Den amerikanske stedfortreder til UD 28. august 1951; UD, 33.2/24 Forsvarskomiteen. Militærkomiteen. Standing Groups virksomhet, mappe I. Statsråd Hauge til A-kontoret 1. september 1951.

¹⁰⁷ SA, UUKK 17. oktober 1951: 475.

hvert medlemsland, kalt 12-mannskomiteen. Norges representant var handelsminister Erik Brofoss. Til denne 12-mannskomiteen ble det fra det stående militære utvalg i NATO antydnet hvilke avdelinger de ulike medlemmene militært sett burde ha. For Norges del gikk anbefalingen ut på at Hæren burde bestå av tre brigader eller en divisjon som oppsatt styrke i fredstid. Utvalget mente at Norge ut fra en militær vurdering enten måtte organisere denne styrken selv, eller overveie å la andre hjelpe seg med å skaffe denne styrken.¹⁰⁸ Dette var kun et militært innspill som ble levert til 12-mannskomiteen.

Hver av medlemmene la deretter frem for 12-mannskomiteen en oversikt over hvilke styrker de ville ha pr. 31. desember 1951, samt en vurdering av forsvarets økonomiske yteevne frem til 1. juli 1954. Norske myndigheter fastholdt at landet i treårsperioden ikke kunne gå utover en ramme på 2.5 milliarder kr. Videre ønsket myndighetene å øke det faste personellet, å utvide øvingsprogrammene og å tilgodese behovet for stående styrker. Anleggsarbeider, produksjon og anskaffelse av materiell ville ikke være mulig i så stor grad som ønskelig.

I 12-mannskomiteens forslag ble det antydnet et totalt norsk forsvarsprogram på 3050 mill. kr, noe som forutsatte økonomisk hjelp fra USA. Regjeringen gav sin tilslutning til dette under forutsetning av at noen bygge- og anleggsarbeider ble finansiert gjennom NATOs infrastrukturprogram og at USA hjalp til med ca. 300 mill. kr. Komiteen fastslo videre at Norge måtte bygge opp de styrker som kunne ta det første støtet ved et angrep. Da ville Norges forsvarsstyrker få tid til å mobilisere bak frontlinjene. Dette skulle Norge gjøre ved at det umiddelbart skulle bli bygd øvingsetablissemeter for to stående brigader, en i Nord-Norge og en i Sør-Norge. Bemanningen av disse brigadene skulle skje gjennom en fordobling av Hærens faste personell og ved å trekke tilbake Tysklandsbrigaden våren 1953. Komiteen anbefalte videre at Brig N ble satt opp snarest mulig og helst i 1952. Oppsettingen av de stående brigadene ble av komiteen gitt høy prioritet.¹⁰⁹

Fra norsk politisk hold ble det lagt vekt på at forslaget fra 12-mannskomiteen kun var tilrådinger som måtte vurderes. Stortingsrepresentant Alv Kjøs fra Høyre tok derfor opp spørsmålet om det var regjeringens hensikt å foreslå Tysklandsbrigaden

¹⁰⁸ SA, UUKK 14. desember 1951: 744-745.

trukket hjem og i tilfelle når.¹¹⁰ Kjøs mente at utbygging av etableringer i Nord-Norge straks måtte begynne dersom Tysklandsbrigaden skulle trekkes hjem.¹¹¹ Ettersom de tyske styrkene ble bygget opp, ville situasjonen i Tyskland bli forandret. Derfor ville behovet for en norsk dekningsstyrke ikke lenger være det samme som før, fremholdt Hauge. Samtidig understreket han at det ville være naturlig som et ledd i forsvarsplanen og på grunn av styrkebehovet, å trekke Brigaden hjem så fort øvingsområder og etableringer var klare i Norge. Dersom Forsvaret hadde fått ferdig et rimelig brigadeområde i Nord-Norge, som hadde førsteprioritet, ville Brigaden trekkes hjem i 1952. Hauge regnet likevel med at forsvarlige bekvemmeligheter for soldatene ikke ville stå ferdig før i 1953.¹¹²

Regjeringen gav sin tilslutning til 12-mannskomiteens hovedsynspunkter den 17. januar 1952, og sa seg villig til å legge frem forslaget for Stortinget. En uke senere tok Einar Gerhardsen i Trontaledebatten til orde for at Norge trengte stående styrker. Han mente at med den basefrie politikken som Norge førte, der Norge først og fremst måtte stole på egne styrker, ville ingen kunne si at to stående brigader var for mye. Gerhardsen sa videre at Norge selv måtte avgjøre hvilke forsvarsbyrder landet kunne ta på seg. Likevel understreket han at:

De anbefalinger og tilrådinger som A-paktens organer, i dette tilfellet den såkalte 12-mannskomiteen, har gitt, må imidlertid tillegges betydelig vekt når vi skal avgjøre vårt forsvarsprogram, både fordi de er angitt av fremragende eksperter og fordi de bygger på prinsippet om samarbeid mellom landene og en rettferdig fordeling av byrdene.¹¹³

12-mannskomiteens tilrådinger med medlemsstatenes kommentarer ble behandlet og enstemmig vedtatt i Lisboa i februar 1952. I følge NATO ville de nye kvalitative og kvantitative målsettingene skape et realistisk forsvarsprogram frem til 1954. I ulike aviser i den vestlige verden ble det imidlertid satt søkelys på den beskjedne styrken NATO hadde, og om det ville være mulig å nå målsettingen i Lisboaavtøktene.

I Norge ble resultatene fra møtet i Lisboa diskutert på et møte i den utvidede utenrikskomiteen 8. mars 1952. Flere komiteemedlemmer mente at NATO-samarbeidet

¹⁰⁹ RA, HOK eske 109. HOK til FD 25. jan. 1952.

¹¹⁰ SA, UUKK 14. des. 1951: 755-756.

¹¹¹ SA, Beredskapsprogram og tiltak 1948-1963/64. 8-10. Sak 16: 2720.

¹¹² SA, UUKK 14. des. 1951: 756.

¹¹³ St. forh. 1952. Trontaledebatten 24. januar: 198.

var inne i en dyptgående krise.¹¹⁴ Jacob Friis fra Arbeiderpartiet og Hambro fra Høyre var meget kritiske til den planlagte forsvarsoppbyggingen i NATO som de mente ikke ville være nok til å beskytte en linje trukket meget langt tilbake.¹¹⁵ Hambro mente dessuten at det var grunn til å fremkalle den dypeste bekymring på alle hold, unntagen i Østblokken. Bekymringen gjaldt at NATO etter nesten 3 års enorme anstrengelser mente å kunne stille 25 divisjoner, mens Østblokken hadde 250 divisjoner.¹¹⁶ Hambro og Friis så altså ikke lyst på situasjonen.

Innebar NATO-planene, som ble vedtatt i Lisboa, virkelig ingen økning i forsvarssatsingen? Lange mente at det ikke var noen grunn til å undervurdere det NATO og Norge kunne realisere av forsvarstiltak på grunnlag av Lisboa-vedtaket. 12-mannskomiteens vurderinger førte, ifølge Lange, til at medlemslandene satte målene en del lavere enn det det stående militære utvalget hadde satt opp, men forskjellen var ikke større enn 10-15 %. Det skulle imidlertid vise seg at det var vanskelig for Norge å oppfylle den målsettingen som ble satt i Lisboa.

KONKLUSJON

Initiativet til opprettelsen av Brig N må sees i sammenheng med de rammebetingelsene som bestemte den norske forsvarsoppbyggingen tidlig på 1950-tallet. Hos norske myndigheter var *9. april syndromet* en sentral faktor i forsvarsoppbyggingen etter krigen. Norge skulle ikke bli tatt på sengen igjen. Frem til 1949 var oppbyggingen preget av en gradvis kvalitativ styrking, og i denne perioden var det Storbritannia som var Norges viktigste samarbeidspartner. Tysklandsbrigaden inngikk som et viktig ledd i dette samarbeidet. Etter at Norge ble medlem i NATO, i april 1949, fortsatte denne gradvise oppbyggingen av Forsvaret, der den amerikanske våpenhjelpen inngikk som en sentral del.

Det som virkelig satte fart på samarbeidet innen NATO, var Koreakrigens utbrudd sommeren 1950. Utviklingen i NATO-samarbeidet resulterte i felles forsvarsstyrker og et felles kommandosystem for Europa under en Øverstkommanderende. I NATO ble også vesttysk opprustning satt på dagsorden. En

¹¹⁴ SA, UUKK 8. mars 1952: 80-81.

¹¹⁵ SA, UUKK 8. mars 1952: 83.

¹¹⁶ SA, UUKK 8. mars 1952: 86.

slik remilitarisering av Vest-Tyskland ville få direkte innvirkning både på Norges forsvar i sør og på fremtiden til Tysklandsbrigaden.

Tysklandsbrigadens verdi for det norske forsvaret i perioden 1946-1953 kan neppe overdrives. Både kvalitativt og ressursmessig var den Norges øyesten i forsvarsoppbyggingen. Den hadde også direkte innvirkning på forsvarsutviklingen i Norge. Mange ønsket, særlig etter Koreakrigens utbrudd, å styrke forsvaret i Nord-Norge. Men så lenge Brigaden ble stående i Tyskland, med nesten halvparten av Hærens utskrivningsstyrke, var det lite igjen til forsvaret av Norge. Det var helt klart at Norge ikke maktet å opprette en stående brigade i Nord-Norge uten å trekke hjem Tysklandsbrigaden.

Fra høsten 1950 ble Norges bidrag til fellesforsvaret satt under lupen. Thornekomiteens innstilling, sammen med Montgomerys forslag fra sommeren 1951 var en slags forløper for NATO-vurderingene, og gav Norge klare anbefalinger om den fortsatte oppbyggingen av forsvaret. 12-mannskomiteen, som ble opprettet på NATO-rådsmøtet i Ottawa, anbefalte at Norge skulle trekke Tysklandsbrigaden hjem og opprette to stående brigader, hvorav en i Nord-Norge. På møtet i Lisboa i februar 1952 vedtok NATO disse anbefalingene. Det er således ingen tvil om at initiativet både til å trekke Tysklandsbrigaden hjem og til å opprette en stående brigade i Nord-Norge kom fra Norges allierte. Anbefalingene var et resultat av de vurderinger NATOs militære planleggere hadde gjort.

Da NATO anbefalte tilbaketrekning ble forsvarsminister Hauge, general Berg og generalmajor Dahl frarøvet sitt hovedargument for å opprettholde en brigade i Tyskland. Dette argumentet, som var at Tysklandsbrigaden skulle bidra til alliansens samlede forsvarsinnsats, var ikke lenger til stede etter at NATO ønsket at Brigaden skulle overføres til Norge.

Hvorfor kom så initiativet fra NATO når det gjorde og ikke rett etter Koreakrigens utbrudd sommeren 1950? Den forserte allierte forsvarsoppbyggingen i skyggen av krigen førte med seg flere tiltak som resulterte i forslaget om å trekke Tysklandsbrigaden hjem. For det første ville en tysk gjenopprustning føre til at Brigaden kunne hjemkalles. For det andre pekte den reviderte forsvarsplanen, MTDP, på at et angrep fra nord skulle stanses i Lyngen-området. Uten tilførsel av mannskaper ville dette være utenkelig. For det tredje førte de kollektivt avveide forsvarsstyrkene til

at NATO ble en tettere organisert forsvarsallianse der ressursene skulle utnyttes bedre. Den tette integrasjonen i NATO som gradvis ville føre til en styrkelse av Norges sørflanke var altså en forutsetning for at forsvaret av Nord-Norge kunne prioriteres. Utviklingen i NATO-samarbeidet var ikke kommet langt nok til at en tilbaketrekking av Tysklandsbrigaden var aktuelt allerede sommeren 1950. Slik sett var NATO's initiativ om å overføre Tysklandsbrigaden til Norge en indirekte følge av Koreakrigen.

Sentrale politikere understreket at Norge kun mottok anbefalinger fra Thorne- og Ottawa-komiteene. Utad ville altså Norge markere uavhengighet. Anbefalingene ble likevel i stor grad fulgt og når det gjaldt å trekke tilbake Tysklandsbrigaden og å styrke forsvaret av Nord-Norge, var det liten motstand blant politikere og militære. Flere politikere og militære hadde som vi har sett lenge hevdet at forsvaret i Nord-Norge var for dårlig, og at det derfor var uheldig at norske styrker stod i Tyskland. Forsvarsminister Hauge hadde støtte fra norske militære planleggere da han helt frem til høsten 1951 mente at Brigaden burde stå ved Norges strategiske sørflanke der trusselen ble vurdert som størst. Også Hauge endret imidlertid syn etter de alliertes anbefalinger sommeren og høsten 1951.

Vi skal komme tilbake til Stortingets behandling av opprettelsen av Brig N sommeren 1952 i kapittel 3. Først skal vi imidlertid se på hvorfor Lyngen-området i Troms ble valgt som forlegningssted for de stående styrkene.

KAPITTEL 2 : NORD-NORGE I SØKELYSET

I dette kapitlet vil jeg drøfte hvilken betydning Nord-Norge generelt og Lyngen-området spesielt hadde i oppbyggingen av det norske forsvaret etter krigen.

Hovedproblemstillingen er hvorfor norske myndigheter bestemte å etablere en brigade nettopp i Lyngen-området. Siden tyskerne i Nord-Norge så sent som i 1944/45 stod overfor den militære trusselen fra øst, vil det være interessant å se om de tyske planene ble tillagt noen vekt av norske militære planleggere. For å kunne svare på dette må jeg videre redegjøre for det todelte trusselbildet som vokste frem i Nord-Norge rundt 1948.

TYSKE ERFARINGER

Mot slutten av 1930-tallet ønsket regjeringen å prioritere forsvaret av nordområdene, men økonomi og mannskapstilgangen var begrensende faktorer. Derfor måtte forsvaret i stedet legge vekt på en utbedring av infrastrukturen. Kommunikasjonsutbedringer gjorde sitt til at forsyninger lettere kunne føres frem, samtidig som en del lagre ble etablert. Til tross for myndighetenes prioritering og delvise oppgradering forble militærvesenets hovedoppgave i nord å være et nøytralitetsvern, ikke et invasjonforsvar.¹¹⁷

Under den annen verdenskrig ble nordområdene viktig på flere måter. Fra de beskyttede, isfrie havnene i Nord-Norge hadde de tyske slagskipene fri tilgang til Atlanterhavet og de tyske ubåtene kunne fritt operere mot de allierte konvoiene til Murmansk. Bardufoss flyplass tjente som hovedbase for tyske flyoperasjoner mot de samme konvoiene. Mot slutten av krigen, da russerne presset tyskerne vestover i Finnmark og Finland, valgte tyskerne den brente jords taktikk, og trakk seg tilbake til et område der de mente å kunne stoppe den russiske fremrykningen. Dette området var Lyngenstillingen, eller *Festung Lyngen*, i indre Troms.¹¹⁸ Lyngenstillingen ble utbygd vinteren 1944/45 av soldater med erfaring fra polarfelttoget og med russiske

¹¹⁷ Kristiansen, T. 1993, «Fra Europas utkant til strategisk brennpunkt». *Forsvarsstudier* nr. 6: 35.

¹¹⁸ Jensen, O.(red) 1997, Det organiserte forsvaret i Nord-Norge og Distriktskommando Nord-Norge 100 år. Harstad: 116.

krigsfanger som arbeidskraft.¹¹⁹ De tyske vurderingene av forsvarsmulighetene i dette området var av stor interesse for oppbyggingen av forsvaret av Nord-Norge i årene etter krigen. Hva gikk så disse tyske planene ut på?

Fra Lyngenfjorden og inn til svenskegrensen mente tyskerne at de kunne opprette en varig sperrestilling med annen forsvarsstilling ved Narvik. Selv om Sveriges nøytralitet ble krenket ville fjellene langs grensen mellom Norge og Sverige danne en naturlig hindring i flanken. Uansett så tyskerne den svenske nøytraliteten som en tilstrekkelig sikring av østgrensen. Fronten måtte være helt sammenhengende med utbygde stillinger og dekningslinjer overalt med miner og piggrådhindere foran stillingene. Ved de naturlige fremkomstveiene måtte et festningslignende stillingssystem utbygges. Tyskerne mente at de med tre armekorps, hver på fire divisjoner, skulle kunne holde denne stillingen selv mot en stor tallmessig overlegenhet. I selve Lyngestillingen trengte tyskerne to divisjoner, som tilsvarte ca. 30 000 mann, samt fjelltropper i det mest uveisomme lendet.¹²⁰ Tyskerne regnet stillingen som uinntakelig selv mot stor tallmessig overlegenhet hos fienden. Selv om det russiske angrepet aldri kom, så er disse tyske planene en god indikator på det antatte behov av både mannskap og stillinger ved opprettelse av en effektiv sperrestilling i Lyngen-området.

I 1944-45 stod tyskerne overfor en relativt lik trussel som Norge skulle gjøre bare fem år senere. At tyskernes erfaringer ble tillagt vekt av norske militære, var derfor ingen tilfeldighet. En bekreftelse på sammenhengen mellom tyskernes erfaringer og Norges forsvarsoppbygging kom sommeren 1949. Da ble fem høyere tyske offiserer med erfaring fra operasjoner i nord i all hemmelighet hentet til Norge. De utarbeidet under dette oppholdet utførlige rapporter med synspunkter på forsvaret av Norge og en drøfting av ulike russiske angrepsalternativer.¹²¹

GEOGRAFI OG KOMMUNIKASJONSMULIGHETER

For å kunne forstå hvorfor Indre Troms både under og etter krigen pekte seg ut som et

¹¹⁹ Jensen 1997: 140.

¹²⁰ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 23, H 198/1. Opplysninger om visse forhold i Norge og Finland under krigen 1940-1945.

¹²¹ Riste, Olav og Moland, Arnfinn. 1997, «Strengt hemmelig» Norsk etterretningstjeneste 1945-1970: 50.

viktig militært område, skal jeg i det følgende gi en geografisk redegjørelse for området. Parallelt med denne geografiske vurderingen vil det være nødvendig å klargjøre fiendebildet og fiendens angrepsmuligheter.

Tyskerne tok i 1944 et standpunkt til forsvaret av Finnmark. De hevdet at selvom en hadde tilstrekkelige styrker til disposisjon, fullstendig luftherredømme, sikkerhet mot landsetningsoperasjoner og kunne gjennomføre nødvendige forsyninger sjøveien, var et forsvar av Finnmark ugjørlig, da området ikke ga anledning til en tilfredsstillende gruppering i dybden mot et angrep med større styrker over Nord-Finland og Finnmarksvidda.¹²²

Dette viser at Finnmark ble oppgitt uten kamp selv om tyskerne hadde solide styrker i fylket. Årsaken var altså at tyskerne anså det som umulig å forsvare Finnmark.

Allerede tidlig i etterkrigstiden kom den norske forsvarsplanleggingen i Nord-Norge til å dreie seg om Lyngen-området.¹²³ Sjefen for Hærens stab uttalte alt i 1948 at forsvarsmulighetene i Finnmark mot en numerisk og materielt overlegen fiende var vanskelig. Han mente derfor at forsvarsplanene måtte baseres på Lyngen-området.¹²⁴ General Berg var enig og sa at nøkkelen for et forsvar av Nord-Norge var Indre Troms.¹²⁵ Også Generalmajor A. D. Dahl var klar i sin uttalelse angående den forsvarsstrategiske betydningen av Nord-Norges geografi. Han understreket at:

Nord-Norge byr fra naturens side meget gunstige betingelser for en forsvarer, i særdeleshet når det gjelder landoperasjoner. De veier og tilganger som fører inn over grensen og gjennom Finland er relativt lette å sperre, og der frembyr seg en rekke defileer og plasser hvor en angriper har vanskelig for å utnytte sine større styrker. Klimaet og mørketiden skulle gi oss særlige fordeler, likeså vårt lokalkjennskap.¹²⁶

Geografiske forhold i Finnmark og Troms

De styrkene Norge hadde i Finnmark i perioden rett etter krigen var ikke egnet til å skremme noen. Norges største fylke, der Finnmarksvidda utgjør en sentral del, var svært vanskelig å forsvare. De få fremkomstveiene som fantes var relativt enkle for fienden å omgå, spesielt på Finnmarksvidda. Fordi mannskapstilgangen i Finnmark var liten, var det nødvendig med en stor tilførsel av personell sørfra for å dekke de

¹²² RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 23, H198/1. Opplysninger om visse forhold i Norge og Finland under krigen.

¹²³ Lundesgaard 1995: 24.

¹²⁴ Lundesgaard 1995: 24.

¹²⁵ RA, Fst møtetreferater 1934-1959. General Ole Berg i Fst 6. juli 1950.

utstrakte områdene. Dette lot seg ikke gjøre uten å blottlegge andre områder.

Under et møte i den sentrale sjefsnemnd ble en eventuell evakuering av Finnmarks befolkning drøftet.¹²⁷ Generalmajor Dahl mente at hovedhensikten med forsvaret av Finnmark burde være å føre oppholdende strid for å sikre evakueringen av befolkningen. General Berg mente at dette måtte planlegges i fredstid da størstedelen av befolkningen uansett ville evakueres i et krigstilfelle. Sjefsnemnda kom frem til at slike planer måtte utarbeides i samråd med Sivilforsvarssjefen. I dette møtet ble det også diskutert om den brente jords taktikk skulle nyttes i krig. Dette viser klart den begrensede betydning norske myndigheter la på den forsvarsstrategiske rollen til Finnmark. Når det gjaldt Troms var forholdet et helt annet.

Troms fylke er preget av fjordarmer og dype daler i nord samt fjellområder langs grensen mot Sverige og Finland i øst. Også Indre Troms preges av store fjellområder, men der er dalførene bredere. Hovedveien fra nord, riksvei 50 (nå E6), går langs Lyngenfjorden forbi Skibotn og ned til Nordkjosbotn der veien skjærer inn i Indre Troms. Veien går videre gjennom Målselv, Andselv og Bardu i Indre Troms før den skjærer sørvestover og inn i Nordland fylke. Denne veien var og er fortsatt hovedferdselsåren gjennom fylket. Veien går i stor grad gjennom defileartet terreng og det er få tverrgående veier.

Et forsvar av Nord-Norge baserte seg kun på én fiende, nemlig Sovjetunionen, og det var kun to fremrykningsveier fiendtlige landbaserte styrker kunne bruke mot Troms Innland. Den ene gikk fra den norsk-russiske grensen, vestover mot Lakselv og Alta, og herfra sørvestover langs Lyngenfjorden til Skibotn. Mulighetene til å omgå hovedveien og bruke lendet var umulig fra Alta og sørvestover på grunn av høye fjell, dype daler og lange fjordarmer. Karasjok var et knutepunkt i Øst-Finnmark og særlig utgjorde riksvei 930 fra finske Ivalo en militær trussel. Denne veien gikk videre både til Lakselv, Kautokeino og Alta og kunne nyttes til fremføring av styrker fra Nord-Finland mot disse byene.¹²⁸ Den andre fremrykningsveien gikk fra finske Rovaniemi nordvestover inn i den finske kile, over grensen, og ned riksvei 870 i Skibotndalen.¹²⁹

¹²⁶ UBO, Norges Forsvar nr. 12 1952: 4.

¹²⁷ FOBA, SSN 25. januar 1951.

¹²⁸ Se kart side 43.

¹²⁹ Se kart side 10.

Dette var altså de to tenkte angrepsrutene sovjetrussiske landstyrker kunne og måtte følge. Sjø- og luftstyrker ville trolig også settes inn ved et angrep. Landsetninger fra sjøen var mest sannsynlig i de fire fjordarmene Lyngen, Ullsfjorden, Balsfjorden og Malangen. Det var vanskeligere å forutsi hvor luftlandsettingene ville komme. Derfor var det flere grunner til å satse på en utbygging av forsvaret i Troms. For det første var den defilerte, kanaliserende geografien i Troms meget godt egnet for en mindretallig forsvarer. For det andre måtte fienden bruke tid på å føre landstyrker til Troms, noe som ville føre til at den norske mobiliseringen kunne iverksettes. For det tredje ville et godt utbygd norsk forsvar i Troms, særlig langs riksvei 870, forhindre fienden fra å gå inn gjennom den finske kile å avskjære hele Finnmark. Det var viktig å sinke denne operasjonen slik at mobilisering og en eventuell evakuering av Finnmark kunne finne sted. For det fjerde var et landbasert sovjetrussisk angrep på Norge lenger sør enn Troms umulig uten å krenke svensk territorium. Et femte og siste moment som bør nevnes er at jo lenger sør forsvarstygden ble plassert, jo mer utsatt og oppgitt følte lokalbefolkningen i Nord-Norge seg. For regjeringen var det viktig at befolkningen i Finnmark og Troms fikk inntrykk av at de også ville forsvares i en eventuell krig.

Riksveiene 870 og 930

Militært sett var det riksveiene 870 og 930 fra henholdsvis Skibotn og inn i den finske kile, og fra Karasjok over Anarjokka bro og inn i Finland til Ivalo som tiltrakk seg mest oppmerksomhet.¹³⁰ Disse veiene ble bygget som militærveier av tyskerne fra 1943 til 1945. DKN antydte høsten 1949 at veiene hadde liten økonomisk betydning for Norge, og at faren for invasjon i det meget viktige Lyngenavsnittet økte sterkt med disse veiene. Ved fremrykning langs disse veiene kunne fienden både avskjære hele Finnmark og Nord-Troms, og true det viktige området Troms Innland. Derfor var planen at veiene skulle bli ødelagt i krig. Dersom fiendens angrep skjedde som kupp var det imidlertid tvilsomt om ødeleggelsesarbeidet kunne utføres. DKN mente derfor at vedlikeholdet av veiene burde stanses.¹³¹ Forsvarsstaben så også viktigheten av å kunne korke denne operasjonslinjen og sluttet seg derfor til forslaget om at

¹³⁰ Se kart side 10 og 43.

¹³¹ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 21. DKN til ØKN 8. oktober 1949.

vedlikeholdet av veien skulle bli stanset. Forsvarsstaben mente at både riksvei 870 og 930 ville være til langt større fordel for en overlegen fiende enn for Norges sparsomme forsvarskrefter i landsdelen.¹³² Både FD og UD sluttet seg senere til Forsvarsstabens syn.¹³³

De to mellomriksveiene kom også til å spille inn på Norges politiske forhold til Finland. Spørsmålet om Norge burde lette samferdselen og samkvetmet mellom de to landene eller om Norge tvertimot burde innskrenke trafikken stod her sentralt. I dette spørsmålet koblet UD inn både Justisdepartementet og Statsministeren.¹³⁴ I oktober 1950 sendte UD et brev til den finske regjering der det het at «på grunn av nedskjæringen av statsbudsjettets bevilgninger til offentlig investering har vedkommende norske myndigheter meddelt at det videre arbeid med gjenoppbyggingen av Anarjokka bro må stilles i bero inntil videre.»¹³⁵ Denne brua lå på grensen mellom Finland og Norge. Finske myndigheter anså at byggingen av brua hastet og hadde liten forståelse for utsettelsen.¹³⁶ Det er lite trolig at det var nedskjæring på det norske statsbudsjettet som førte til dette norske initiativet overfor finnene.

De lokale interessene, som i stor grad levde av grensehandel, satte seg ikke overraskende imot at norske myndigheter lot veiene forfalle. Veisjefen i Troms var uenig i den økonomiske prioriteringen med tanke på riksvei 870. Han pekte på den økende turistnæringens økonomiske betydning for området. Innstilling av vedlikeholdet av veien ville ikke ha noen betydning for å stanse trafikken på flere år, fremholdt veisjefen. Han mente at dersom veien skulle gjøres ufarbar, så måtte det skje ved sprengning.¹³⁷

Protestene fra lokalbefolkningen førte ikke frem, og våren 1952 sa oberst Pran: «I dag er en nødt til å se den kjensgjerning i øynene at beredskapshensyn må ha prioritet, hvor beklagelig dette enn måtte være av hensyn til de enkelte distrikter.»¹³⁸ Han kunne

¹³² RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 21. Forsvarsstaben til FD 8. juni 1950.

¹³³ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 14. UD til veisjef Skagseth i Harstad 4. oktober 1950.

¹³⁴ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 19. UD til FD 23. juni 1950.

¹³⁵ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 21. UD til Finlands Utenriksministerium 10 oktober 1950.

¹³⁶ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 21. Finlands Utenriksministerium til UD 23. desember 1950.

¹³⁷ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 14. UD til FD 23 juni 1950; RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 21. Vegisjefen i Troms til ØKN 18. oktober 1949.

¹³⁸ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 14. A.R. Pran (for sjefen for Hæren) til Forsvarsstaben 18. april

ikke anbefale noen som helst utbedringer av veien gjennom Skibotndalen, og anbefalte den heller ikke brøytet før det ble etablert en stående brigade i Nord-Norge. Sprengning av veien ble også vurdert, men det ville vekke oppsikt om en mellomriksvei skulle sprenges i fredstid.¹³⁹ Norske myndigheter fikk altså problemer både med finske myndigheter og lokalbefolkningen i Troms og Finnmark når det gjaldt vedlikeholdet på de to riksveiene. Likevel var de militære interessene så sterke at de valgte å la veiene forfalle inntil Brig N kom på plass.

Andre kommunikasjoner

Vel så viktig som fiendens fremrykningsveier, var sikringen av egen mobilisering ved å kunne fremføre soldater og materiell på en effektiv måte. Også på dette området ble tyskernes erfaringer tatt i betraktning. Tross alle forsøk på å utbedre kommunikasjonene til lands var sjøtransporten hele tiden avgjørende for de militære forsyninger nordover for tyskerne. Til enhver tid gikk minst 80% av den samlede transporten fra Trondheim til Narvik sjøveien. Nordover fra Narvik var riksvei 50 den viktigste transportåren¹⁴⁰

Tyskerne hadde i 1942/43 begynt arbeidet med fremføring av jernbanen videre fra Fauske. Hitler ønsket at *Die arktische Bahn* skulle bygges helt frem til Kirkenes. I 1945 hadde tyskerne utarbeidet jernbanetraseer, men jernbanespor var ikke lagt nord for Fauske.¹⁴¹ I 1951 ble en videreføring av jernbanen nordover fra Fauske for å sikre fremføringen av mannskap og materiell vurdert av norske militære myndigheter. Nordland Fylkes Jernbanekomite mente at en slik utbygging ville bedre økonomien i Nord-Norge, og dermed motvirke den kommunistiske propaganda og samtidig vekke folkets bevissthet med tanke på forsvarets viktighet.¹⁴² ØKN, generalmajor A. D. Dahl, var også positiv til en jernbaneutbygging. Han sa:

En stambane gjennom Nord-Norge ville fjerne noe av den farlige isolerthet som faktisk eksisterer i dag, og helt kunne forandre den militære situasjon ved sin store evne til rask tilføring av forsterkninger av tropper, mat, våpen og ammunisjon, og tilbakeføring av syke, sårete, evakuerte, fanger etc.¹⁴³

1952.

¹³⁹ Lundesgaard 1995: 30.

¹⁴⁰ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 23, H198/1. Opplysninger om visse forhold i Norge og Finland under krigen.

¹⁴¹ UBO, Aftenposten 19. august 1988.

¹⁴² RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 19. ØKN til FD 3. april 1951.

¹⁴³ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 19. ØKN til FD 3. april 1951.

ØKN var også inne på jernbanens trafikkapasitet for militære operasjoner og fremhevet at det både var i sivil og militær interesse at jernbanen ble ført nordover fra Fauske.¹⁴⁴ Både indirekte og direkte var det snakk om støtte til landsdelens forsvar; indirekte gjennom folkets bevissthet, direkte for selve forsvarskampen når krigen var der. Den militære betydning av en stambane gjennom Nord-Norge kunne ikke overvurderes fordi den sikreste og hurtigste måten å transportere soldater og materiell på, ifølge ØKN, ville være med tog.¹⁴⁵ En utbygging av jernbanen nordover ville helt klart forenkle fremføringen av soldater og materiell. Over sjøen ville det ta for lang tid, mens luftrommet sannsynligvis ville beherskes av fienden. Problemet var at jernbaneutbyggingen ikke ville bli noen billig affære. Dessuten var det lite salgbart i Stortinget med en enorm sivil utbygging av en jernbane som i stor grad var basert på militære premisser. Arbeidet med jernbanen nordover fra Fauske ble aldri igangsatt.

For å sikre et effektivt forsvar i Troms måtte også veiene i fylket være forberedt på tung militær trafikk. I mars 1952 tok ØKN for seg veiforholdene i Nord-Norge.¹⁴⁶ Han kritiserte de fåtallige og dårlige veiene og sa at det var viktig å bygge ut og forsterke hovedveinettet i Nord-Norge. Der hvor de sivile og militære interessene var felles måtte veibyggingen gis prioritet og tas opp i forbindelse med Nord-Norge planen, mente han.¹⁴⁷

Under øvelse «TROMS» i september 1952 deltok en feltbrigade med ca. 750 kjøretøyer, noe som var langt under det normale for en brigade. Etter øvelsens slutt ble det flere steder konstatert at riksvei 50 var nedkjørt og delvis ufarbar.¹⁴⁸ På strekningen Bardufoss-Setermoen var det, til tross for liten trafikk, huller, dype hjulspor og tilløp til dyp søle. Konklusjonen etter øvelsen var at de veier i Nord-Norge som ville bli aktuelle under en mulig krigshandling var for svake, og at de måtte forsterkes atskillig. Det ble også påpekt at riksvei 50 gjennom fylket på de fleste strekninger var for smal til å tillate toveistrafikk med kolonner. Mye måtte altså gjøres med veiene dersom flere brigader i en krig skulle kunne operere effektivt langs

¹⁴⁴ UBO, Vår Hær nr. 4 1952.

¹⁴⁵ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 19. ØKN til FD 3. april 1951.

¹⁴⁶ UBO, Vår Hær nr. 4 1952.

¹⁴⁷ Nord-Norge planen blir diskutert senere i dette kapittelet.

¹⁴⁸ RA, DKN eske 245. DKN til HOK 8. januar 1953.

veinettet i Troms.

Som sagt var Indre Troms et velegnet sted å møte fienden ved et angrep. Det var likevel mange oppgaver som måtte gjøres for å hindre fiendens fremmarsj. Dette måtte gjøres ved å dekke de nevnte fremrykningslinjene, ved å bygge opp et effektivt forsvar, og samtidig sikre fremføringen av etterforsyninger.

FORHOLDET TIL SOVJETUNIONEN

Forholdet i nord mellom Sovjetunionen og Norge var overveiende godt i tiden frem til 1947. Dette til tross for spenningen som fulgte med Molotovs Svalbard-initiativ, der Sovjetunionen uttrykte et ønske om å dele ansvaret for øygruppen med Norge, samt å overta Bjørnøya.¹⁴⁹ Likevel ble det fra sovjetrussisk side vurdert å etablere militære baser i Nord-Norge. De tyske marine- og flybasene i Nord-Norge under krigen hadde vist viktigheten av området, og det forelå konkrete planer på sovjetrussisk side om å flytte grensen vestover til Tana-elva. Disse planene ble stoppet på høyeste hold i Politbyrået.¹⁵⁰

Det norske forholdet til supermakten i øst ble tilspisset fra våren 1947. Selv om Norge lenge var nølende til Marshallhjelpen, var valget enkelt etter at valutasituasjonen var blitt vanskelig og Sverige og Danmark hadde takket ja.¹⁵¹ De begivenhetene som fant sted våren 1948, den sovjetisk-finske pakten, kommunistenes maktovertakelse i Tsjekkoslovakia og Berlinblokaden økte frykten for russisk ekspansjonisme og dermed også den norske avstanden til Sovjetunionen. Ryktene, som riktignok aldri ble bekreftet, om at Norge ville bli tilbudt en liknende pakt som finnene, gjorde ikke situasjonen bedre. Det er mye som tyder på at sovjetrusserne allerede våren 1948 regnet med at Norge ville slutte seg til det europeisk-amerikanske forsvarssamarbeidet som var under forberedelse.¹⁵²

Fra 1948/49 følte norske myndigheter seg fra Sovjetunionen; direkte gjennom et militært angrep og indirekte gjennom det store antall kommunister i Nord-Norge.

¹⁴⁹ Riste 1979: 317.

¹⁵⁰ Holtmark, S. G. 1993, «A Soviet grab for the high north? USSR, Svalbard and Northern Norway 1920-1953». *Forsvarsstudier* nr. 7: 85-86.

¹⁵¹ Eriksen 1981: 189.

¹⁵² Kan, A. 1988, «Naboskap under kald krig og perestrojka. Forholdet Norge-Sovjet sett fra Moskva», i Tamnes, R. (red.), *Forsvarsstudier* nr. 6: 15.

Den direkte trusselen for Norge ble frem til sommeren 1950 vurdert å være størst på Sørflanken. Dette endret seg som vi har sett gradvis etter at Sørflanken ble bedre dekket. I tillegg økte den militære betydningen av det nordatlantiske området etter at Hellas og Tyrkia ble medlem i NATO i 1952. Dette innebar at sovjetrusserne var innesperret både i Øresund og i Bosporos, noe som førte til en oppgradering av det nordatlantiske området. Molotov var inne på dette problemet allerede i 1944 da han i en samtale med Trygve Lie sa at forbindelseslinjen til Nord-Russland for all del ikke måtte bli avskåret i fremtiden.¹⁵³

Også den indirekte trusselen ble vurdert som et alvorlig problem for Norge fra 1948 og utover på 50-tallet. I det følgende skal vi se hvordan norske myndigheter forestilte seg disse to trusselvariantene i Nord-Norge.

Den direkte/ ytre trusselen

Tyske vurderinger av russisk vinterkrigføring var av interesse for de norske militære myndigheter. I disse analysene kunne norske forsvarsplanleggere få rede på hva slags motstand Norge kunne forvente seg å møte i en eventuell krig. I de tyske vurderingene het det at russerne alltid unngikk de naturlige innfallslinjene som veier og jernbaner for å unngå fiendens tyngdepunkter. Russerne foretrakk fremrykning over myrer og uveisomme strøk som for avdelinger fra andre land fremstod som ufremkommelige. Det eneste lendet som stengte dem ute var bratte fjellformasjoner der stridsvogner ikke kom frem, hevdet tyskerne. Dette hadde vist seg under russernes fremmarsj til Kirkenes høsten 1944. Det vanlige var en fremrykning på 5-10 km. pr. dag i veiløst lende mot oppholdende tyske avdelinger. Den russiske soldatens evne til å ta seg frem og utnytte lendet var fullstendig overlegen den tyske.¹⁵⁴

Det var altså ingen forutsigbar trussel Norge stod overfor i øst. Enda verre ble situasjonen etter at UD slo fast at kommunikasjonsnettene på sovjetrussisk side var utbedret kraftig, spesielt når det gjaldt jernbaneutbyggingen.¹⁵⁵ I en artikkel i *Norges Forsvar* i mars 1953 ble det fremholdt at det lå en tydelig oppmarsjplan bak

¹⁵³ Lie, T. 1958, *Hjemover*, Tiden Norsk Forlag, Oslo: 139.

¹⁵⁴ RA, FD H-arkiv 1945-1963, eske 23, H198/1. Opplysninger om visse forhold i Norge og Finland under krigen.

¹⁵⁵ UD, 38.1/32 Opplysninger om fremmede lands forsvarsberedskap, bd. II. Fra et notat datert 3. april 1951.

sovjetrussernes jernbaneutbygging. Det ble fastslått at det sovjetrussiske utbyggingsprogrammet tok sikte på en utvidelse av trafikkmulighetene vestover, noe som var en forbausende foreteelse sett i betraktning av at det ikke forelå noe fornuftig sivilt behov for en slik trafikkmessig ekspansjon.¹⁵⁶ Den sovjetrussiske jernbaneutbyggingen var altså med på å øke trusselen mot Nord-Norge.

En viktig del av Norges og senere NATOs forsvarsplaner for Nord-Norge var å analysere hvordan et sovjetrussisk angrep ville arte seg. Dette ville være avgjørende for hvilke og hvor store styrker som måtte plasseres hvor. I et foredrag angående Forsvarskommisjonens innstilling hevdet oberst Hagtvedt at en østlig maktgruppe i enda sterkere grad enn Tyskland under siste krig kunne stå overfor spørsmålet om å bedre sine utgangstillinger. Han mente videre at mulighetene for en invasjon over landegrensene var størst i Nord-Norge, men at en erobring over Finnmarksvidda ville bli en lang og tung operasjon selv for en stormakt.¹⁵⁷ På grunn av det svakt utbygde forsvaret i det nordlige Finland regnet den norske forsvarsledelsen med at finnene bare kunne forsinke den sovjetrussiske fremrykningen med et par dager.¹⁵⁸

På et møte i Forsvarsstaben sommeren 1950, het det at de stedene i Nord-Norge som ville være av størst interesse for sovjetrusserne var Banak, Bardufoss, Tromsø, Harstad, Narvik, Bodø og veien til Sør-Norge. Videre ble det regnet med at sovjetrusserne ville angripe Nord-Norge med fra to til to og en halv divisjon. Av disse ble det forventet en halv divisjon over Kirkenes mot Sør-Varanger og en halv divisjon fra Finland over Anarjokka, mot Karasjok og Banak. Den siste divisjonen, eventuelt en og en halv, ville angripe gjennom den finske kile. Det norske behovet for å møte disse styrkene ble anslått til ca. en og en halv divisjon.¹⁵⁹

I 1952 redegjorde HOK for hvordan en fremføring av to og en halv divisjoner fra sovjetrussiske baser gjennom Finnmark til Lyngenfjordens østside ville fortone seg.¹⁶⁰ Utgangspunktet for notatet var at Finland ikke var besatt, at hovedfremrykningsveien var riksvei 50, at stridens karakter var forfølgelse og at det

¹⁵⁶ UBO, Norges Forsvar nr. 3 1953.

¹⁵⁷ RA, FD I. avd., 1950, eske 750. Foredrag av oberst Hagtvedt i Haugesunds forsvarsforening, ukjent dato.

¹⁵⁸ Eriksen og Pharo 1997: 72.

¹⁵⁹ RA, Fst møtoreferater 1934-1959. Referat fra møte 6. juli 1950.

¹⁶⁰ FOBA, Fst 1. august 1952. Redegjørelsen fra HOK finnes i et hemmelig notat fra G2/HOK datert 24.

var gunstige værforhold. Angrepet ble tenkt ført frem med to divisjoner langs riksvei 50 og en halv divisjon over Karasjok til Lakselv. På grunn av de mengdene av etterforsyninger de sovjetrussiske avdelingene måtte føre frem på meget dårlige veier ble det regnet med at først etter 25-30 døgn kunne de sovjetrussiske styrkene stå klar ved Lyngenfjordens østside. Da ville de ha reglementerte forsyninger og ytterligere forsyninger for strid i syv dager. Oppdeling av forsyningstjenesten i mindre operasjoner over sjøen ville ikke kunne korte ned på denne tiden. Utrekningen var konsekvent regnet ugunstig fra norsk side slik at 25-30 døgn var et minimum av det de sovjetrussiske styrkene ville trenge.

Den forholdsvis lange tiden som HOK regnet med at sovjetrusserne trengte, måtte naturligvis brukes til mobilisering på norsk side. I forsvarsprogrammet frem til 1. juli 1954 ble den norske målsettingen med tanke på mobilisering satt til å være 2/3 infanteridivisjon klare på D-dag, 2 2/3 infanteridivisjon klare etter 15 dager og 3 2/3 infanteridivisjon klare etter 30 dager.¹⁶¹ Dette viser at den norske mobiliseringen ville være fullført når sovjetrusserne stod ved Lyngenfjorden.

Det er imidlertid viktig å være klar over at den viktigste angrepsaksen i Forsvarsstabens drøfting fra 1950 ble utelatt i HOKs utredning. Det var et angrep gjennom den finske kile som ville true Lyngen-området tidlig i en krig. Hvorfor dette angrepsalternativet ikke ble medregnet i HOKs utredning er vanskelig å si. Helt klart er det at sovjetrussiske styrker, ved å angripe gjennom den finske kile, kunne true Lyngen-området bare få dager etter et krigsutbrudd.

Den indirekte/ indre trusselen

Da Gerhardsen på et partimøte i 1948 fastslo at Norges Kommunistiske Parti var den største nasjonale trusselen mot norsk demokrati og selvstendighet satte han samtidig den *indre trusselen* på dagsordenen. Kommunistene i Nord-Norge, særlig i grenseområdene mot Sovjetunionen, ble oppfattet som et stort problem. Her hadde sovjetrusserne vært særlig aktive, ikke minst under den avsluttende fasen av krigen. Det hadde også funnet sted vervingsfremstøt overfor nordmenn i frigjøringsfasen.¹⁶²

Det var flere forestillinger som samlet sett skapte bildet av kommunistene som en trussel mot Norges sikkerhet.¹⁶³ Den grunnleggende frykten var at NKP var et verktøy for moderpartiet i øst. I en krigs- eller krisesituasjon ble det forventet fra norsk hold at de norske kommunistene ville støtte Sovjetunionen. Kommunistene ble sett på som potensielle femtekolonister. Norske myndigheter mente at de hadde bygd opp et eget militærapparat og etterretningsapparat som ville bli aktivisert i en eventuell krig.

En annen forestilling om kommunistene var at de ble brukt i det sovjetstyrte internasjonale spionasje- og etterretningssystemet. I ettertid har det blitt bekreftet at en norsk kommunist i 1949 formidlet militær informasjon til sovjetrusserne om den

¹⁶¹ RA, FD H-arkiv 1949-1952, eske 13. PM fra Backer til statsråden 29. desember 1952.

¹⁶²Bergh, T. og Eriksen, K.E. 1998, *Den hemmelige krigen, Overvåking i Norge 1914-1997*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo: 529.

militære utbyggingen av Lyngenavsnittet og om flyplassen i Banak.¹⁶⁴

Den tredje grunnen til frykten for kommunistene gjaldt propaganda og politisk påvirkning. Den norske befolkningens holdninger ville være utslagsgivende for oppslutningen om forsvars- og sikkerhetspolitikken. Frykten for kommunistene påvirket disse holdningene og førte til politiske tiltak. Sommeren 1950 fremholdt justisministeren at norske myndigheter hadde god oversikt over hvem som var medlemmer og medløpere for kommunistene. Videre fantes det, ifølge justisministeren, lister over hvem som kunne bli kommunistenes viktigste folk i Norge.¹⁶⁵ I Gerhardsens borgfredstale den 15. september 1950 ba han om en samlet bred, nasjonal kamp mot kommunistene.¹⁶⁶ Dermed hadde Gerhardsen tatt skrittet videre fra å mane Arbeiderpartiet til kamp mot kommunistene i 1948 til å samle Stortinget mot dem to år senere.

FRA GRADVIS TIL FORSERT OPPBYGGING AV FORSVARET I NORD-NORGE

Fra krigens slutt frem til Norges innmeldelse i NATO foregikk det en rolig oppbygging av forsvaret, der Tysklandsbrigaden inngikk som et sentralt element. I denne perioden var landet dårlig rustet for å møte et lynangrep. Regjeringen med utenriksminister Lange og forsvarsminister Hauge i spissen, anså i likhet med britene og amerikanerne, krigsfaren som meget liten. Fra norsk hold ble hensynet til en kvalitativ oppbygging av forsvaret satt fremfor en rask kvantitativ oppbygging.¹⁶⁷

Våren 1949 fikk Hæren 1.5 mill. kr til sperretiltak, hvorav en mindre del, 0.2 mill. kr, ble fordelt til Nord-Norge.¹⁶⁸ Midlene muliggjorde en begynnelse på sperrearbeider i Skibotndalen. Her ble det anlagt rundt 80 bunkers, flere minekammer og det ble bygd flere overdekkede stillinger samt et stort antall sperrepunkter. På samme tid ble det opprettet stående stridsvognstropper på de viktigste flystasjonene, bl.a. på Bardufoss.

¹⁶³ Bergh og Eriksen 1998: 530.

¹⁶⁴ Bergh og Eriksen 1998: 529.

¹⁶⁵ RA, Fst møtoreferater 1934-1959. Justisministeren i Forsvarsstaben 6. juli 1950.

¹⁶⁶ Bergh og Eriksen 1998: 162.

¹⁶⁷ Tamnes 1986b: 96.

¹⁶⁸ Lundesgaard 1995: 20.

På våren 1950 foregikk det en diskusjon mellom ØKN og Forsvarsstaben om snarlig bruk av kr 200 000 til sperre- og befestningstiltak i Lyngenavsnittet.¹⁶⁹ De beskjedne bevilgningene til Nord-Norge viser at landsdelen ikke var noe høyt prioritert satsningsområde innen forsvarets oppbygging. Forsvarsstaben mente at en utbygging av en Lyngen Festning ville komme, men de økonomiske og personellmessige behov gjorde at det ville ta tid.¹⁷⁰ Samme vår tok Stortingets militærkomite opp spørsmålet om å bygge etablissementer i Norge slik at Brigaden kunne trekkes hjem. Denne saken ble trolig utsatt som en følge av Koreakrigen.¹⁷¹ Heller ikke rett etter Koreakrigens utbrudd var de fagmilitære interessert i en rask tilbaketrekning av Brigaden så lenge øvelsesforholdene i Tyskland var bedre enn i Norge og så lenge mangelen på etablissementer var prekær. Det ville ta tid å gjøre de nødvendige forberedelsene i Norge.

Koreakrigen som skille

Koreakrigens utbrudd 25. juni 1950 førte til en forsering av planene. Regjeringen besluttet straks etter krigsutbruddet å få en fortløpende utbygging av forsvaret i Norge fordi følelsen av å være utsatt ble påtrengende. Allerede i de første dagene av juli 1950 gav regjeringen de militære sjefer direktiver om å utarbeide planer for tiltak for å øke takten i utbyggingen av forsvarsberedskapen utover det som var mulig innen de ordinære budsjetter.¹⁷² Noen dager etter krigsutbruddet uttalte forsvarsminister Hauge på et møte i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen en særskilt glede over at Norge nå hadde allierte, og at myndighetene derfor ikke stadig måtte overveie isolerte aggresjoner for Nord-Norges vedkommende.¹⁷³ Da den samme komiteen møttes 4. juli 1950 sammenlignet Sven Nielsen møtesituasjonen med møtet drøyt ti år tidligere, 8. april 1940.¹⁷⁴ Han mente ikke at Norge skulle mobilisere, men at Norge måtte gjøre alle mulige foranstaltninger for å øke forsvarsberedskapen. Som et ledd i dette mente han at Norge burde inngå forhandlinger med britene om hjemkallelse av styrkene i Tyskland. Også Moseid anså situasjonen som så kritisk at en hjemkallelse

¹⁶⁹ FOBA, Fst. Fst til ØKN 27. april 1950.

¹⁷⁰ FOBA, Fst. Fst til ØKN 27. april 1950.

¹⁷¹ Tamnes 1986b: 139-140.

¹⁷² Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991: 169.

¹⁷³ SA, UUKK 29. juni 1951: 272.

av Brigaden måtte skje så snart leiligheten bød seg.¹⁷⁵

Hauge mente at tiden nå var inne til å sette spaden i jorden og gå i gang med de viktigste fortifikasjons- og sperrearbeidene der et sterkt fortrinn måtte vies Nord-Norge.¹⁷⁶ Den 25. august 1950 ble det fremmet forslag i Stortinget om et beredskapsprogram på 250 mill. kr, hvorav 55 mill. kr tilfalt Hæren. Betydelig vekt skulle legges på fortifikatoriske anlegg og Nord-Norge skulle vies særlig oppmerksomhet.¹⁷⁷ Hauge understreket at mannskapsproblemet i Nord-Norge ville løses med gutter fra sør som likevel hadde godt av en tur nordover. Dette gjaldt også ved garnisonen i Indre Troms som han anså som strategisk mest viktig.

I Stortinget samme høst forsikret Hauge at kuppalternativet gjennomsyret den militære tankegangen og at: «Det som er mulig å gjøre for å øke vårt kuppberedskap er gjort og vil bli gjort. Vi vil ikke bli tatt på sengen en gang til.»¹⁷⁸ I desember 1950 gav FD ordre om en beredskapsinnkalling av en styrke på rundt 4000 mann til 60 dagers repetisjonsøvelser. Det ble dannet tre bataljonsgrupper sammensatt av en infanteribataljon, et feltartilleribatteri og et ingeniørkompani. Disse gruppene ble satt opp på Østlandet, Sørlandet og i Indre Troms. I denne meget spente perioden etablerte norske myndigheter altså, i mangel av faste stående styrker, et visst beredskap med enheter fra mobiliseringshæren i de antatt mest utsatte områder.¹⁷⁹

Også Sjø- og Luftforsvaret ble styrket. Innen Sjøforsvaret ble det lagt spesiell vekt på å øke beredskapen i Nord-Norge. Beredskapsinnkallingene ble anslått til å koste ca. 6 mill. kr i måneden og var ingen billig affære.¹⁸⁰ I mangel på andre alternativer ble avdelingene likevel opprettholdt frem til september 1951

At den norske regjeringen på sensommeren 1950 ønsket å prioritere forsvaret kom klart frem i et notat til den amerikanske regjeringen:

De særlige begivenheter som fant sted på det internasjonale område i slutten av juni i år, overbeviste den norske regjering om at det var nødvendig å innstille seg på å øke bevilgningen til forsvaret.[...] Den norske regjering har et sterkt inntrykk av at den demokratiske verden må øke tempoet i oppbyggingen av sitt forsvar for å bevare freden og skape forutsetningene for

¹⁷⁴ SA, UUKK 4. juli 1950: 346.

¹⁷⁵ SA, UUKK 4. juli 1950: 361.

¹⁷⁶ SA, UUKK 3. august 1950: 436.

¹⁷⁷ St. prp. nr. 122, 1950: 4-5.

¹⁷⁸ St. forh. nr. 242, 1950: 1932-33.

¹⁷⁹ Lundesgaard 1995: 33; Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991:172.

¹⁸⁰ UD 38.5/45, FD til Utenriksministeren 5. desember 1950.

forhandlinger om og løsningen av de uløste internasjonale spørsmål.¹⁸¹

Hensynet til landets gjenreisning, til den sivile sektor, som før fremstod som fremste forsvarslinje, ble nå ansett som en begrensende faktor ved beredskapssatsningen. I følge Brofoss måtte landet innrette seg på en periode med beredskapsøkonomi.¹⁸²

Diskusjonen angående Tysklandsbrigadens fremtid og prioriteringen av forsvaret i Nord-Norge fortsatte utover høsten 1950. Moseid fremholdt at av den stående styrke måtte noen styrker være disponert for forsvar av Nord-Norge og at den del som Norge måtte avgi til fellesforsvaret burde ta sikte på forsvaret av Nord-Norge.¹⁸³ Hauge la ikke skjul på at dersom Norge hadde en del av den stående styrken i Nord-Norge, ville Norges forsvar og ikke minst kuppforsvaret være mye bedre ivaretatt enn om landet ikke hadde det. Allierte bidrag til området var utelukket på grunn av baseerklæringen, men dersom denne styrken bare bestod av norske soldater ville det ikke inntre noen provokatoriske momenter overfor Sovjetunionen, fremholdt Hauge. En overføring av Brigaden fra Tyskland til Indre Troms var ikke utelukket, men bød på både militære og politiske problemer. En brigade på permanent basis i Indre Troms ville få det meget kummerlig til å begynne med. Hauge rundet av med å si at enten Brigaden stod i Nord-Norge eller i Mellom-Europa ville NATOs styrker være de samme. Det var altså et spørsmål om hvor trusselen var størst, på Nordflanken eller i Sentraleuropa.¹⁸⁴ Etter Koreakrigens utbrudd var det enighet fra politisk hold om at landet måtte rustes opp.

Også fra militært hold ble det fart i planleggingen av landets forsvar etter Koreakrigens utbrudd. I Forsvarsstabens budsjettforslag for 1951/52, fra 10. juli 1950, ble viktigheten av å styrke Norges sydlige og nordlige front understreket. For Nord-Norges del ble det nevnt styrking av Lyngenavsnittets land- og sjøfront, med forsvaret av Bardufoss flyplass som spesielt viktig.

Forsvarsmulighetene i Lyngenavsnittet ble vurdert som gode, men

¹⁸¹ SA, UUKK 3. august 1950: 444.

¹⁸² AAB, Erik Brofoss arkiver, eske 135; Slagstad, R. 1998, *De nasjonale strateger*. Pax forlag, Oslo: 263.

¹⁸³ SA, UUKK 13. november 1950: 926.

¹⁸⁴ SA, UUKK 13. november 1950: 927.

personellmangel og mangel på materiell, utstyr og befestningsanlegg gjorde at en fortifikatorisk og artilleristisk utbygging av både land- og sjøfront var nødvendig. Forsvarsstaben anmodet derfor ØKN om å utarbeide en plan for utbygging av Lyngenavsnittets land- og sjøfront samt en plan for ytterligere nødvendige sperreområder i Lyngenavsnittet.¹⁸⁵

Ved årsskiftet 1950/51 ble to ulike forslag for å øke det militære innslaget i Nord-Norge diskutert. Ett forslag kom fra HOK og DKN og gikk ut på at utdannelsen av deler av den styrken som skulle til Tysklandsbrigaden, fortrinnsvis en infanteribataljon, burde legges til Nord-Norge.¹⁸⁶ Dette hadde også tidligere blitt vurdert.¹⁸⁷ Et annet forslag gikk ut på å opprette vervede stående styrker i Nord-Norge. Dette ble drøftet på et møte i den sentrale sjefsnemnd i januar 1951. På møtet var Hauge inne på å etablere en stående styrke i Nord-Norge av åremålstilsatte befal og menige. General Dahl uttalte at eventuelle stående styrker burde plasseres i nærheten av Bardufoss-avsnittet.¹⁸⁸ Noe vedtak om disse to forslagene ble imidlertid ikke fattet.

At en oppgradering av Nord-Norges forsvar var nødvendig, kommer klart frem i de bemerkningene ØKN gjorde etter en inspeksjon i Troms Innland i januar 1951.¹⁸⁹ Ved infanteribataljonen i Balsfjord hadde ikke soldatene hatt noen øvelser på en alarmsituasjon. Dessuten var ikke våpen utlevert til alle og flere soldater i kategorien stridende hadde aldri skutt med de våpen de var utstyrt med. I tillegg var vinterutstyret meget dårlig; støvlene trakk vann, votter fantes ikke og soveposene var for kalde selv i oppvarmede kaserner. På Bardufoss ble det opplyst at flere stridsvogner ofte var ute av funksjon på grunn av tekniske feil. Etter disse observasjonene var ØKNs konklusjon at mye måtte gjøres, såvel med utdanning som med utstyr, før infanteribataljonen og stridsvognsavdelingen kunne karakteriseres som stridsdyktige.

Etter inspeksjonen fremholdt DKN, i et brev til sjefen for Hæren at: «En tilstrekkelig styrke i Skibotndalen ville måtte antas å skaffe nødvendig sikkerhet for at et kup mot veien ikke lykkes, og at våre planer for veiens ødeleggelse har gode

¹⁸⁵ FOBA, Fsts budsjettforslag 1951/52, operative krav, Oslo 10. juli 1950.

¹⁸⁶ RA, DKN eske 164. HOK til DKN 8. desember 1950; RA, DKN eske 164. DKN til sjefen for Hæren 14. desember 1950.

¹⁸⁷ Tammes 1986b: 140.

¹⁸⁸ FOBA, SSN, 25. januar 1951.

¹⁸⁹ RA, DKN eske 184. ØKNs bemerkninger i anledning av inspeksjon i Troms Innland 11-13 januar

sjangser for å settes i verk.»¹⁹⁰ Vinteren 1951 mente altså DKN at en permanent styrke i Skibotndalen ville være strategisk viktig.

Også den øverste militære ledelsen i Norge var klar over at beredskapen i nord var for svak. Dette kom til uttrykk på et distriktskommandosjefmøte i HOK i januar 1951. Etter møtet ble det fra DK-sjefene sendt inn en kritisk uttalelse til sjefen for Hæren. DK-sjefene hadde inntrykk av at landets ledende politikere og sivilbefolkningen hadde et syn på Hærens beredskap som var for optimistisk. De ba derfor sjefen for Hæren om å klargjøre hvorledes situasjonen var beredskapsmessig for Hærens vedkommende.¹⁹¹

Under en inspeksjon av Admiral Brind i Nord-Norge sommeren 1951 ble det slått fast at boforholdene for soldatene i Nord-Norge måtte forbedres. Selv om det var verdifullt for soldatene å tilbringe noe øvingstid i telt, kunne ikke opplæringen bli effektiv ved konstant feltilværrelse, påpekte admiralen.¹⁹² Det tilbakevendende problemet med mangel på etableringer ble altså igjen trukket frem.

Også blant de militære var det etter utbruddet av Koreakrigen enighet om at forsvaret av Nord-Norge måtte utbedres. Inspeksjonene som ble foretatt av Admiral Brind og ØKN hadde understreket behovet for etableringer, våpen og materiell. Til tross for at forsvarsoppgavene i Norge nærmest stod i kø, hadde general Eisenhower inntrykk av at Norge bar preg av å ha en sterk forsvarsvilje og en vilje til å gå inn for forsvarsoppgaven.¹⁹³ Det var verken en utbygging av etableringer eller en tilførsel av soldater som preget forsvarsutbyggingen i Nord-Norge det første året etter utbruddet av Koreakrigen.

UTBYGGING AV LYNGENSTILLINGEN

I november 1950 nedsatte HOK en kommisjon som skulle utarbeide et forslag til en samlet plan for et system av landmilitære støttepunkter i Lyngenavsnittet.¹⁹⁴ HOK understreket at det var bemanningsproblemet og ikke anleggskostnadene som skulle

1951.

¹⁹⁰ RA, DKN eske 184. DKN til sjefen for Hæren, ukjent dato.

¹⁹¹ RA, DKN eske 184. Distriktskommando Trøndelag til Sjefen for Hæren 29. januar 1951.

¹⁹² RA, DKN eske 184. Referat fra møte i Sjefsnemnd Nord-Norge 20. august 1951.

¹⁹³ UD 33.2/6, A-pakten, Stedfortrederrådets møter, bind II. Melding fra ambassaden i London (Bryn), 16. januar 1951.

¹⁹⁴ FOBA, Fst. Fst til sjefen for FD 4. juli 1951; Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991: 173.

begrense kommisjonens forslag til utbygging.¹⁹⁵ Kommisjonen, som ble ledet av sjef for IR 16 oberst Nils Hunstad, leverte sin rapport med forslag i januar 1951. I kommisjonen var også en svensk kaptein, M. K. Nordenstam, med som teknisk konsulent. Nordenstams deltakelse ble forsøkt hemmeligholdt av norske militære myndigheter.¹⁹⁶ Kommisjonens forslag var en utbygging av en Lyngen Festning som skulle dekke innmarsjlinjene til Troms Innland. Forslaget gikk langt videre enn de planer som tidligere hadde dannet grunnlaget for forsvaret av Indre Troms med Bardufoss flyplass, og det var flere likheter med de tyske planene fra krigen. I forslaget fra kommisjonen var konsentrasjonen av anleggene i Lyngenfjordens bunn; et anlegg ved Øvergård, et på Nordgårdsmoen og et ved Skibotnveien. Kommisjonen uttalte at festningsanleggene måtte kunne holde striden gående i 11 dager, for da ville mobiliseringen være fullført.¹⁹⁷ Utbyggingen ville koste totalt ca. 30 mill. kr fordelt over en treårs periode. Planene ble applaudert både av nasjonale og allierte myndigheter.¹⁹⁸

Forslaget fra kommisjonen ble gjennomgått og diskutert på et møte i den sentrale sjefsnemnd 16. juni 1951. Hovedproblemene ved forslaget knyttet seg til de økonomiske bevilgningene, den nødvendige forsvarsstyrken og sammenhengen med forsvaret av sjøfronten. Generalløytnant Hansteen mente at en utbygging av Lyngenfjordens bunn, der utgiftene ble anslått til 12 mill. kr, ville føre til en viktig styrking av forsvaret av Indre Troms. Han mente at utbygging av Lyngenfjordens bunn måtte utgjøre et første byggetrinn og at hele planen for forsvaret av Troms Innland måtte revideres dersom Forsvaret ikke fikk de anslåtte bevilgningene.¹⁹⁹

Når det gjaldt løsningen av mannskapsproblemet ved en eventuell utbygging kom det frem flere ulike forslag. Oberstløytnant Holm redegjorde for personellbehovet ved de planlagte oppsetningene i Nord-Norge og konkluderte med at de samlede krav ikke på langt nær ble dekket av den styrken som fantes. Situasjonen var enda verre for Marinen, og admiral Danielsen mente at forslaget antydte at Hæren ville få hele

¹⁹⁵ RA, Hålog. ing. batj. Brevkopier eske 8. Sjefen for Hålog. ing. batj. til sjefen for DKN 25. august 1953.

¹⁹⁶ RA, DKN eske 164. ØKN til oberst Hunstad, oberstløytnant Hovhaugholen og kaptein Munthe-Kaas, 1. desember 1950.

¹⁹⁷ Lundesgaard 1995: 30.

¹⁹⁸ Lundesgaard 1995: 31.

utskrivningsstyrken i Troms og den nordre del av Nordland. For å kunne bemanne sine fartøyer trengte også Marinen personell fra dette området. Admiralen foreslo å bruke yrkesartillerister i Lyngen Festning. Dette synet ble delvis støttet av generalløytnant Hansteen som mente at den infanteristiske sikkerhet for anleggene måtte skje enten ved innkalling av beredskapsstyrker eller ved vervet personell.²⁰⁰

Både generalløytnant Berg og oberst Pran antydte at Nord-Norge var mest utsatt med tanke på et eventuelt angrep, og at besetninger til Lyngen Festning kunne tilføres sørfra. Men de var likevel uenige i om soldatene skulle tilføres fra Sør-Norge eller fra Tysklandsbrigaden. Generalløytnant Berg fastslo at soldatene kunne skaffes i Sør-Norge mens Oberst Pran mente at Tysklandsbrigaden burde overføres til Troms Innland. Behovet for disse styrkene, fremholdt Pran, gjorde at Norge før eller siden måtte ta standpunkt til hjemkallelse av Tysklandsbrigaden.²⁰¹

Sjefsnemnda var altså bekymret over Hærens mannskapsproblemer. Dette blir forståelig ved å se på Hærens samlede kvote av årsklassen 1951; den var på ca. 11 670 mann.²⁰² Av disse utgjorde 1550 mann den samlede beredskapsoppsetningen i Troms som ville være kampklare på 2-6 timer. En infanteribataljon befant seg i Indre Troms mens de resterende avdelingene, et ingeniørkompani, artilleribatterier og en rekruttavdeling, befant seg på Setermoen.²⁰³ Det som virkelig tappet Hæren for personell var Tysklandsbrigaden der rundt 4000 soldater tjenestegjorde. Det var ingen tvil om at en tilbaketrekking av disse 4000 soldatene dels ville løse personellproblemet ved en utbygging av forsvaret av Nord-Norge.

Når det gjaldt de foreslåtte anleggenes utbygging var det generell enighet om at utbyggingen av artilleriet på landfronten måtte sees i sammenheng med forsvaret på sjøfronten i Lyngenfjorden, Ullsfjorden og Malangen. Sjefsnemnda konkluderte derfor med at forsvaret av Troms Innland ville bli styrket dersom Lyngen Festning og avsnittets sjøfront ble bygget ut. Men før en utbygging kunne starte måtte personellspørsmålet og størrelsen på de økonomiske bevilgningene bli avklart. Problemet med å skaffe nok personell til de ulike avdelingene sommeren 1951 var så

¹⁹⁹ FOBA, SSN, 16. juni 1951.

²⁰⁰ FOBA, SSN, 16. juni 1951.

²⁰¹ FOBA, SSN, 16. juni 1951.

²⁰² FOBA, Fst. Fst til HOK 21. august 1950.

²⁰³ RA, DKN eske 184. ØKN til DKN 14. september 1951.

stort at det i sjefsnemnda ble vurdert å sløyfe garnisonen på Setermoen.²⁰⁴ Samtidig hadde Hæren store vanskeligheter med å skaffe tilstrekkelig med personell til de neste Tysklandsbrigadene.

HOK var i sin redegjørelse til FD i stor grad positive til kommisjonens forslag. HOK påstod at Hæren ikke kunne stanse et angrep i Lyngenavsnittet med mindre den støttet seg til et effektivt befestningsanlegg. Dersom fienden ved et overraskende angrep tok Lyngenavsnittet, ville inngangen fra nord til Indre Troms og Bardufoss flyplass ligge åpen, og dermed ville hele landsdelen falle i fiendens hender. HOK foreslo at det til den fortifikatoriske utbyggingen av befestningsanlegget i Lyngen måtte bevilges ca. 30 mill. kr over en tre års periode. Det ble understreket at det ikke var regnet med den nødvendige styrkingen av Lyngenavsnittets sjøfront med minesperringer og bestrykningsbatterier.²⁰⁵

De første midlene, 2 mill. kr, ble bevilget høsten 1950 til *Oteren fort*. I mars 1951 mente Hauge at det var ønskelig «at arbeidene i forbindelse med Oteren fort kom i gang så fort som forholdene tillater det.»²⁰⁶ FD forventet at fortet ville være ferdig oppsatt i løpet av 1952. Her skulle det handles raskt. Kort tid etter begynte betenkeligheter og alternativer å melde seg og FD bestemte i juli 1951 at de 2 mill. kr burde gå til feltbefestninger og sperrearbeider i stedet for Lyngenfestningen. Allerede i desember 1951 ble det klart at utbyggingen ikke ville bli så omfattende som kommisjonen hadde foreslått.²⁰⁷ Hvorfor ble så utbyggingen av Lyngen Festning delvis stilt i bero etter den grundige planleggingen?

For det første ble det på sensommeren 1951 klart at det skulle bli opprettet en brigade i Nord-Norge. Dette skjedde på samme tidspunkt som revurderingen av Lyngenubyggingen fant sted. Utsiktene til å få en avdeling på nesten 5000 mann til Indre Troms gjorde at utbyggingen av festningsverkene ikke lenger var like viktig. Dette tyder på at det var den midlertidige mannskapsmangelen i Nord-Norge som førte til satsingen på faste forsvarsverk. Militære sjefer som admiral Danielsen og generalløytnant Hansteen mente at Lyngen Festning burde bemannes med

²⁰⁴ FOBA, SSN, 13. juli 1951.

²⁰⁵ FOBA, Fst. Fst til sjefen for FD. 4. juli 1951.

²⁰⁶ RA, FD H-arkiv 1945-1952, eske 21, Veger i Nord-Norge.

²⁰⁷ Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991:173; Lundesgaard 1995: 30-31.

yrkesartillerister. Disse planene om Lyngen Festning og yrkessoldater forsvant rett etter at planene for tilbaketrekking av Tysklandsbrigaden ble gjort kjent for norske myndigheter. Da Hauge var inne på bruk av vervede styrker i Nord-Norge på møtet i Sjefsnemnda 2. august 1951, kan han ha tenkt på dette som en mellomløsning frem til Brigaden var på plass i Nord-Norge.²⁰⁸ At Hauge mente at vervede styrker skulle brukes i Nord-Norge og at Tysklandsbrigadens personell skulle nyttes til å sette opp en brigade et annet sted i Norge er lite trolig.

For det andre var planene for Lyngen Festning ikke realiserbare på grunn av det økonomiske omfanget. FD mente at en utbygging av Lyngen Festning etter de linjer som kommisjonen hadde gått inn for lå langt utenfor den bevilgning som Stortinget hadde gitt. Det hadde hele tiden vært en forutsetning at forsvaret av Lyngen Festning skulle forsterkes innenfor rammen av beredskapsprogrammet, påpekte FD.²⁰⁹ Uttalelsen fra FD kom før det ble klart at Tysklandsbrigaden skulle trekkes hjem. De økonomiske problemene må derfor tillegges noe vekt når det gjelder skrinleggingen av Lyngen Festning.

For det tredje ville en parallell utbygging av Lyngenfestningen med brigadeetablisementene ligge langt utenfor den kapasitet Forsvarets bygningstekniske korps (FBK), og senere Forsvarets anleggsdirektorat (FAD), hadde.

For det fjerde ville en oppsetting av en full brigade trekke en så stor del av utskrivningsstyrken at det ville være umulig å dekke mannskapsbehovet ved de ulike festningsanleggene. Mannskapsbehovet i Lyngenfestningen ble anslått til å være på ca. 1500 mann ved mobilisering.²¹⁰

Et siste og femte moment som etterhvert gjorde seg gjeldende var at de allierte ønsket mobile styrker som ikke var knyttet til faste, stasjonære stillinger som Lyngenfestningen ville bli.²¹¹

Av disse grunnene kom den militære planleggingen utover høsten 1951 i økende grad til å dreie seg om mannskaper og kaserner fremfor et festningsanlegg, det

²⁰⁸ FOBA, SSN 2. august 1951.

²⁰⁹ RA, DKN eske 184. FD til sjefen for Hæren 11. juli 1951.

²¹⁰ Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991: 173; Lundesgaard 1995: 30.

²¹¹ Opplyst av Generalmajor Lundesgaard i intervju. Han understreket imidlertid at han ikke hadde noe belegg for at dette gjaldt så tidlig som i 1951. Det viste seg imidlertid fra 1954/55, med NATOs nye atomvåpenstrategi, at dette synspunktet ble gjeldende.

vil si den kommende opprettelsen av Brig N.

NORD-NORGE PLANEN: MODERNISERING AV EN UTSATT LANDSDEL

Som vi har sett var det både blant NATO-planleggerne og norske politiske og militære myndigheter et samlet ønske om en militær oppgradering av Nord-Norge. Hvilken betydning hadde den sivile utviklingen i landsdelen? Fra regjeringens side ble en omfattende plan for Nord-Norge lagt frem høsten 1951. Denne planen, kalt Nord-Norge planen (NNP), ble iverksatt for å møte de vansker landsdelen måtte ventes å stå overfor i den fortsatte gjenreisningen av landet. Nedenfor skal vi se hvilken rolle den indre trusselen spilte her, og om det var noen sammenheng mellom iverksettelsen av NNP og opprettelsen av Brig N.

Bakgrunnen for Nord-Norge planen

Forholdene i Nord-Norge var på mange måter særpreget i forhold til andre landsdeler. Hele Finnmark fylke og deler av Troms ble fullstendig ødelagt og lokalbefolkningen evakuert, da tyskerne trakk seg tilbake høsten 1944. I området mellom Lyngenfjorden og den russiske grensen var de materielle ødeleggelsene totale. Boligbygging ble derfor prioritert i de første etterkrigsårene slik at lokalbefolkningen kunne vende tilbake.

Ved begynnelsen av 1950-åra var denne gjenoppbyggingen kommet langt, men landets økonomiske belastning ved den stadig økende forsvarsberedskapen førte til en innskrenking av de store investeringene til sivile formål. Regjeringen ønsket både å redusere importoverskuddet og å øke forsvarsutgiftene, noe som kunne føre til arbeidsløshet i distrikter med svakt utbygd næringsliv. Dette gjaldt i stor grad Nord-Norge. Dermed måtte kapital tilføres Nord-Norge utenfra dersom regjeringen skulle holde sin målsetting om full sysselsetting.

I mars 1951 besluttet regjeringen at det skulle utarbeides et utbyggingsprogram for Nord-Norge.²¹² Den 10. april 1951, under Trontale- og finansdebatten,

²¹² Studieselskapet for Nord-Norsk Næringsliv, skrift nr. 10, 1952: 37.

offentliggjorde statsminister Einar Gerhardsen planene om et utbyggingsprogram.²¹³ Retningslinjene for utbyggingsprogrammet gikk ut på at Nord-Norge lå tilbake for resten av landet på flere områder. Mangelen på produksjonsmidler, den lite økonomiske næringsfordelingen og behovet for nye sysselsettingsmuligheter gjorde at planen hurtig måtte iverksettes.²¹⁴ Målene var å høyne produktiviteten, øke sysselsettingen og få til en varig bedring av situasjonen i landsdelen. De involverte departementene ble bedt om å redegjøre for sitt syn på planen. Statsråd Brofoss, som var en av nøkkelpersonene bak planen, hevdet at utbyggingen også var viktig med tanke på beredskapen i området.²¹⁵ Selv om Brofoss var inne på at beredskapen var sentral, brukte regjeringen likevel ingen forsvars- eller beredskapsargumenter bak lanseringen av planen i Norge.

På en annen politisk arena pakket ikke den norske regjeringen inn de forsvarspolitiske argumentene så godt. I månedsskiftet mai/juni 1951 la Gerhardsen på et besøk i Washington frem planene for den amerikanske regjering. I forkant av reisen ble det utarbeidet et memorandum angående NNP.²¹⁶ I dette memorandumet het det at med bortfall av Marshall-hjelpen og med økte forsvarsutgifter ville det være vanskelig å gjennomføre det omfattende programmet for Nord-Norge. Det ble også påpekt at det ville fremme programmet sterkt dersom det var muligheter for støtte utenfra. Begrunnelsen for at USA burde støtte programmet, var sterkt preget av forsvarsmotiver. Norske myndigheter ønsket at landsdelen og befolkningen måtte forstå at området, som var «a potensial outpost of the West and a fortress of confidence», kunne og burde forsvares.²¹⁷ Dette ser ut til å ha vært en direkte forespørsel til amerikanerne om finansiell hjelp til NNP med forsvar av Nordflanken som et sentralt argument. Statsminister Gerhardsen benektet likevel etter USA-turen at det ble bedt om penger eller at forsvarssaker ble drøftet.

Både i Stortinget og i media oppsto det forvirring om hva Gerhardsen hadde

²¹³ St. forh. nr. 80, 10. april 1951.

²¹⁴ RA, Kontoret for nasjonalbudsjettet-368 18. april 1951.

²¹⁵ RA, Kontoret for nasjonalbudsjettet-368. Statsråd Brofoss utredning 30. april og 3. mai 1951 for representanter for myndighetene og næringslivet.

²¹⁶ AAB. Erik Brofoss, boks 140, mappe: Utbyggingsprogrammet for Nord-Norge 1. Brofoss merknad : Utarbeidet til statsministerens USA-tur. Ukjent forfatter. Datert 12. mai 1951: 6.

²¹⁷ AAB, Erik Brofoss arkiver, eske 45, Utbyggingsprogrammet for Nord-Norge. Uttrykket finnes i skrive: The Development Program for Northern Norway. Ukjent forfatter.

lagt frem for amerikanerne. Den borgerlige pressen kritiserte den manglende informasjonen, mens avisen *Friheten* knyttet NNP til forsvars- og sikkerhetspolitikk.²¹⁸ I *Morgenbladet* het det at NNP var «et uoverveiet og heseblesende prosjekt uten sammenheng med landets økonomiske og beredskapsmessige situasjon».²¹⁹ At *Friheten*, som var knyttet til NKP, trakk frem forsvars- og sikkerhetspolitikk var kanskje ingen overraskelse, men den samlede kritikken førte til at regjeringen valgte å offentliggjøre et notat fra Gerhardsens USA-tur.

Dette notatet skilte seg noe fra memorandumet som var utarbeidet til USA-turen. I dette notatet, som var rundere formulert, var det færre indikasjoner på en forespørsel om penger fra amerikanerne. Det ble imidlertid nevnt at jernmalm kunne komme til å bli en alvorlig mangelvare som kunne svekke opprustningen i Vest-Europa. En gjenoppbygging og utvidelse av jernmalmproduksjonen i Nord-Norge ville bidra til å øke Vest-Europas krigspotensiale, selv om dette ville innebære en ekstrabelastning på landets økonomi. Landsdelens utsatte beliggenhet ble også trukket frem. Selv om norske myndigheter ikke eksplisitt nevnte amerikansk støtte i dette notatet, var det likevel mye som tydet på at en slik hjelp ville være ønskelig.²²⁰

Ved en sammenligning mellom memorandumet og USA-notatet er det klart at den eksplisitte forsvarspolitiske argumentasjonen i memorandumet ikke er med i USA-notatet. Det ser ut som om regjeringen ikke ønsket at norsk opinion skulle se noen sammenheng mellom NNP og forsvars- og beredskapshensyn. Etter at dette notatet var offentliggjort var det ingen nevneverdig opposisjon mot NNP i Stortinget.²²¹ Det viste seg imidlertid at den økonomiske hjelpen regjeringen søkte hos amerikanerne ble avslått. Amerikanernes svar, fra juni 1951, ble begrunnet med at utviklingen av Nord-Norge måtte startes der og ikke gjennom tilførsel av ressurser utenfra.²²²

²¹⁸ UBO, *Morgenbladet* 15. juni 1951; UBO, *Friheten* 18. juni 1951.

²¹⁹ UBO, *Morgenbladet* 15. juni 1951.

²²⁰ UBO, *Arbeiderbladet* 26. juni 1951.

²²¹ Brox, Ottar 1984. *Nord-Norge. Fra allmenning til koloni*. Universitetsforlaget: 90.

²²² Thomassen, Ø. 1997, «Sivilisasjonens utpost og den kalde krigen», i Thomassen, Ø. og Lorås, J. (red.), *Spenningens land- Nord-Norge etter 1945*, Ad Notam Gyldendal, Oslo: 132-133.

Forsvarsdepartementets uttalelse om Nord-Norge planen

Alle impliserte departementer ble bedt om å gi en uttalelse om utbyggingsprogrammet til Handelsdepartementet. FDs uttalelse ble sendt 14. august 1951.²²³ FD tok først og fremst for seg den viktige rollen forsvaret av Nord-Norge hadde for forsvaret av Norge og det Nordeuropeiske kontinent. Det militære forsvaret i Nord-Norge måtte, ifølge FD, vies særlig oppmerksomhet. Utbyggingen av den militære organisasjonen og bygge- og anleggsarbeider for alle tre forsvarsgrener var i ferd med å bli gjennomført.²²⁴

Når det gjaldt det gjensidige forholdet mellom utbyggingsprogrammet og forsvaret het det at «en utbygging av Nord-Norges næringsliv og kommunikasjoner vil ha stor betydning når det gjelder å holde oppe et forsvar i Nord-Norge.»²²⁵ Et produktivt næringsliv og gode kommunikasjoner i landsdelen ville ha avgjørende betydning for å organisere et effektivt forsvar i Nord-Norge.

En utbygging av næringslivet i Nord-Norge ville gi befolkningen økonomisk trygghet, og dermed ville viljen til å forsvare landsdelen øke. En slik utbygging ville i tillegg være nasjonalt konsoliderende og gi mindre grobunn for kommunisme. Forsvarsoppbyggingen ville, ifølge FD, være en forutsetning for at utbyggingsprogrammet kunne iverksettes. De investeringer som måtte gjøres ville være vanskelig å få til dersom befolkningen og investorene ikke hadde en rimelig følelse av trygghet. FD så altså utbyggingen av det militære forsvaret i Nord-Norge som en integrert del av utbyggingsprogrammet.

FD kom også mer konkret inn på de ulike sektorer der Forsvaret hadde spesielle interesser med tanke på NNP. Innen kommunikasjonssektoren ble på ny en jernbaneutbygging nevnt. Det ville være fordelaktig med en forlengelse av Nordlandsbanen frem til Bodø og muligens videre til Korsnes. En forlengelse av Ofotbanen frem til Indre Troms ville også være ønskelig. Også med tanke på veiutbygging hadde FD flere ønsker som ville ha både sivil og militær betydning. En generell utbedring av veinettet samt en fullføring av veiforbindelser inn til riksvei 50 ble nevnt. Dette ville korte ned mobiliseringstiden og ha stor militær betydning

²²³ RA, FD arkiv etter 1945, løpenr. 2261. FD til HD 14. august 1951.

²²⁴ Dette kommer også klart frem i St. prp. nr. 122, 1951: 4.

²²⁵ RA, FD arkiv etter 1945, løpenr. 2261. FD til Handelsdepartementet 14. august 1951.

samtidig som det sivile næringslivet ville dra nytte av veiene.

At næringslivet var sammensatt på en måte slik at forsvaret kunne hente sine forsyninger i Nord-Norge, ville også være en fordel. Dette ville ikke bare være viktig i fred, men også i et krigstilfelle da allierte styrker også ville befinne seg i landsdelen. FD så derfor positivt på en utbygging av jordbruksnæringen, fiskerinæringen og industrien. Dette gjaldt også en utvidelse av produksjonsmulighetene for uniformer, skotøy og vinterutstyr.

FD la også vekt på at den militære utbyggingen av Nord-Norge ville ha stor betydning for ulike sivile sektorer. Først og fremst regnet FD med et behov på ca. 1000 mann til bygge- og anleggsarbeider. Dessuten planla Forsvaret flere militære og sivile skoler i tillegg til de som allerede var etablert.

I følge FD var altså NNP og utbygging av forsvaret i Nord-Norge to sider av forsvaret mot kommunismen som var gjensidig avhengig av hverandre. Målet ved begge deler var å bygge opp, integrere og forsvare en utsatt landsdel slik at landet ville stå sterkere og mer samlet. NNP kan derfor sees på som en viktig del av Norges forsvar mot den indre trussel.

Stortinget vedtar Nord-Norge planen

I Stortingsmelding nr. 85, 1951, begrunnet regjeringen hvorfor den fant det nødvendig å utarbeide et eget utbyggingsprogram for landsdelen.²²⁶ Ved siden av de rent økonomiske begrunnelsene, utbygging av næringslivet og økt produksjon, ble det lagt sosiale og politiske vurderinger til grunn. I meldingen het det:

det skulle forøvrig være unødvendig å komme inn på hvilke alvorlige sosiale konsekvenser en betydelig arbeidsløshet ville ha [...] det ville være unødvendig å komme nærmere inn på den overordentlig betenkelige politiske side ved en slik utvikling i Nord-Norge.²²⁷

En samfunnsøkonomisk utbygging av Nord-Norge ville altså være positivt for Forsvaret, for befolkningen og ikke minst for regjeringen. Likevel ble det heller ikke i stortingsproposisjonen funnet plass til noen konkrete forsvarsargumenter. Riktignok ble det nevnt at en sivil utbygging ville ha mye å si for Norges forsvar, men det ble aldri et sentralt argument utad for regjeringen.

Hvorfor unnlot regjeringen å bruke forsvarsmessige argumenter? For det første

²²⁶ St. meld. nr. 85 (1951).

ville det for Arbeiderpartiet være taktisk uklokt å bruke forsvarspolitiske argumenter i presentasjonen av en plan for distriktsutbygging. Selv om mye hadde forandret seg innad i DNA med tanke på prioriteringen av forsvaret etter 1945, ville det ta tid å få med hele arbeiderbevegelsen på dette. Dessuten ville en forsvarsmessig begrunnelse provosere NKP og forsvarsmotstandere. For det andre ville regjeringen ved å bruke disse momentene provosere Sovjetunionen, noe som ikke ville gagne befolkningen i landsdelen. For det tredje gikk amerikansk militær tenkning ut på at heving av levestandarden og oppbygging av forsvaret var to sider av samme sak.²²⁸ Ordfører Odd Finseth fra Narvik var inne på noe av det samme da han i landsstyret i DNA sa at «skulle en gå inn for et større forsvarsprogram, måtte en være sikker på at Nord-Norge hadde noe å forsvare.»²²⁹ Denne naturlige koblingen gjorde det derfor overflødig for regjeringen å eksplisitt nevne beredskaps- og forsvarsmomenter.

På den hjemlige arena prøvde altså regjeringen å understreke viktigheten av den økonomiske oppbyggingen av Nord-Norge. NNP ble i stor grad begrunnet i partipolitiske moderniseringspremisser.²³⁰ De ønsket at den underutviklede og utsatte landsdelen for fullt skulle integreres i nasjonalstaten. Dermed passet det best å begrunne NNP ut fra nasjonsbyggingsprinsippet.²³¹ Når det gjaldt Norges forsøk på å sikre støtte utenfra, har enkelte hevdet at Norge brukte NNP som argument mot nedskjæringer i Marshallhjelpen.²³² Det er ihvertfall sikkert at begrunnelsene bak NNP til amerikanerne i mye større grad baserte seg på forsvarsmessige behov som Norge antok passet amerikanerne bedre.

Samkjøring mellom Nord-Norge planen og Forsvaret

Under et foredrag i Oslo Militære Samfund tok Generalmajor O. Lindbäck Larsen for seg NNP og den stående Brigaden i Nord-Norge.²³³ Han etterlyste her en samordning mellom forsvaret og NNP på flere områder. Den årlige militære kapitaloverføring til Nord-Norge ville øke betraktelig etter at Brig N ble etablert. Etter etableringen av Brig

²²⁷ St. meld. nr. 85 (1951): 44.

²²⁸ Thomassen 1997: 123-124; Gaddis, John Lewis. 1982, *Strategies of Containment, a Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, Oxford University Press, New York: 37-38.

²²⁹ Brox 1984: 86.

²³⁰ Bergh 1987: 188.

²³¹ Thomassen 1997: 124.

²³² Thomassen 1997: 124.

N ville beløpet være ca. 20 mill. kr. Dette var, ifølge generalmajoren, penger som kunne komme det nordnorske næringslivet til gode og som derfor ville være i NNPs ånd. Han understreket at alle militære nordnorske behov som på noen måte kunne dekkes av nordnorsk næringsliv, burde dekkes der. Det ville både være i Forsvarets og NNPs interesse. Det var med andre ord viktig å sørge for at de pengene som ble overført til Nord-Norge forble der.²³⁴

Generalmajoren tok videre opp den propagandamessige virkning de 4000 soldatene ville ha for Nord-Norge. Dersom soldatene trivdes ville disse være positive propagandister for landsdelen og dermed indirekte underbygge den integrerende delen av NNP. Brigadens trivsel var derfor en nasjonal sak som var umulig å tilfredsstille ved militære tiltak alene.²³⁵

Forlegningen av de 4000 soldatene i de tre innlandskommunene Øverbygd, Bardu og Målselv ville føre til sentrumsdannelser. Det ville være nødvendig, ifølge generalmajoren, å analysere hvilke sivile tjenester Brigaden trengte og hvilke sosiale behov den skapte. Dette måtte organiseres og planlegges på en skikkelig måte; oppbyggingen av sentraene måtte ikke skje tilfeldig. Lindbäck-Larsen ønsket derfor sivile institusjoner velkommen til Troms Innland, og at det ble etablert små bysamfunn i nærheten av de tre kommunene. Han dro paralleller til Brigaden i Tyskland der en rekke fasiliteter, både sivile og militære, hadde gjort tjenesten bedre for soldatene. Det var ikke det samme å sende en brigade til Nord-Norge som å sende en til Tyskland, men det var ikke dermed sagt at det var Brig N av disse som hadde minst krav på omsorg og fritidstilbud. Soldatene ville altså både lengte etter og ha behov for sivil omgang, noe som var et kjent fenomen fra andre garnisonsbyer. Dette behovet ville på ingen måte være mindre i Indre Troms enn det hadde vært i Tyskland.²³⁶

Generalmajoren hadde tydeligvis, da han holdt foredraget, ikke lest FDs uttalelse om NNP der enkelte av disse momentene ble berørt. Likevel var det grunn til å sette spørsmålstegn ved samordningen mellom NNP og etableringen av Brig N. Generalmajoren mente at de ansvarlige myndighetene i mye større grad burde spurt

²³³ UBO, Norsk Militært Tidsskrift nr. 1 1953.

²³⁴ UBO, Norsk Militært Tidsskrift nr. 1 1953.

²³⁵ UBO, Norsk Militært Tidsskrift nr. 1 1953.

²³⁶ UBO, Norsk Militært Tidsskrift nr. 1 1953.

hva NNP kunne gjøre for Forsvaret og hva Forsvaret kunne gjøre for NNP.

ØKN, generalmajor Dahl, tok opp det samme temaet da han under behandlingen av NNP understreket nødvendigheten av at de militære kommunikasjonskrav forelå. Han mente at de sivile og militære hensyn allerede fra begynnelsen måtte koordineres og forelegges samtidig for Stortinget.²³⁷ Han nevnte videre at en kommunikasjonskomite bl.a fra Troms hadde avgitt en innstilling om veibygging innenfor NNPs ramme for å rasjonalisere kommunikasjonene. Denne innstillingen berørte ikke den trafikkfaktor som Brigaden ville utgjøre. Det ble altså lagt en kommunikasjonsplan der den største trafikanten ikke var nevnt. Dette tyder på fullstendig mangel på samordning på et sentralt område.

Det foregikk likevel på enkelte områder et samarbeid mellom de ansvarlige for NNP og de militære myndigheter i Nord-Norge. DKN ønsket tidlig å ha en representant på fylkesrådets møter i Finnmark, Troms og Nordland. Hensikten med dette var å sikre at militære hensyn kom med i vurderingen av de ulike tiltak innenfor NNP. De militære interessene kunne bestå i plassering, størrelse og beliggenhet på for eksempel veier, kraftanlegg og fabrikker.²³⁸

Regjeringen hadde, som vi har sett, flere målsettinger med iverksettelsen av NNP. For det første var det en planmessig kapitalinvestering som skulle føre til likestilling med andre landsdeler. Tyngdepunktet i økonomien skulle flyttes til sektorer med høyere produktivitet. For det andre skulle NNP øke sysselsettingsmulighetene på en rasjonell måte. For det tredje skulle NNP få til en varig bedring av situasjonen i landsdelen. Etter at USA-notatet var offentliggjort var det heller ingen nevneverdig motstand mot NNP i Stortinget og planen ble vedtatt våren 1952. Om ikke regjeringen hadde noen direkte forsvarsmessige målsettinger med NNP, brukte de ihvertfall slike motiver for å få støtte fra USA. Indirekte ville jo en oppbygging av landsdelen uansett være til stor nytte for Forsvaret.

Vil dette si at iverksettelsen av NNP og opprettelsen av Brig N var to uavhengige politiske tiltak? Det er flere ting som tyder på at norske politiske og militære myndigheter mente at de to tiltakene ville utfylle hverandre. For det første var

²³⁷ RA, FD H-arkiv 1945-1952, eske 21. ØKN til sjefen for Fst 3. januar 1952.

²³⁸ RA, DKN eske 175. ØKN til Fylkesmannen i Finnmark 11. oktober 1951; RA, FD I. avd. 1953-1954, eske 822. ØKN til FD 23. oktober 1953.

de sammenfallende i tid. Lanseringen av NNP kom våren 1951 mens Stortingsmeldingen kom høsten samme år. De første tegn på tilbaketrekking av Tysklandsbrigaden kom sommeren 1951 og på senhøsten var det klart at det skulle bli opprettet en brigade i Nord-Norge.²³⁹ For det andre hadde de to tiltakene en gjensidig innvirkning på hverandre. NNP ville indirekte styrke landsdelens forsvarsevne- og vilje med den økonomiske oppbyggingen, og etableringen av Brig N ville bringe med seg kapital og sysselsette mye folk. Denne gjensidige avhengigheten var som vi har sett både FD og generalmajor Lindbäck Larsen inne på, og det er liten grunn til å tro at regjeringen ikke tenkte på det samme.

Koblingen mellom NNP og NATOs militære interesser i Nord-Norge kommer til syne i to amerikanske aviser. I en artikkel i *The Saturday Evening Post* med tittelen *I cased Stalin`s Back Yard* ble den strategiske viktigheten av Nord-Norge understreket. Det ble sagt at NATO kunne miste området enten gjennom russisk invasjon eller gjennom at befolkningen ble overbevist om at kommunismen var bedre for dem. Det het videre at NNP skulle bygge opp industrien og økonomien i landsdelen. Med tanke på utenlandsk kapital skrev avisen at mange av tiltakene under NNP handlet om forsvaret, og at de militære planleggerne i SHAPE ønsket at det skulle gis økonomisk støtte. I en artikkel i *Business Week* ble NNP sett på som et ledd for å styrke en av de svakeste områdene i det nordatlantiske forsvarsområdet. De ulike tiltakene innen NNP ble sett på som ledd i å forhindre kommunistisk ekspansjon. Disse avisartiklene viser at noen amerikanere koblet NNP til oppbyggingen av forsvaret i Nord-Norge.²⁴⁰

Med tanke på amerikanernes negative svar på spørsmålet om støtte til NNP kan det tenkes at den norske regjering var for ensidig fokusert på forsvaret i sin forespørsel. Det kan også tenkes at amerikanerne i juni 1951 så for seg en snarlig oppgradering av forsvaret i Nord-Norge, og at det dermed ikke ville være så interessant å støtte den norske forespørselen om penger til NNP ut fra forsvarsmessige argumenter.

²³⁹ RA, HOK eske 117. FD til HOK 4. august 1951. FOBA, SSN 2. august 1951.

²⁴⁰ *The Saturday Evening Post*, June 21. 1951 og *Business Week*, March 22. 1952. Disse to artiklene finnes i arkivet til Handelsminister Erik Brofoss som var en av initiativtakerne til NNP (AAB).

KONKLUSJON

Da planleggingen av forsvaret i Nord-Norge startet i 1945, hadde norske myndigheter et viktig grunnlag, nemlig de tyske planene fra krigen. Fra 1948, da fiendebildet var etablert, stod Norge i stor grad overfor den samme militære trusselen som tyskerne gjorde i 1944/45. Derfor kom disse tyske planene om ikke til heder og verdighet igjen, så ihvertfall til stor nytte.

Norske forsvarsplanleggere så på Finnmark som et fylke der oppholdende strid skulle sinke fiendens fremrykning, sikre landets mobilisering og eventuelt Finnmarks evakuering. At Norge ikke regnet med å *forsvare* Finnmark var ikke overraskende, da selv ikke store tyske styrker regnet det som mulig under krigen. En vesentlig forskjell var at tyskerne under krigen var okkupanter som ikke måtte forsvare finnmarkingene, mens Norge etter krigen hadde et ansvar for at også finnmarkingene ble forsvart eller eventuelt evakuert.

Når det gjaldt Troms var forholdet et helt annet enn i Finnmark. I Troms var det få fremkomstveier, som ville være umulig å omgå selv for sovjetrusserne. Geografien i Troms førte til at en angriper var avhengig av å bruke de forventede fremmarsjlinjene. Dette var selvsagt en fordel for Norge, og Indre Troms var dermed et utmerket område for Norge å møte den militære trusselen.

Trusselbildet var som vi har sett todelt. Den indirekte trusselen gikk ut på at kommunistene i Norge i stor grad samarbeidet og var styrt fra moderpartiet i Moskva. Indre undergraving og spionering var sentrale elementer i denne trusselpersepsjonen. Fra norsk politisk hold ble trusselen møtt med en samling mot kommunistene. Et annet meget viktig virkemiddel mot kommunismen var Nord-Norge planen som skulle forhindre at landsdelen sosialt og økonomisk ble liggende etter resten av landet. I denne planen fløt motivet om industriell modernisering sammen med motivet om militær oppdemning selv om dette aldri ble uttalt av norske myndigheter. Iverksettingen av NNP ble ansett som avgjørende for å opprettholde befolkningens forsvarsvilje i Nord-Norge.

Det tok lang tid før oppbyggingen av forsvaret av Nord-Norge startet for alvor. Dette hang sammen med prioriteringen av Sørflanken frem til Koreakrigen. Koreakrigens utbrudd førte til et tettere samarbeid i NATO med vesttysk opprustning

som et viktig ledd. Først etter at NATO kalkulerte med en vesttysk opprustning, rykket trusselen i sør i bakgrunnen. Dermed gikk forsvarsprioriteringene i økende grad til Nord-Norge. At kjerneområdet i oppbyggingen skulle være Indre Troms var det som vi har sett liten tvil om. Høsten 1950 ble de meget ambisiøse planene for utbyggingen av Lyngenstillingen utarbeidet. Disse planene ble imidlertid forlatt da norske forsvarsmyndigheter sommeren og høsten 1951 begynte med planleggingen av den stående Brigaden i Indre Troms.

KAPITTEL 3 : UTBYGGINGEN AV BRIGADEN I NORD-NORGE.

I dette kapittelet skal jeg redegjøre for selve utbyggingen av Brig N. Jeg vil starte med en drøftelse av Stortingets behandling av forsvarsprogrammet sommeren 1952.

Deretter vil jeg diskutere om det var operative, beredskapsmessige eller økonomiske årsaker til at avdelingene ble lagt der de ble. Jeg vil også drøfte hvordan utbyggingen foregikk og hvorfor de opprinnelige tidsrammene ikke ble holdt. Avslutningsvis vil jeg komme inn på hvordan utbyggingen ble vurdert av lokalbefolkningen og av offiserene som skulle tjenestegjøre ved Brigaden.

STORTINGET GODKJENNER FORSVARSPROGRAMMET

I april 1952 la Forsvarsdepartementet frem Stortingsproposisjon nr. 111 som var et program for den fortsatte utbyggingen av Forsvaret frem til 1. juli 1954. Denne proposisjonen ble lagt frem med bakgrunn i Lisboa-vedtakene. Her het det:

Det nye forsvarsprogrammet forutsetter at Norges deltaking i okkupasjonen av Tyskland og sikring av den Nordeuropeiske landegrense mot syd vil opphøre våren 1953. Det forutsetter enn videre at en i Norge, ved hjelp av eksisterende etablissementer, utbedring av dårlige sådanne, flytting av treningsavdelinger m.m. og nødvendig nybygging, skal få i stand 2 brigadeetablissementer, 1 i Nord-Norge og 1 i Sør-Norge, og at det til hvert av disse disponeres en stående brigade, som overtar oppgaven som dekningsstyrke i landsdelen.²⁴¹

I proposisjonen het det at det ikke var forsvarlig for Norge å stole på det tradisjonelle mobiliseringsforsvaret i så høy grad som hittil hadde vært gjort. Det ble slått fast at Norge måtte ha en kjerne av oppsatte stridsklare avdelinger av betydelig størrelse. En slik kjerne av stridsklare styrker, det vil si stående styrker, skulle stå imot fiendens første angrepsbølge.²⁴² Vi har sett at Norge ikke maktet å opprette stående forsvarsstyrker på norsk jord så lenge ca. 4000 mann ble avgitt til Brigaden i Tyskland. Tilbaketrekningen av Tysklandsbrigaden hadde bakgrunn i en ny forståelse av de nasjonale beredskapsbehovene.

Den økonomiske rammen for treårsperioden var 3.4 milliarder kr. Av dette skulle Norge stille 2 750 mill. kr. De resterende 650 mill. kr skulle tilføres gjennom

²⁴¹ St.prp. nr. 111, 1952: 16.

²⁴² St. prp. nr. 111, 1952: 6.

økonomisk hjelp fra USA (300 mill. kr) og gjennom det fellesfinansierte byggeprogram i NATO (350 mill. kr). Når det gjaldt det nasjonale militære byggeprogrammet for treårsperioden fra 1951 til 1954, var beløpet 735 mill. kr, og det fellesfinansierte byggeprogrammet ble anslått til å være 500 mill. kr. Av det nasjonalt bevilgede beløpet ble det satt av 60 mill. kr til etableringen av Brig N.²⁴³ Utbyggingen av Brig N ble med andre ord kun finansiert over det nasjonale budsjettet. Det er likevel viktig å være klar over at Brig N neppe ville vært utbygd hvis ikke andre forsvarstiltak, for eksempel flyplasser, ble finansiert gjennom det fellesfinansierte byggeprogrammet.

Videre i proposisjonen het det at den innbyrdes prioritering av de totale militære bygge- og anleggsprosjektene skulle sees på bakgrunn av de operative krav til Norges forsvarsberedskap. For Nord-Norges del var byggeplanene for samtlige forsvarsgrener satt opp med første prioritet.²⁴⁴ Når det gjaldt Brig N, regnet FD med at brigadeetablisementene ville stå ferdige høsten 1953, men at innkvartering ville la seg gjøre allerede fra sommeren 1953. Øvingsplassene for Brig N ble fastsatt til Setermoen, Heggelia, Bardufoss, Skjold og Skibotn.²⁴⁵ FDs forslag til bygningstekniske bevilgninger så slik ut:²⁴⁶

²⁴³ Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991: 217.

²⁴⁴ St. prp. nr. 111, 1952: 26.

²⁴⁵ RA, Tysklandskommandoen saksarkiv drift 1951-1952, eske 6. St. prp. nr. 111, 1952: 16.

²⁴⁶ RA, Tysklandskommandoen saksarkiv drift 1951-1952, eske 6. I tillegg til de 60.2 mill. kr. som ble bevilget til Brigaden inngikk 0.3 mill. kr. til garnisonsutbygging i Sør-Varanger i det samme budsjettet. Det samlede budsjettet ble dermed på 60.5 mill. kr.

BRIGADEN I NORD-NORGE

FORDELING PÅ BUDSJETTERMINENE I

MILL.KR

STED/BUDSJETTÅR	1951/52	1952/53	1953/54	SUM
Setermoen: Kaserne, messer, garasjer, ekserserhus etc. for en infanteribataljon og en artilleribataljon. Anslag for samlet utbygging 21 mill. kr.	8.0	6.0	7.0	21.0
Skjold: Nytt etablissement for en infanteribataljon, oppklaringseskadron, ingeniør-kompani og kløvkompani. Anslag for samlet utbygging 30 mill. kr.	6.0	7.0	17.0	30.0
Bardufoss og Heggelia: Utbygging av eldre etablissementer for forlegning av brigadekommando samt forsynings-, sanitets- og verkstedstropper. Anslag for samlet utbygging 6 millkr.	1.0	1.0	4.0	6.0
Skibotn: Forlegning og garasjer for fremskutt infanterikompani. Anslag for samlet utbygging 3.2 mill. kr.	-	1.0	2.2	3.2
Sum Brig N	15.0	15.0	30.2	60.2

Proposisjonen ble diskutert i Stortinget 26. juni 1952 uten de helt store meningsforskjellene. Debatten dreide seg først og fremst om den økonomiske rammen på budsjettet. De fleste som hadde ordet aksepterte, om enn noe motvillig, at den spente internasjonale situasjonen gjorde den sterke satsingen på forsvaret nødvendig. Forsvarsminister Langhelle mente at vanskelighetene med å gjennomføre programmet ville ligge på anleggssiden. Han understreket videre at det var en mulighet for at programmet ville være vanskelig å gjennomføre innen den planlagte datoen, 1. juli 1954, men:

jeg tror det er veldig farlig av mange grunner å starte med den forutsetning at det ikke vil lykkes[...] I dag tror jeg den riktige innstilling må være at vi setter alt inn på å nå lengst mulig i

løpet av denne tiden som det her gjelder.²⁴⁷

Langhelle konkluderte med at myndighetene måtte se på landets forsvarsanstrengelser i et annet perspektiv enn tidligere, fordi Norge fra et forsvarspolitisk synspunkt befant seg i et forpliktende samarbeid med andre land. Forsvarsministerens uttalelse viser at han indirekte tok forbehold om at forsvarsprogrammet kunne følges, og at han dermed var i tvil om Brigaden ville være på plass i løpet av høsten 1953.

To forsvarsskeptikere i Arbeiderpartiet, Olav Meisdalsshagen og Trond Hegna, grep fatt i Langhelles forbehold. De hadde en annen vinkling på spørsmålet angående størrelsen på forsvarsbevilgningene; de påstod at forsvaret ikke ville klare å bruke opp så mye penger på de tre årene. Det viste seg senere at de to politikerne fikk delvis rett og at forbruket lå lavere enn det som hadde vært budsjettert fra 1951 til 1953.²⁴⁸ Som vi senere skal se skyldtes dette at det tok lang tid å utføre nødvendig detaljplanlegging, å foreta grunnervelser og å innhente tilbud.

Høyres Carl P. Wright tok opp et viktig spørsmål da han spurte hva det nye forsvarsprogrammet ville bety for Norges forsvar. Ville Norge kunne stå imot et angrep fra sjøen, luften og på landjorda til vi fikk hjelp fra våre allierte, spurte han.²⁴⁹ Det ble aldri gitt noe konkret svar på disse spørsmålene i debatten. En annen høyremann, Hambro, sa imidlertid at debatten hadde beskjeftiget seg med ting av en så underordnet nasjonal betydning at det hadde vært beklemmende å følge den. Det vesentlige spørsmålet var om Norge nå var villig til å ofre noe for sitt forsvar. Hambro mente at det var ungdommen som kom til å bære byrdene, og at hovedsaken var å gjøre dem i stand til å forsvare landet i den kamp som ingen ønsket.²⁵⁰

Debatten i Stortinget kom altså ikke inn på selve opprettelsen av Brig N, men de økonomiske forutsetningene for å starte utbyggingen ble gitt da proposisjonen ble vedtatt.

²⁴⁷ St. forh. 1952, 7b: 2373.

²⁴⁸ St. prp. nr. 23, 1957: 16.

²⁴⁹ St. forh. 1952, 7b: 2358.

²⁵⁰ St. forh. 1952, 7b: 2370.

MILITÆR PLANLEGGING FOR LOKALISERING OG STØRRELSE.

Allerede i november 1951 hadde norske militære myndigheter utarbeidet et byggeprogram som tok sikte på å huse Tysklandsbrigaden i Norge. Under et møte i sjefsnemnda 20. november 1951, angående forsvarsprogrammet fra 1951-1954, nevnte statssekretær Andreas Andersen at det hadde vært på tale å gi førsteprioritet til utbyggingen av et brigadehovedkvarter i Indre Troms. Dessuten hadde det vært snakk om at det skulle bygges ut et luftvernetablisement i Bodø slik at Heggelia leir i Indre Troms ble frigjort til Brigadens avdelinger, ifølge Andersen.²⁵¹ På det samme møtet regnet sjefen for Forsvaret Bygningstekniske Korps (FBK), oberst Sunde, med at omkostningene for en brigade ville ligge på 50-60 mill. kr, og at FBK trengte ca. et og et halvt år for å sette opp et slikt etablissement.²⁵² Både generalløytnant Hansteen og oberst Sunde understreket to dager etter møtet at det var utarbeidet et byggeprogram som tok sikte på å huse Tysklandsbrigaden, men at det enda ikke var truffet noen endelig avgjørelse.²⁵³ Hvor reelle disse planene var, er vanskelig å si, men det var på dette tidspunkt ikke satt av økonomiske midler til en utbygging. Videre var det ikke avklart hvilke avdelinger som skulle plasseres ved de ulike garnisonsstedene. Det som synes helt klart er at oberst Sundes uttalelser til nordnorsk presse om byggeplanene for en brigade i Nord-Norge, ikke falt i god jord hos DKN og ØKN som ønsket at byggeplanene for Brigaden skulle holdes hemmelige.²⁵⁴ Dette ble begrunnet med at alle andre instanser holdt byggeplanene for Brigaden hemmelig, og at fremmede makter gjennom oberst Sundes informasjon fikk opplysninger som kunne skade det norske Forsvaret.

Ekstrabevilgninger til Forsvarsdepartementet

FD ønsket økte bevilgninger allerede i november 1951. Dette var både i påvente av at Ottawa-komiteen skulle ferdigbehandle Norges svar, og fordi det ville ta tid før det nye forsvarsprogrammet ville bli utarbeidet og behandlet av Stortinget og regjeringen.

²⁵¹ FOBA, SSN 20. november 1951.

²⁵² FOBA, SSN 20. november 1951.

²⁵³ UBO, Nordlys 22. november 1951.

²⁵⁴ RA, DKN eske 214. ØKN til Sjefen for Forsvarsstaben 8. januar 1952.

Disse bevilgningene var imidlertid ikke tiltenkt noen utbygging av Brig N.²⁵⁵ I tilrådingen fra FD het det at det ville være særdeles viktig at FD fikk visse fullmakter fra Stortingets side til å overskride den tidligere rammen for beredskapsprogrammet. Disse fullmaktene ville gjøre det mulig å straks sette i verk tiltak som det under alle omstendigheter ville være nødvendig å gjøre. Prioritering ville bli gitt til en utbygging av militære installasjoner for Hæren, Sjøforsvaret og Luftforsvaret i Nord-Norge, men altså ikke til Brig N.²⁵⁶

Den 15. desember 1951 besluttet Stortinget å gi FD fullmakt til å overskride beredskapsbevilgningen på statsbudsjettet for 1951/52 med 120 mill. kr.²⁵⁷ Sjefen for Forsvarsstaben, generalløytnant Ole Berg, fremholdt at noen bygningstekniske forberedelser for å trekke Tysklandsbrigaden hjem ikke var gjort, og at de 120 mill. kr ikke skulle brukes til dette formålet.²⁵⁸ Det ble likevel satt av en liten del til planlegging av brigadeområdene.

Forsvarsdepartementet regnet med at utbygging av de to brigadeområdene på Østlandet og i Nord-Norge, med utnytting av de eksisterende etablissementer, ville komme på 100-150 mill kr. FD understreket videre at Stortingets fullmakt burde brukes til å iverksette en konkret planlegging av brigadeområdene, og til å utbedre og utvide eksisterende anlegg som uansett ville trenge som ledd i utbyggingen av brigadeområdene.

De fleste eksisterende kasernene var under den minstestandard som var nødvendig for innkvartering, opplæring og øvelse. Både HOK, FD og Stortingets Militærkomite hadde tidligere uttrykt bekymring over denne saken. FD mente derfor at det lå innenfor rammen av Stortingets fullmakt å sette igang arbeider for å forbedre Hærens etablissementer så raskt som mulig.²⁵⁹

Departementet anmodet HOK om å sette all kraft inn på å fastlegge den militære delen av planene, med lokalisering av avdelingene samt militære krav til kasernene som det viktigste. Ved utarbeidelsen av disse planene skulle HOK gå ut fra at de to brigadene i store trekk skulle organiseres etter mønster fra Tysklandsbrigaden.

²⁵⁵ St. forh. 1951. St. prp. nr. 174: 1.

²⁵⁶ St. forh. 1951. St. prp. nr. 174: 2.

²⁵⁷ RA, DKN eske 210. FD til HOK 31. desember 1951.

²⁵⁸ UBO, Nordlys 5. desember 1951.

²⁵⁹ RA, DKN eske 210. FD til HOK 31. desember 1951.

For å komme igang i bygge- sesongen 1952 anså FD at HOK og FBK skulle utarbeide de bygningstekniske planene i samråd med konsulentfirmaer. Forsvarsdepartementet gav beskjed om at midler skulle bli brukt til planlegging og utbedring av eldre kaserner, men at de 120 mill. kr ikke ville bli nyttet til nybygg.

I HOKs skriv til FD 25. januar 1952 fremgikk det at Ottawa-komiteen anbefalte at Brig N ble satt opp allerede i 1952.²⁶⁰ Sjefen for Hæren uttalte imidlertid at utbyggingen av både befalskorpset og etablissementene ville sinke overgangen til stående brigader.²⁶¹ HOK regnet derfor med at det først i løpet av våren 1953 ville være et tilstrekkelig antall befal til rådighet for oppsetting av de to brigadene. Når det gjaldt etablissementene, var det nødvendig med to byggesesonger før Brigaden kunne forlegges i Nord-Norge. Dermed ville høsten 1953 være det realistiske tidspunktet å etablere Brig N.²⁶²

Selv om Stortingsvedtaket om å trekke Tysklandsbrigaden hjem og å etablere en stående brigade i Nord-Norge ikke kom før sommeren 1952, begynte Forsvaret å legge konkrete planer for dette ved årsskiftet 1951/52. Derfor stod Forsvarets bygningstekniske korps ved inngangen til 1952 overfor det største byggeprogrammet i forsvarets historie, samtidig som det fortsatt manglet konkrete bevilgninger eller planer for lokalisering og størrelse på avdelingene.²⁶³

Lokalisering og størrelse

Det tok ikke lang tid fra FD fikk fullmakt til å overskride det gamle forsvarsprogrammet til de ulike militære organer begynte å planlegge utbyggingen av de to brigadeområdet i Indre Troms. Av Stortingets ekstrabevilgninger ble det satt av 1 mill. kr til konkret planlegging av divisjons- og brigadeområder.²⁶⁴ I et brev fra Forsvarsstaben til FD 9. februar 1952, tok Forsvarsstaben for seg både HOKs og DKNs vurdering angående en utbygging av brigadeområdet for en stående brigade i Nord-Norge.²⁶⁵ Det var særlig to spørsmål som ble ansett som sentrale med tanke på

²⁶⁰ RA, HOK eske 109. HOK til FD 25. januar 1952: 1.

²⁶¹ RA, HOK eske 109. HOK til FD 25. januar 1952: 1.

²⁶² RA, HOK eske 109. HOK til FD 25. januar 1952: 2.

²⁶³ UBO, Morgenbladet 15. januar 1952.

²⁶⁴ RA, DKN eske 210. HOK til DKN 30. januar 1952; RA, DKN eske 210. DKN til FDIN 17. januar 1952.

²⁶⁵ FOBA, Fst 9. februar 1952.

den kommende utbyggingen. Det første var om etablisementene skulle bygges ut for en brigade av normal eller redusert størrelse. Det andre var om bygningene skulle plasseres ut fra rent taktiske hensyn, eller om det skulle tas hensyn til øvelsesmuligheter og til å benytte den allerede eksisterende bygningsmassen og de områdene staten eide på forhånd.

Når det gjaldt størrelsen på Brigaden, mente DKN at Brigaden ikke hadde full kampverdi med bare to infanteribataljoner. HOK ønsket å plassere en eventuell tredje infanteribataljon på Elvegårdsmoen. Dette var DKN uenig i. DKN foretrakk Balsfjord fremfor Elvegårdsmoen. Begrunnelsen var at Elvegårdsmoen var for trang og at de avholdte øvelser i Indre Troms hadde vist nødvendigheten av å ha tropper i Lyngen-Balsfjord området som en sikkerhet mot kupp.²⁶⁶ Men både DKN og HOK anså det som lite sannsynlig at Hæren kunne klare å stille mannskaper til to stående brigader med tre bataljoner hver.

Forsvarsstaben mente imidlertid at etablisementene måtte bygges ut for en brigade av normal størrelsesorden, det vil si tre infanteribataljoner. Forsvarsstabens begrunnelse var at Hæren etter 1955, på grunn av økningen av årsklassene, kunne holde fulle brigader. Dersom situasjonen ble truende ville også ekstra innkallinger være mulig slik at Brigaden da ble fulltallig. Forsvarsstaben mente også at det ville være mulig å skaffe Hæren den økning i vernepliktsmassen som ville være nødvendig for å få satt opp den tredje bataljonen. Dette måtte gjøres ved tiltak som nedkutting av rekruttperioden, økning av det faste personellet og bruk av kvinner i Forsvaret. Samtlige involverte militære instanser gikk altså, til tross for de forventede mannskapsproblemene, inn for å holde en brigade av normal størrelse i Nord-Norge. Uansett var det viktig å bygge ut forlegninger som var tilstrekkelige for en full brigade. HOK anmodet i sitt forslag til FD også en utbygging av garnisonene for fulltallige oppsetninger. Dette begrunnet HOK med at: «Et hovedsyn under planleggingen må være at etablisementene ikke gjøres for trange.»²⁶⁷

På spørsmålet om lokaliseringen av Brigadens avdelinger var det større forskjeller mellom forslagene til DKN, HOK og Forsvarsstaben. DKN ønsket en konsentrasjon av Brigaden mot nord og øst i Troms Innland. Det var kun én bro over

²⁶⁶ RA, DKN eske 188. DKN til HOK 9. februar 1952.

Målselva, så en plassering nord for denne elva var ønskelig for flere av avdelingene. Nord for Målselva ønsket DKN å plassere en oppklaringseskadron i Skibotn, et infanterikompani i Øvergård og en artilleribataljon samt et luftvernatteri og et verksted ved Måselv. Etterforsyningene var også avgjørende, og DKN ønsket å plassere forsyningsavdelingene ut mot kysten ved Finnsnes-området.²⁶⁸ De øvrige avdelingene ville DKN plassere på Skjold, Bardufoss og Heggelia. DKN foreslo altså plasseringen av Brigadens avdelinger ut fra operative, mobiliseringsmessige og beredskapsmessige krav.

Forsvarsstaben mente at hensikten med å ha Brigaden i Lyngområdet var å sikre området mot kupp og samtidig ha Brigaden plassert så nær sine forberedte stillinger som mulig under et vanlig angrepsalternativ. En samlet forlegning ville, av øvelsesmessige hensyn, være å foretrekke, men det var enighet om at dette ikke kunne ilegges avgjørende betydning. Forsvarsstabens forslag hellet derfor mest mot DKNs rent militære krav. Det var likevel visse forskjeller mellom dem. Forsvarsstaben ønsket en avdeling i Nordkjosbotn i stedet for i Øvergård. Forsvarsstabens forslag gikk også lenger enn DKNs forslag, og regnet med en tredje infanteribataljon plassert ved Storsteinnes. Forslaget om en tredje infanteribataljon ble støttet av HOK og DKN og fastlagt av forsvarsministeren 15 mai 1952, med forbehold om tidspunkt for eventuell etablering av ytterligere en bataljon.²⁶⁹

HOK fremholdt derimot at Forsvaret ut fra økonomiske grunner i større utstrekning måtte utnytte de kasernene som allerede lå på Setermoen og ved Bardufoss. Det var altså et vurderingsspørsmål hvorvidt de økonomiske fordeler som HOKs forslag innebar skulle være avgjørende for plasseringen av Brigaden sett i relasjon til de operative, beredskaps- og mobiliserings og øvelsesmessige mangler det ville medføre. HOKs endelige forslag til plassering var:²⁷⁰

Skjold En infanteribataljon

²⁶⁷ Lundesgaard 1995: 38.

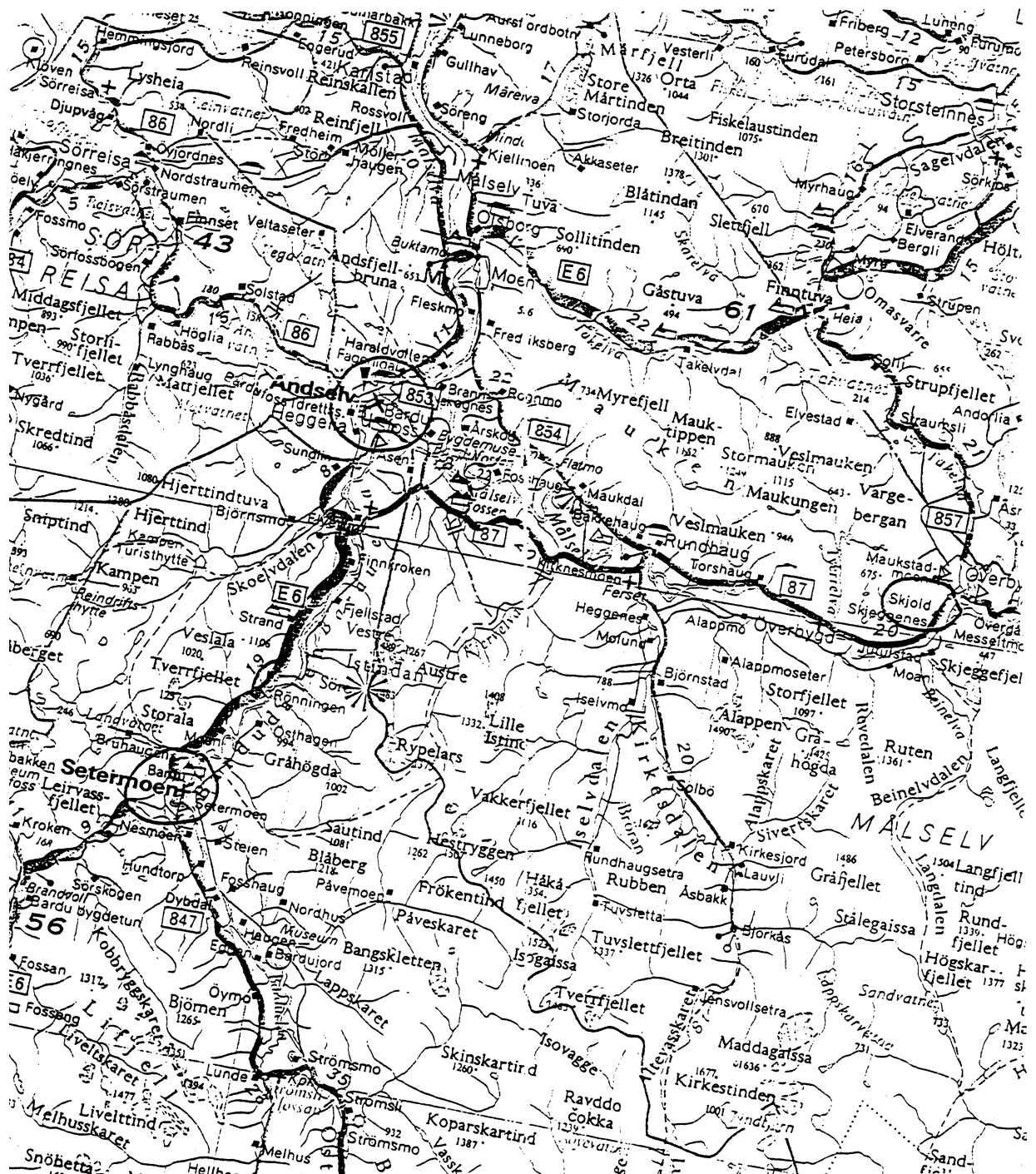
²⁶⁸ Lundesgaard 1995: 39. I et intervju med generalmajor Lundesgaard opplyste han at de operative militære sjefene i Norge ønsket flest mulig avdelinger nord for Målselva. Dette gjaldt blant annet Sanitets- og etterforsyningsavdelingene.

²⁶⁹ Lundesgaard 1995: 39.

²⁷⁰ FOBA, Fst 9. februar 1952; Se kart s. 68.

Oppklaringseskadron
Ingeniørkompani
Kløvkompani
Bardufoss Transport- og forsyningskompani
Feltmagasin (intendanturtropp)
Brigadeverksted (våpenteknisk kompani)
Sanitetsgruppe (sanitetskompani)
Heggelia Brigadekommando
Sambandskompani
Militærpolititropp
Luftvernatteri
Setermoen En infanteribataljon
Feltartilleribataljon
Skibotn Et infanterikompani som avløses fra Skjold.

Kart: Setermoen, Heggelia, Bardufoss og Skjold

I et brev fra forsvarsminister Langhelle til sjefen for Hæren, datert den 19. mai 1952, fremgikk det at FD var enig med HOK, med unntak av opplæringseskadronen som ifølge FD burde legges på Bardufoss.

1. mars 1952 la HOK frem *Plan for Hærens ordning*. Denne planen avvek betydelig fra den gamle og dannet grunnlaget for Stortingsproposisjon nr. 2, 1953, kalt *Forsvarets organisasjon*.²⁷¹ Hærordningen ble endret for å tilpasse seg to stående Brigader. Hæren skulle organiseres i 10 kombinerte regimenter som skulle sette opp en enhet av brigades størrelse. De to stående avdelingene, Brigaden i Sør-Norge og Brig N, skulle være selvstendige administrerende enheter. Mannskapene til de stående brigadene skulle overføres etter endt grunnutdannelse. De stående brigadenes oppgaver skulle være todelt. De skulle fungere som en stående beredskapsstyrke som sørget for ryggdekning i utsatte områder inntil landet hadde fått mobilisert og ført frem styrker, og de skulle bestå av vernepliktige som utførte førstegangstjenesten, og dermed var under utdanning og opplæring.

I *Plan for Hærens ordning* fremgikk det at den eventuelle tredje bataljonen skulle legges til Elvegårdsmoen. Uten denne tredje bataljonen skulle Brigaden samlet telle 3694 mann. I forhold til normalstyrken for en feltbrigade ville Brig N dermed mangle ca 25% av styrken. HOK forutsatte imidlertid at Brigaden ved mobilisering ville bli brakt opp til full størrelse.²⁷²

Brigadens plassering ble som vi har sett bestemt ut fra både økonomiske og operative hensyn. Både DKN og Forsvarsstaben ønsket en konsentrasjon av styrkene lenger nord i fylket, men HOK og FD prioriterte altså ut fra økonomiske hensyn å vektlegge Bardufoss og Setermoen. Prioriteringen av Skjold og Skibotn derimot, var helt klart basert på operative hensyn da begge dekket forventede sentrale fremrykningsveier for fienden ved et eventuelt angrep. Infanterikompaniet ved Skibotn skulle dekke den tidligere nevnte riksvei 870 fra den finske kile, mens garnisonen på Skjold skulle dekke den viktige sideveien til riksvei 50 fra Øvergård til Elverum. Avdelingene på Bardufoss, Heggelia og Setermoen lå alle strategisk plassert ved riksvei 50 som fienden vanskelig kunne unngå på vei sørover. Dermed var den militære debatten rundt lokalisering og størrelse på de ulike avdelingene over. Utbyggingen kunne starte.

²⁷¹ Lundesgaard 1995: 35.

²⁷² RA, FD, H-arkiv 1949-1952. *Plan for Hærens ordning*. Generelle kommentarer: 29-30.

OPPRETTELSEN AV FORSVARETS ANLEGGSDIREKTORAT(FAD)

Både forlegnings- og mannskapsmangelen i Nord-Norge hadde stått sentralt under de tidligere drøftelsene angående forsvaret i landsdelen. Dette kom blant annet til syne i Hauges orientering til Stortinget 12. desember 1951:

Utviklingen har [også] gjort det klart at vi har undervurdert de krav som et moderne forsvar stiller til militære etablissementer og anlegg. Det er særlig grunn til å nevne at en kjerne av oppsatte kampklare avdelinger som skal være til stede til enhver tid, fordrer kaserner og boliger i meget stor utstrekning. Norge har alltid vært et land uten kaserner.²⁷³

Sommeren 1952 tok imidlertid Stortinget hensyn til begge disse problemene, da det ble vedtatt å trekke hjem Tysklandsbrigaden og å bygge ut brigadeetablissementer i Nord-Norge.²⁷⁴

For å skaffe forlegningskapasitet til Brig N skulle det nyttes eldre etablissementer, eventuelt utbedre disse, flytte treningsavdelinger og bygge mye nytt.²⁷⁵ Forsvaret skulle altså utbedre og bygge ut etablissementer til Brig N fra sommeren 1952 til høsten 1953. Hauge understreket tidlig i januar 1952 at det var et påtrengende behov for å styrke forsvarets organisasjon når det gjaldt bygge- og anleggsarbeider.

Til å forestå de omfattende bygge- og anleggsarbeider i forsvaret foreslo forsvarsminister Langhelle i januar 1952 å opprette et midlertidig direktorat, Forsvarets Anleggsdirektorat (FAD).²⁷⁶ FAD som ble etablert 4. februar 1952 tok over ansvaret og gjennomføringen av anleggsarbeidene for Brig N.²⁷⁷ Personellet ved FAD var rekruttert blant folk fra den sivile bygge- og anleggssektoren.²⁷⁸ Med de enorme oppgavene som Forsvaret stod ovenfor var det av avgjørende betydning at den militære og den sivile sektor dro lasset sammen. Lederen for FAD, Haakon Eeg Henriksen, hevdet etter en inspeksjonstur til Sverige og Danmark at Norge måtte lære av deres respektive militæretaters sivile byggesektor og at det måtte bygges

²⁷³ St. forh. 1951: 2544.

²⁷⁴ St. prp. nr. 111, 1952: 16.

²⁷⁵ St. prp. nr. 111, 1952: 16.

²⁷⁶ RA, SMK, Referat fra regjeringskonferanser 1951-52. 15. januar 1952. Langhelle tok over som forsvarsminister etter Hauge 5. januar 1952.

²⁷⁷ RA, FAD gulkopier eske 1, ukerapport 21. april 1952- 26. april 1952; Lundesgaard 1995: 41; Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991: 217.

tidsmessige, solide etablissementer i Norge.²⁷⁹

Distriktsingeniøren i Nord-Norge uttalte i desember 1951 at dersom planene straks forelå, ville anlegg for forlegning og materiell være på plass i løpet av 1953, mens den øvrige utbyggingen måtte fortsette godt inn i 1954.²⁸⁰ Dette var et varsko for FD og HOK som begge på dette tidspunktet mente at etablissementene ville stå ferdig høsten 1953. FD fremholdt i februar 1952 at byggearbeidene måtte settes igang på Setermoen snarest mulig samme år, og at deler av arbeidsstyrken av hensyn til en hurtig igangsetting måtte forlegges i brakker i leiren.²⁸¹ Viktigheten av å skaffe de nødvendige bevilgningene, samt å komme i gang, ble også understreket av HOK, som regnet med at de ansvarlige for utbyggingen av Brig N ville trenge to byggesesonger før en stående brigade kunne forlegges der.²⁸² I slutten av april 1952 innså FAD at det ville bli vanskelig å bli ferdig med byggeoppgavene til juli 1954. Farten i planleggingen måtte økes betraktelig, ifølge FAD.²⁸³

Alle involverte parter ønsket altså fortgang i planleggingen og utbyggingen av brigadeområdene. Parallelt foregikk som vi har sett, en drøfting angående plassering og størrelse på de ulike avdelingene. Noen endelige planer kunne ikke utarbeides før de militære myndighetene hadde avklart hvilke avdelinger som skulle plasseres i de ulike leirene.

Sommeren 1952 vedtok Stortinget proposisjonen der lokalisering og størrelse ble bestemt, men byggesesongen i Nord-Norge var kort, og det var på dette tidspunkt liten tvil om at bare enkelte av Brigadens etablissementer ville være fullt utbygd høsten 1953. Distriktsingeniøren mente i desember 1952 at tilfredsstillende etablissementer på Setermoen og Heggelia kunne forventes ferdig høsten 1954, men først høsten 1955 på Skjold og Bardufoss.²⁸⁴ Mye av 1952 gikk med til planlegging. Det var klart at de første avdelingene, som uansett skulle være på plass høsten 1953, ville møte uferdige forlegnings- og øvelsesforhold.

Hva var så årsakene til at utbyggingen ble forsinket? Var det urealistisk av

²⁷⁸ St. meld. nr. 42, 1952: 2.

²⁷⁹ UBO, Offisersbladet nr. 2 og 3 1952.

²⁸⁰ Lundesgaard 1995: 40.

²⁸¹ RA, DKN eske 210. FD til HOK 23. Februar 1952.

²⁸² RA, DKN eske 210. DKN til FDIN 17. januar 1952.

²⁸³ RA, FAD gulkopier eske 1, 22. januar 1952- 7. mai 1952.

politiske og militære myndigheter å regne med at Brigaden ville være på plass i Indre Troms høsten 1953? For å svare på disse spørsmålene, skal jeg i det følgende diskutere saksgangen ved to av garnisonene i Brigaden; Skjold og Setermoen.

UTBYGGINGEN AV SKJOLD OG SETERMOEN

De to garnisonsstedene hadde ulik militær historie. Tyskerne hadde hatt enkelte lagerbygninger på Skjold under krigen, men bare fundamentene var tilbake tidlig på 50-tallet. Det fantes ingen tettstedsdannelse der, og området var preget av tettvokst skog med spredte gårdsanlegg. Setermoen derimot, var en leir fra Hærens første tid i Nord-Norge. Der fantes det brakker fra rundt 1900-tallet, samt bygninger fra både første og andre verdenskrig.

Fra rekognosering til ferdige planer

I januar 1952 begynte rekognoseringen av Skjold-området.²⁸⁵ Både FD, HOK, Forsvarsstaben og DKN var tidlig enige om at Skjold skulle bygges ut, men hvilke avdelinger som skulle ligge her ble først bestemt i mai 1952.

I et skriv fra DKN 29. februar 1952 ble en representant fra Forsvarets Distriktsingeniør, FDIN, en fra Troms Infanteriregiment, IR 16, og en fra Hålogaland Ingeniørbataljon, bedt om å rekognosere og fremlegge en rapport om ulike løsninger til forlegning av avdelingene. I tillegg skulle grunneierforhold og muligheter for grunnervervelse gjøres rede for.²⁸⁶ Gruppen gikk inn for en utbygging på Maukstadmoen som lå vest og nordvest for veidelet i Skjold. Arealet var flatt og dekket av furuskog som imidlertid var noe uthugget av tyskerne under krigen. Området ble vurdert som bygningsteknisk gunstig med grei tilgang på både vann og elektrisitet.

Gruppen vurderte videre at Storholmen, en stor øy midt i Fjellfroskelva, ville gi Ingeniørkompaniet gode øvingsmuligheter med tanke på blant annet brobygging. Klimamessig ble Maukstadmoen vurdert som det beste alternativet da feltet lå i le for nordøstavinden. De sosiale forholdene ble også trukket frem som de beste i området

²⁸⁴ Lundesgaard 1995: 42.

²⁸⁵ RA, DKN eske 210. HOK til DKN 22. januar 1952.

²⁸⁶ RA, DKN eske 210. DKN til IR 16, Hål. Ing. bat. og FDIN 29. februar 1952.

fordi det lå både skole, forretning og ungdomshus i nærheten. Dessuten kunne et HV-hus i nærheten brukes til innkvartering av arbeidere i byggeperioden. Konklusjonen ble dermed at Maukstadmoen var best skikket til å huse avdelingen som skulle plasseres på Skjold. Gruppen antok at Forsvaret uten større vanskeligheter ville kunne kjøpe de områder som var av interesse, fordi det meste av terrenget rundt Maukstadmoen bestod av utmark

DKN var enig med gruppens rapport og fastholdt i et skriv til HOK at de avdelingene som skulle legges til Skjold-området burde plasseres på Maukstadmoen.²⁸⁷ Samtidig fikk både IR 16 og FDIN melding fra DKN om å foreta nærmere undersøkelser med sikte på å erverve grunn for detaljølvesplass i Skjoldområdet.²⁸⁸ DKN gjorde dette selv om den skriftlige godkjenningen fra HOK angående rekognoseringsrapporten ikke kom før to uker senere.²⁸⁹ HOK gjorde det samtidig klart at forholdene ved Storholmen også skulle undersøkes med tanke på utnyttelse av denne som byggeområde,.

Det tok ikke lang tid før IR 16 tok kontakt med de sivile eiendomsbesitterne med følgende spørsmål: «Er De villig til å selge den del av Deres eiendom som inngår i det område Forsvaret er interessert i å kjøpe, og i tilfelle: på hvilke betingelser?»²⁹⁰ Her var det tydelig at Forsvaret ønsket en rask avklaring for å komme igang med utbyggingen. Grunneierne ønsket likevel et samlet møte med Forsvaret for å klarlegge saken mer inngående. På dette møtet redegjorde Forsvaret i detalj for de enkelte områdene de var interessert i å kjøpe. Møtet endte med at grunneierne satte seg imot et salg da de mente at et annet område, Brandmoen, som var av mindre produksjonsmessig verdi, heller burde nyttes.²⁹¹ Dette forslaget ble imidlertid avvist av skogforvalteren som fremholdt at stillingsbesettelse med gravearbeider, fremrykning med kjøretøyer og maskering av kjøretøyer ville gå hardt utover trerøtter og ungskog, og at Brandmoen derfor var lite egnet som øvingsområde.²⁹²

En drøy uke etter møtet redegjorde IR 16 i et skriv til DKN for utviklingen i

²⁸⁷ RA, DKN eske 210. DKN til HOK 13 mars 1952.

²⁸⁸ RA, DKN eske 210. DKN til IR 16 og FDIN 14. mars 1952.

²⁸⁹ RA, DKN eske 210. HOK til DKN 2. april 1952.

²⁹⁰ RA, DKN eske 210. IR 16 til eiendomsbesitter Birger Stenersen 20. mars 1952.

²⁹¹ RA, DKN eske 210. Grunneierne til IR 16 3. april 1952.

²⁹² RA, DKN eske 210. IR 16 til DKN 29. april 1952.

saken. Fra møtet fremgikk det at de fleste grunneiere «var absolutt i mot frivillig salg av sine eiendommer til dette formål.»²⁹³ Inntrykket var dessuten at det var nærmest nytteløst å forhandle videre om frivillig salg. To av de forespurte grunneierne var imidlertid villige til å oppta forhandlinger om salg av sine eiendommer. IR 16 foreslo derfor en videre forhandling med de grunneierne som var villige til å selge, og at de øvrige eiendommer burde eksproprieres.

Sommeren 1952 var det klart at en infanteribataljon, et ingeniørkompani og et kløvkompani skulle forlegges på Skjold. Plasseringen var av operativ og beredskapsmessig karakter, da myndighetene ønsket å dekke tilgangen til Troms Innland fra Øvergård gjennom Tamokdalen og vestover langs Målselvdalen. Fra bataljonen på Skjold skulle et kompani vekselvis forlegges i Skibotn og fra Skibotn skulle en tropp vekselvis forlegges på Helligskogen.²⁹⁴

Den 11. september 1952 fikk DKN FADs forslag til byggeplan for brigadeetablissementet på Skjold.²⁹⁵ Forslaget gikk ut på å samle forlegningene slik at en del innretninger kunne bli felles for hele leiren. FAD gikk dermed bort fra at Storholmen skulle nyttes av Ingeniørkompaniet. FAD påstod at dersom denne løsningen kunne godkjennes av de fagmilitære, ville det spares vesentlige beløp til veier, vann, kloakk, strøm, oppvarming og felles forpleining. FAD opplyste videre at slik forholdene lå an, ville ikke byggearbeidene kunne settes igang høsten 1952.²⁹⁶ FADs forslag til samling av avdelingene ble forkastet. General Hansteen understreket at hensynet til effektive tjenesteforhold rettferdiggjorde de merkostnadene som spredning av bygningene ville føre til.²⁹⁷

Planene for utbyggingen av Skjoldleiren ble dermed ansett som fastlagt. Samtidig ble det klart at arbeidet ikke ville settes igang før året etter.²⁹⁸ Det var på dette tidspunktet klart at hele 1952 hadde blitt brukt til drøftelser angående avdelingsplasseringene og til ervervelse av eiendommer. På Skjold gjenstod dermed en byggesesong frem til høsten 1953. Dette var selvsagt for lite for FAD som ellers

²⁹³ RA, DKN eske 210. IR 16 til DKN 9.april 1952.

²⁹⁴ Se kart s. 10.

²⁹⁵ RA, DKN eske 210. HOK til DKN 11. September 1952.

²⁹⁶ RA, DKN eske 210. FAD til DKN 11. September 1952.

²⁹⁷ RA, FAD, gulkopier eske 5, ukerapport 13. oktober 1952-18. oktober 1952. Eeg Henriksen til Forsvarsministeren.

hadde nok å gjøre i hele brigadeområdet i Troms Innland. Hvordan foregikk så rekognoseringen og planleggingen ved Setermoen?

I følge Stortingsproposisjon nr. 111, 1952, skulle den bestående bebyggelse på Setermoen utnyttes i den grad det var «formålstjenlig.»²⁹⁹ Det hadde i lengre tid vært drøftelser blant de involverte parter angående hvilke bygninger som kunne beholdes og hvilke som måtte rives. IR 16 fremholdt i november 1951 at flere bygninger på Setermoen var i så dårlig forfatning at de burde rives.³⁰⁰ En kommisjon som tok for seg Infanterileiren på Setermoen kom til det samme resultatet, og fremholdt at flere bygninger måtte kasseres og rives fordi det var store mangler ved flere av bygningene.³⁰¹

Arkitekten som utarbeidet reguleringsplanene for både Artillerileiren og Infanterileiren, F.S. Platou, var i stor grad enig med kommisjonen. Han mente likevel at enkelte av brakkene burde benyttes til innkvartering av anleggsarbeidere under utbyggingen, men at de straks utbyggingen var ferdig måtte fjernes.³⁰²

Sjefen for Forsvarets Distriktsingeniørkontor, oberstløytnant Pedersen, hadde i juli 1952 utarbeidet en skisse til hvordan bataljonsleiren for Infanteriet ville fortone seg. Han understreket at hver kompanisjef ville få fullt herredømme over sitt personell og materiell ved at hvert kompani ville få sin egen kaserne. Også for artillerileiren skulle dette mønsteret følges.³⁰³

Noen brakker var allerede ominnredet og pusset opp slik at disse kunne brukes av Brigaden. En av disse, Lyngenbrakka, hadde i løpet av 1951/52 blitt pusset opp for 350 000 kr. Denne brakka, som skulle nyttes av Brigaden, brant ned til grunnen høsten 1952. Dette førte til tap av både tid og penger.³⁰⁴

I sitt forslag til reguleringsplan tok Platou for seg både Artillerileiren og Infanterileiren på Setermoen. Når det gjaldt Infanterileiren mente Platou at området egnet seg ypperlig for en infanteribataljon og at det var grunnlag i leirens gamle regulering som kunne bygges videre på. Området for Artillerileiren var derimot i

²⁹⁸ RA, FAD, gulkopier eske 6, ukerapport 27. oktober 1952- 1. november 1952.

²⁹⁹ St. prp. nr. 111, 1952: 27.

³⁰⁰ RA, DKN eske 175. FDIN til DKN 3. desember 1951.

³⁰¹ RA, DKN eske 210. FDIN til FBK 12. februar 1952.

³⁰² RA, DKN eske 210. Platou til DKN 9. Mai 1952.

³⁰³ UBO, Nordlys 1. juli 1952; UBO, Tromsø 5. august 1952.

minste laget, men dersom en tett bebyggelse av området kunne aksepteres ville det gi en hensiktsmessig og lettdrevet leir, mente Platou.³⁰⁵ Reguleringsplanen var kun en første skisse over utbyggingen og Platou understreket at adskillige detaljforskyvninger og justeringer måtte foretas før utbyggingen startet.³⁰⁶ Detaljarbeidet med de enkelte bygningene kom fort i gang og rundt 1. august 1952 startet utbyggingen på Setermoen.

Utbyggingen

Av hensyn til telesnø og dårlige veiforhold kunne ikke utbyggingen på Maukstadmoen starte før i juni 1953. De ansvarlige for utbyggingen skrev kontrakt på at arbeidene skulle ferdigstilles til den 15. august 1954.³⁰⁷ Dette hjalp lite da leiren ikke var ferdig før 1955/56.

De avdelingene som skulle forlegges på Skjold levde en omflakkende tilværelse inntil utbyggingen var kommet så langt at de kunne etablere seg der.³⁰⁸ Infanteribataljonen som skulle forlegges på Skjold ble værende på Trandum. Mannskap og befal ble flyttet fra Trandum til Maukstadmoen på sommeren 1955. Ingeniørkompaniet ble opprettet på Hvalsmoen i 1953 og reiste nordover sommeren 1954. Etter øvelse *Blåtind* var avdelingen innom Setermoen før den høsten 1954 ble forlagt i Skibotn. Først i 1955 flyttet avdelingen permanent inn på Storholmen. Kløvkompagniet flyttet fra Starum på Østre Toten via Rinnleiret i Trøndelag før de høsten 1955 etablerte seg på Maukstadmoen

I takt med garnisonsutbyggingen, dukket det opp forretninger, bank og kafé på Skjold. Det militære nærværet preget altså utbyggingen av hele området.³⁰⁹ På Storholmen ble det bygd ut forlegninger for Ingeniørkompaniet. Dette var ferdig på ettersommeren 1955. De første avdelingene kom til Skjold tidlig i 1955 og året etter var alle avdelingene på plass. Garnisonen på Skjold var altså i stor grad ferdig ved årsskiftet 1955/56.

På Setermoen var målsettingen til FAD at både infanterileiren og artillerileiren

³⁰⁴ UBO, Nordlys 16. September 1952.

³⁰⁵ RA, DKN eske 210. Platou til DKN 9. mai 1952.

³⁰⁶ RA, DKN eske 210. Platou til FDIN 15. mai 1952

³⁰⁷ RA, FAD kontrakter 1953, Skjold 20. juli 1953.

³⁰⁸ RA, Avleveringslister fra de ulike avdelingene ved Brig N; Lundesgaard 1995: 47-48.

³⁰⁹ Nygård, R. 1991, Den moderne garnison, i Wicken, O. (red.), Den norske garnisonsbyen, *Forsvarsstudier* nr.1: 112.

skulle fullføres høsten 1953.³¹⁰ I november 1952 ble det klart at entreprenøren lå etter sitt eget program på grunn av tidlig frost. FAD mente at kulda ikke burde komme som noen overraskelse på entreprenøren og at tempoet måtte økes for at terminene skulle holdes.³¹¹ I februar 1953 pågikk arbeidet for fullt, bare forhindret av lave temperaturer. Også på dette tidspunktet ble det forventet at leirene ville stå ferdige høsten samme år. På våren 1953 krevde FAD at det skulle settes inn doble skift for å sikre fortsatt fortgang i arbeidet.³¹²

Om sommeren ble det likevel klart at det ville bli et kappløp med tiden og at den kommende vinteren fort kunne vinne dette kappløpet. På sommeren 1953 kom de første beordringene til Brig N. Leif Crawford Rolstad ble beordret som brigadesjef, men måtte innse at det var en meget beskjeden brigade han overtok ansvaret for fra september 1953. Han sa at en del av Brigadens avdelinger måtte regne med forlegning i telt de første månedene. Det samme gjaldt en god del materiell, og Brigadens kjøretøyer måtte de første månedene parkeres under åpen himmel.³¹³ HOK konstaterte at det ikke var mulig å overføre hele Brigaden i løpet av høsten 1953, og mente at en *halv brigade* kunne bli overført i første omgang.³¹⁴ DKN mente likevel at det var viktig å overføre flest mulig avdelinger nordover for å heve beredskapen og for å bli ferdig med startvanskelighetene.

I august forsvant imidlertid deler av arbeidsstokken på grunn av at arbeiderne prioriterte annet arbeid som fiske og jordbruk samt at enkelte arbeidere tok en uforutsett ferie. Dette var forhold som kom overraskende på FAD som etter dette forstod at etablissementene neppe ville stå ferdige i tide.³¹⁵ Direktøren i FAD foretok en befarings på Setermoen på det tidspunktet da byggearbeidene skulle være ferdig. Han måtte skuffet innrømme at mye arbeid gjenstod og at et kraftiltak måtte til for at arbeidene skulle fullføres. Han hevdet at ledelsen var sliten som en følge av det vedvarende presset og mente at friske krefter måtte til.³¹⁶

³¹⁰ RA, FAD, gulkopier eske 5. FAD til ukjent mottaker 18. oktober 1952; Lundesgaard 1995: 41.

³¹¹ RA, FAD, gulkopier eske 6, 1952-1954. Rapport fra befarings i Nord av Eeg. Henriksen 17. november 1952.

³¹² RA, FAD, gulkopier eske 11, ukerapport 6. april 1953-11. april 1953.

³¹³ Lundesgaard 1995: 45.

³¹⁴ Lundesgaard 1995: 45.

³¹⁵ RA, FAD, gulkopier eske 6, ukerapport 27. juli 1953- 1. august 1953.

³¹⁶ RA, FAD, gulkopier eske 17, 1952-1954. Rapport fra befarings i Nord av Eeg. Henriksen 2.

Etter alle problemene var de første avdelingene på plass i Nord-Norge i september 1953. 900 mann ankom den 9. september med troppetransportskipet *Svalbard*, mens andre møtte direkte ved sin avdeling.³¹⁷ Til sammen møtte litt under halvparten av Brigaden, og disse ble forlagt på Setermoen og Elvegårdsmoen. Et infanterikompani etablerte seg på Setermoen, mens de resterende kompaniene av infanteribataljonen ble forlagt på Elvegårdsmoen. Infanterikompaniet på Setermoen ble henvist til telt den første tiden.

I oktober tok FADs leder Eeg, Henriksen et oppgjør med entreprenøren og byggelederen. Søndagsarbeid ble beordret og lederen i FAD tok selv del i organiseringen for å øke arbeidstempoet.³¹⁸ De militære myndighetene var ikke fornøyd med å flytte inn i delvis ferdige kaserner og krevde at en forlegning i bivuakk ikke kunne vare lenger enn to måneder.³¹⁹

Også artilleribataljonen var på plass på Setermoen i september og ble forlagt i telt. Forlegnings- og øvelsesmessig viste forholdene seg å være lite tilfredsstillende. Derfor besluttet DKN at artilleribataljonen i en begrenset periode skulle overføres til Drevja ved Mosjøen i Nordland. Forflytningen sørover varte fra 15. oktober til 22. oktober. Tilbaketuren startet 6. desember og avdelingen var tilbake på Setermoen 13. desember.³²⁰ Kostnadene ved denne forflytningen ble beregnet til 80 000 kr og viser en dårlig kommunikasjon og planlegging mellom de berørte partene.³²¹ Det skapte frustrasjoner for både bygningsarbeiderne og for de militære når infanteri- og artilleriavdelingene, på grunn av den tilstundende vinter, ble tvunget til å flytte inn på Setermoen mens byggearbeidene pågikk. Først på våren 1954 kom infanteribataljonen i sin helhet til Setermoen. Infanteriet og artilleriet overtok endelig tre kaserner hver i mars 1954, men en del bygninger ble ikke ferdig før et par år senere.

De øvrige leirene og skytefeltene

Utbyggingen i Skjold-området skilte seg noe fra de andre garnisonsstedene fordi det

september 1953.

³¹⁷ UBO, Tromsø 9. september 1953.

³¹⁸ RA, FAD, gulkopier eske 18, 1952-1954. Rapport fra befarings i Nord av Eeg, Henriksen 29. oktober 1953.

³¹⁹ RA, FAD, gulkopier eske 16, ukerapport 3. august 1953- 8. august 1953.

³²⁰ Opplyst i intervju med oberstløytnant Borchgrevink; Lundesgaard 1995: 50.

³²¹ RA, DKN eske 216. Brigadesjef Rolstad til DKN 11. september 1953.

hadde vært liten militær aktivitet her før. Ved Setermoen, Bardufoss og Heggelia hadde det vært militære forlegninger en tid, men på grunn av omfanget ved etableringen av Brigaden, kan utviklingen sees i sammenheng med utviklingen på Skjold.

Etableringen av brigadestabskompaniet for Brigaden fant sted i Sannergaten militærforlegning i Oslo i juni 1953. Virksomheten ble avsluttet 25. august 1953 for å iverksette overføringen til Nord-Norge. Etter en uke på Setermoen etablerte avdelingen seg i Heggelia leir den 2. september 1953. Dette var den første avdelingen som var på plass i Nord-Norge.³²²

De øvrige leirene, Bardufoss, Heggelia, Skibotn og Helligskogen, fulgte i store trekk det samme utviklingsmønsteret som vi har sett ved Skjold og Setermoen og var ferdige ved årsskiftet 1955/56. Da var også storparten av Brigadens avdelinger og materiell på plass i Indre Troms.³²³ De nye leirene holdt høy standard og var funksjonelle. Men mangel på garasjer og lager- og depotplass gjorde at plassmangelen stadig var til stede også etter 1955/56.

Da Brig N ble etablert i Indre Troms var det viktig at tidsmessige skyte- og øvingsfelt ble opprettet. Soldatopplæring måtte foregå ute i felten ettersom det var der soldatene ville virke i en krigssituasjon. Ervervingen av disse områdene førte imidlertid til interessekonflikter mellom lokalbefolkningen og Forsvaret. En av disse konfliktene gjaldt området *Blåtindfeltet* som lå sentralt i Indre Troms. På et møte mellom lokalbefolkningen og Forsvaret i august 1954 ble forsvarets bruk av dette området diskutert.³²⁴ Brigadesjefen, Oberst Rolstad, understreket at det var svært lite bebyggelse i Blåtindfeltet og at det derfor egnet seg godt som øvelsesområde. Dessuten var det en fordel for lokalbefolkningen med et fast trenings- og skytefelt i stedet for at avdelingene ble spredd utover et større område. Brigadens stabssjef, major Hamre, understreket at feltet skulle nyttes til manøvrering uten skyting og til skyting med skarp ammunisjon. De rettigheter Brigaden måtte ha, var i følge Hamre manøverfrihet med alle kjøretøyer og alle våpen i hele området, diverse bygge- og gravearbeider og skarpskyting på avgrensede områder. I tillegg måtte en del av

³²² RA, DKN eske 216. Stabssjef Hamre til DKN 14. august 1953.

³²³ Lundesgaard 1995: 55-67.

³²⁴ RA, DKN eske 249, Feltpost 50. 2. august 1954.

bjørkeskogen hogges for å sikre nedslagsfelt for artilleri- og bombekastergranater. Hamre regnet med at Blåtindfeltet ville være i bruk fra 120 til 150 dager i året. Hvordan stilte så lokalbefolkningen seg til disse forslagene? De fleste innvendingene mot den militære etableringen i Blåtindfeltet gjaldt beiteområder. Området var regnet for å være blant de beste sauebeitene i Målselv. Ett forslag var en inngjerding av skytefeltene, men dette ville være kostbart og kreve mye vedlikeholdsarbeid. Et annet forslag var å la småfe beite fritt i feltet et års tid og se om dyrene ble påført skader. Brigadeledelsen var kritisk til dette og siktet til dyrevernsloven og dyrebeskyttelsen. Rolstad mente det ville gå mindre ut over sivile interesser i Blåtindfeltet enn de fleste andre steder i nærheten. Han avsluttet med å si at: «Realisering av planen om et skyte- og manøverfelt for Brigaden vil vise om flyttingen hit nord er virkelig berettiget også når det gjelder soldatopplæring og øvelser.»³²⁵ I mai 1955 kom så militærkomiteens innstilling der det fremgikk at Blåtindfeltet, på tilsammen 176 000 dekar, skulle nyttes av Brig N.³²⁶ Senere samme år godkjente Stortinget forsvarets ervervelse av bruksrettighetene til skyte- og øvingsfelt i området. Utgiftene ble anslått til 400 000 og brukstiden ble satt til 30 år med mulighet til forlengelse.³²⁷

HVORFOR BLE BRIGADEUTBYGGINGEN FORSINKET?

Det var som vi har sett betydelig avstand mellom ambisjoner og realitet når det gjaldt utbyggingen av etablissementene ved Brig N. Verken før eller etter utbyggingen av brigadeetablissementene i Nord-Norge har det vært unormalt med forsinkelser i store prosjekter der Staten har vært ansvarlig. Ved Brig N skyldtes forsinkelsen flere forhold. Forsvaret manglet for det første konkrete planer for beliggenhet for de ulike leirene. Det var uklart hvilke våpenarter som skulle plasseres hvor, og om det skulle bygges ut kaserner for to eller tre infanteribataljoner. Samtidig som denne plasserings- og størrelsesdebatten pågikk i Forsvarsstaben, HOK og DKN, foregikk rekognosering av de ulike garnisonsstedene. Ved Skjold ble flere alternativer, både med tanke på valg av område og valg av plassering for etablissementene, vurdert. Det er ingen grunn til å tro at dette ikke også var tilfelle ved de øvrige garnisonsstedene. Selv om det i 1952

³²⁵ RA, DKN eske 249, Feltpost 50. 2. august 1954.

³²⁶ Lundesgaard 1995: 284.

³²⁷ Breidlid, Oppegaard og Torblå 1991: 221.

var klart hvilke avdelinger som skulle forlegges hvor, tok den lokale rekognoseringen med kjøp og ervervelse tid. FAD trengte også tid til å utarbeide konkrete planer og tegninger for de ulike etablissementene.

Et annet meget sentralt moment som førte til forsinkelser i utbyggingen var mangelen på bevilgninger. Midler til utbyggingen ble ikke bevilget før sommeren 1952. Dersom FAD ved inngangen til 1952 hadde hatt de nødvendige bevilgningene og dersom konkrete planer ned til minste detalj hadde vært klare, hadde det vært mer sannsynlig å bli ferdig. Også arbeiderflukten fra anleggsområdene var en årsak til forsinkelsen. DKN påpekte at det hadde gått tregt med FAD. FAD på sin side skyldte på arbeiderne som hadde forlatt sitt arbeid til fordel for ferie, bærplukking, fiske og fordi hjembygda trengte dem på gården.³²⁸ I november erklærte forsvarsråden, Jacob Modalsli, at inntak av arbeidskraft til forswarets bygge- og anleggsarbeider måtte utføres uten at sivile interesser ble skadelidende. Slik sett hadde arbeiderne all rett til å prioritere fiske og gårdsarbeid fremfor Forsvarets anleggsarbeider. Det at flere arbeidere forlot sitt arbeid var likevel et uberegnelig problem for FAD. Det samme var nok den nordnorske vinteren som gjorde byggearbeidene lite trivelige. En siste årsak til utsettelsen var at det å bygge ut etablissementer for en brigade var et større prosjekt enn Forsvaret noen gang hadde hatt. Verken FBK eller FAD hadde altså noen erfaring fra utbygging i så stor skala. Likevel er det mye som tyder på at både politikere og militære var meget optimistiske i sin målsetting ved å etablere hele Brig N høsten 1953.

Det faktum at utbyggingen så til de grader ble forsinket gjør det nødvendig å spørre om de involverte politiske og militære parter selv trodde at Brigaden i sin helhet ville etableres høsten 1953. Så lenge de militære planene var lagt og Stortinget hadde vedtatt budsjettet, var det kanskje ikke så farlig om utbyggingen drøyde et par år. Dette gjaldt i særlig grad etter at Stalin døde 5. mars 1953 og etter at Koreakrigen sluttet 27. juli 1953. Disse to hendelsene var medvirkende årsaker til en tøværperiode i den kalde krigen, noe som kan ha ført til at det hastet mindre med utbyggingen av Brig N. Forsvarsminister Langhelle var inne på dette i utenrikskomiteen i april 1953. På møtet kom det frem at NATO hadde «en viss frykt for at de tegn til internasjonal

³²⁸ Lundesgaard 1995: 46; UBO, Tromsø 28. september 1953.

avspenning som vi har kunnet registrere i den senere tid, skal føre til en avslapping i forsvarsoppbyggingen[...]»³²⁹

I NATOs tilbakemelding til Norge, etter en gjennomgang av medlemslandenes forsvarsprogrammer i november 1952, stod byggearbeidene i Nord-Norge sentralt. NATOs sekretariat likte dårlig forsinkelsen i det militære byggeprogrammet, som ble betraktet som «en vesentlig hindring for hærens overgang til 18 måneders tjeneste, som igjen er forutsetningen for å kunne opprette to stående brigader allerede i fred.»³³⁰ Dette tyder på at NATO hadde regnet med at byggeprogrammet i Norge var kommet lenger. De var ikke fornøyd med de utsettelse som hadde funnet sted frem til årsskiftet 1952/53. Det faktum at NATO forventet at Brigaden skulle være på plass i Nord-Norge høsten 1953 kan ha ført til de optimistiske norske planene. Dermed kan et vist press fra NATO om fortgang i utbyggingen i Nord-Norge sies å ha funnet sted.

Langhelle begrunnet forsinkelsen overfor sine kollegaer i den utvidede utenrikskomiteen med at Stortinget først vedtok byggeprogrammet i juni 1952. Han trakk videre frem at den grundige planleggingen hadde tatt lang tid og at det spesielle klimaet førte til korte byggesesonger. Langhelle mente at NATOs sekretariat hadde full forståelse for disse problemene.³³¹

Den siste sjefen for Tysklandskommandoen, generalmajor Bjørn Olafssøn Christophersen, uttalte i mars 1953 at Tysklandsbrigaden kom hjem et år for tidlig. Han begrunnet det med mangel på kaserner for opprettelsen av de to stående brigadene i Norge.³³² Christophersen trodde altså ikke på brigadeopprettelsen høsten 1953. Oberst Rolstad mente at om tilbaketrekkingen av Tysklandsbrigaden ble utsatt med et år, så ville bare opprettelsen av Brig N bli utsatt like mye.³³³

I debatten rundt stortingsproposisjonen sommeren 1952 tok forsvarsminister Langhelle høyde for enkelte utsettelse i det militære bygge- og anleggsprogrammet frem til 1954. At tidssprekken skulle bli på så mye som to år regnet nok verken Langhelle eller andre involverte politiske- eller militære myndigheter med. Det er vanskelig å si hva enkeltpersoner har ment eller trodd, men ved en grundigere

³²⁹ SA, UUKK 15. april 1953: 73.

³³⁰ SA, UUKK 15. april 1953: 73.

³³¹ SA, UUKK 15. april 1953: 73.

³³² UBO, Aftenposten 13. mars 1953.

³³³ Opplyst i intervju med oberstløytnant Nils Borchgrevink.

gjennomgang av brigadeutbyggingen fra planlegging, via finansiering, rekognosering og ekspropriering til utbygging, ville nok mange flere allerede i 1951/52 sett at Brigaden neppe ville stå ferdig høsten 1953.

SOLDATENES OG SIVILBEFOLKNINGENS TILPASNING TIL BRIGADEN

I en lederartikkel i avisen *Tromsø* 29. november 1951 ble det fastslått at det var nødvendig at forholdene ved Brigaden ble lagt til rette slik at «våre unge fedrelandsforsvarere trives i tjenesten.» Videre het det at dette ville være nødvendig for at «vårt forsvar skal bli virkelig effektivt og svare til sin hensikt i farens stund.»³³⁴ Allerede i desember 1951 tok DKN opp de sosiale problemer plassering av en aktiv brigade i Nord-Norge ville medføre for soldater og befal. Sosiale forhold hadde som tidligere nevnt heller ikke blitt tillagt vekt ved bestemmelsen av de forskjellige leirstedene.³³⁵ Hvordan var så trivselen til soldatene ved Brigaden, offiserer og menige, i de første leveårene til Brigaden?

Utformingen av brigadeetablisementene ble sett på med stor interesse av offiserer som skulle tjenestegjøre ved Brigaden. Offiserene engasjerte seg tidlig i utbyggingsfasen. Majorene Nils Borchgrevink og H. Tveter drøftet våren 1952 flere momenter med hensyn til dette.³³⁶ Av militære hensyn viste Borchgrevink til at en brigadeby ville være et prioritert mål for luftangrep og at boligtettheten derfor ikke burde være for stor. Av luftverngrunner burde hele etablisementet legges i skog og bygges i mur. Av de mer sivilrelaterte hensyn understreket han viktigheten av å unngå egne militære og sivile bydeler, og en todeling av samfunnet. Han konkluderte med at befalets trivsel ville være avhengig av at anleggene holdt mål estetisk, sosialt og kulturelt.

Tveter hevdet at gode boligforhold ville gi befalet tid, lyst og anledning til å forberede sitt arbeid. En befalskaserne med tilknytning til befalsmessene ble sett på som viktig dersom befalet skulle trives. En rekke slike tiltak ville dessuten føre til en stans i flukten fra Forsvaret, fremholdt han.

³³⁴ UBO, *Tromsø* 29. november 1951.

³³⁵ Lundesgaard 1995: 39.

³³⁶ UBO, *Offisersbladet* april 1952.

Når det gjaldt soldatene mente Tvetter at mannskapskasernene, som skulle være soldatenes hjem i et år, måtte vies stor oppmerksomhet. Kasernene måtte ha høy standard på toaletter, bad, tørkerom, oppholdsrom og ikke minst forlegningsrom, være billig i vedlikehold og kreve et minimum av personell i den daglige drift, fremholdt Tvetter. Det ble videre sett på som avgjørende at velferdstjenesten ved Brigaden fungerte fra første stund. Tvetter mente at kantine eller soldathjem samt bibliotek, leserom og hobbyrom var nødvendig av hensyn til soldatenes trivsel.

Statsråd Langhelle tok til orde for soldatenes velferd i debatten rundt stortingsproposisjon 111, 1952. Han fastholdt at de som skulle gjennomføre sin militærtjeneste skulle ha nytte og glede av den, samt dra lærdom som kunne brukes senere i livet. Undervisning og velferd ble trukket frem som viktige faktorer av forsvarsministeren.³³⁷

Hele landsdelen ville bli berørt og lokalbefolkningen regnet med at brigadesoldatene i sine permisjoner ville benytte anledningen til å oppdage en del av landet de kanskje aldri kom tilbake til. I Finnmark håpet befolkningen på at besøk fra brigadesoldater ville være til stor nytte for fylket, både økonomisk og propagandamessig.³³⁸ Høsten 1953 ble det planlagt helgeturer for soldatene til Tromsø og Harstad. Initiativet til dette ble tatt av ØKN, generalmajor Lindbäck-Larsen, fordi styrkene de første månedene ville bli forlagt i telt. ØKN manet også lokalbefolkningen til å ta imot helgegjester og begrunnet det med at «det gjaldt å sørge for at de ble gode propagandister for folket og landet her nord.»³³⁹ I flere familier ble det gjort til en fast regel at de skulle ta imot en soldatgjest hver helg og dette ble etterhvert et meget populært tilbud blant brigadesoldatene.³⁴⁰

Velferdstjenesten ellers var preget av mangel på materiell og utstyr, og fritidsbygg fantes ikke. Forlegningenes isolerte beliggenhet og forholdsvis små muligheter for kontakt med det sivile miljøet nødvendiggjorde en økt satsning på dette området. Midler til egenaktiviteter og teater ble tildelt, og kino og brigadeavis kom raskt igang. Likevel tok det lang tid før velferdstjenestens tilbud ble akseptabelt.

³³⁷ St. forh. nr. 291, 26. juni 1952: 2346.

³³⁸ UBO, Nordlys 10. desember 1952.

³³⁹ UBO, Tromsø 28. august 1953.

³⁴⁰ Lundesgaard 1995: 302.

Oberst Rolstad hevdet sommeren 1955 at Brig N led under store mentale og sosiale problemer. Han begrunnet det med den lange vinteren, med mørketiden og med at soldatene lett kunne mistrives da det ikke var noe å gjøre for dem etter tjenestetid.³⁴¹

Forholdet mellom Forsvaret og sivilbefolkningen

Brigadens etablering og utbygging tidlig i 1950-åra betydde en kraftig økning av det militære innslaget i Indre Troms. ØKN spådde at en slik omfattende militær konsentrasjon ville trekke med seg en hel del sivile tiltak, og at det rundt forlegningsstedene ville oppstå småbyer.³⁴² Ulike politiske og kulturelle interesser hos kommunene, lokale interesseorganisasjoner og enkeltpersoner kunne være en hindring under denne etableringen. Det ble sett på som viktig at forholdet mellom Forsvaret og lokalbefolkningen var godt. En viss grad av samarbeid var dessuten en forutsetning for at partene skulle trives. Et sentralt spørsmål var om lokalbefolkningen generelt var kritiske til Forsvarets utbygging av Brigaden.

Det var nyansforskjeller på sivilbefolkningens mottakelse ved de ulike garnisonsstedene. På Heggelia og Setermoen, der militære avdelinger hadde ligget en stund, var mottakelsen god. På Skjold, i Skibotn og på Helligskogen derimot fikk de militære en litt annen mottakelse, en slags form for «Dr. Livingstone, I presume», ble det hevdet.³⁴³ Ved disse tre stedene hadde befolkningen fra 1945 til 1952 i stor grad vært skjermet for det militære. Fra 1952 til 1955/56 flyttet imidlertid over 1000 soldater med våpen, materiell og utrustning til de tre militærleirene.

Lokalbefolkningen og *den nye innflytteren* trengte dermed på Skjold, i Skibotn og på Helligskogen lenger tilpasningstid enn det tilfellet var ved de andre garnisonsstedene.

Under den første etablerings- og utbyggingsfasen ble det fra flere lokalpolitikere understreket at utbyggingen av Setermoen, Skjold og Heggelia ville få stor betydning for sysselsettingen i området.³⁴⁴ Ordføreren i Målselv gav uttrykk for at kommunen gjerne hadde sett at den militære utbygging foregikk i mindre utstrekning, men han trakk samtidig frem den store betydningen de militære anleggene hadde hatt

³⁴¹ UBO, Vår Hær nr. 7 1955.

³⁴² UBO, Nordlys 10. desember 1952.

³⁴³ Nygård 1991: 90.

³⁴⁴ Nygård 1991: 88.

for fremgangen i bygda.³⁴⁵ Også fylkesmannen i Troms så at utbyggingen hadde både positive og negative sider. Han fremholdt at det var visse interessemotsetninger mellom kommunene på den ene siden og Forsvaret på den annen side. Likevel understreket han at dersom kommunene fikk valget mellom å beholde garnisonene innen sitt område, og å kvitte seg med dem, ville de uten tvil velge det første alternativet. Siden militære anlegg gav økonomiske fordeler var altså kommunene positive til utbygging, mente Fylkesmannen.³⁴⁶

Selv om mange så de økonomiske fordelene ved utbyggingen var skepsisen hos enkelte stor. Denne skepsisen bunnet i frykt for ødeleggelse av skog- og jordbruksområder og av frykt for at Brigaden ville forsvinne like fort som den hadde kommet. Brigaden ble videre sett på som et fremmedelement som lokalbefolkningen ikke hadde mulighet til å kontrollere. Lokalbefolkningen var altså splittet i synet på den militære utbyggingen i området. Hvordan følte så Forsvaret at de ble mottatt i Troms?

DKN antok at de sosiale forholdene som trengtes etterhvert ville utvikle seg, og at en intim kontakt med sivile myndigheter måtte etableres for å sikre denne utviklingen.³⁴⁷ Oberst Rolstad sa at folk i Indre Troms stort sett var vant med det militære fra Elvegårdsmoen, Setermoen og Bardufoss. Han fremholdt at «folk var i høyeste grad positive til oss, men det var i 1953 ennå ikke gått opp for dem hvilket stort apparat en slik brigade er og hva det kunne bety for bygdene, både av ulemper og fordeler.»³⁴⁸ Han sammenlignet videre Brigaden med en gjøkunge som var kommet i deres reir. I en annen sammenheng, i et intervju med *Vår Hær* i 1955, var han mye mer kritisk til lokalbefolkningen. Han hevdet at sivilbefolkningen ikke hadde iverksatt noen tiltak for å sørge for avkobling og sosiale goder for befall og menige. Han understreket at «det har ikke vokst opp nye forretninger eller andre foretagender som kan komme Brigaden og dens tusener av mennesker til gode.»³⁴⁹ Årsaken til de to ulike uttalelsene var de ulike målgruppene for uttalelsene. Den positive fremstillingen ble gitt i forbindelse med et intervju til lokale skoleelever, den mer kritiske i et

³⁴⁵ Nygård 1991: 88.

³⁴⁶ Nygård 1991: 90.

³⁴⁷ Lundesgaard 1995: 328.

³⁴⁸ Lundesgaard 1995: 340.

³⁴⁹ UBO, *Vår Hær* nr. 7 1955.

tidsskrift for befal. I 1955 var det som vi har sett mange oppgaver som gjenstod før forholdene i Nord-Norge ble tilfredsstillende for offiserer og soldater.

KONKLUSJON

Sommeren 1952 vedtok Stortinget at Tysklandsbrigaden skulle trekkes tilbake og at en stående brigade skulle opprettes i Nord-Norge. Stortingsdebatten rundt vedtaket var preget av enighet. Stortinget fulgte de tilrådingene som Thorne-komiteen og Ottawa-komiteen hadde kommet frem til. Stortinget begrunnet tilbaketrekingen av Tysklandsbrigaden og opprettelsen av Brig N i en ny forståelse av de nasjonale beredskapsbehov. Den norske planleggingen for en brigadeutbygging i Nord-Norge begynte som vi har sett på senhøsten 1951. Det skulle imidlertid gå lang tid før disse planene var ferdigstilt.

Det var flere årsaker til denne lange planleggingsperioden. Det økonomiske aspektet må her tillegges noe vekt. De 120 mill. kr som FD fikk fullmakt til å bruke høsten 1951 dekket kun noe av planleggingsarbeidet vedrørende Brigaden. De nødvendige bevilgningene kom ikke før sommeren 1952. Et annet viktig moment var debatten rundt beliggenheten og størrelsen på Brigaden. Disse drøftelsene pågikk våren 1952. Både Forsvarsstaben og DKN ønsket av operative grunner at Brigadens tyngdepunkt skulle ligge nord for Målselva. HOK derimot ønsket ut fra økonomiske hensyn en bedre utnyttelse av Setermoen og Bardufoss. HOKs ønske ble som vi har sett valgt, med unntak av Oppklaringseskadronen, valgt. Plasseringen av de ulike garnisonene må likevel sies å være bestemt ut fra både operative og økonomiske hensyn. Avklaringen om garnionsplasseringene ble avgjort i mai 1952. Et siste moment var at detaljplanene for de ulike byggene vanskelig kunne utarbeides før det var bestemt *hvor* de ulike avdelingene skulle plasseres. Derfor kunne i realiteten disse ikke påbegynnes før i mai 1952. Planleggingen tok lang tid fordi nye områder måtte rekognoseres og eventuelt eksproprieres.

Da planene var lagt, skulle det vise seg at også selve utbyggingen var en tidkrevende affære. Den korte byggesesongen og uberegnelige bygningsarbeidere var noe av grunnen. De militære myndighetene hadde dårlig kjennskap til de lokale forholdene. Presset fra Thorne-komiteen og Ottawa-komiteen kan ha ført frem til den norske målsettingen om å etablere Brigaden høsten 1953. Både Stortinget, FD og

HOK gikk inn for målsettingen, mens FDIN og FAD, som var ansvarlig for utbyggingen, tidlig var inne på at tidsrammen var for knapp.

Det var mange interessegrupper knyttet til utbyggingen av Brigaden. Offiserene kom tidlig på banen med sine ønsker og krav til det nye arbeidsstedet deres. Velferd ble også et viktig anliggende for såvel offiserer som menige. Sivildbefolkningen så tidlig de gevinstene de ville ha av nærværet til Brigaden og kritikken mot forsvaret ble aldri særlig støyende.

Vi har sett at den bygningstekniske utviklingen var en langvarig prosess fra planleggingen begynte rundt 1951/52, og frem til alle etablissementene var på plass ved årsskiftet 1955/56. I neste kapittel skal vi se om utsettelsene i byggearbeidene førte til at den forventede økningen av forsvarsberedskapen i Nord-Norge også ble forsinket.

KAPITTEL 4 : BRIGADENS ROLLE FOR BEREDSKAPEN I NORD-NORGE

I dette kapittelet skal jeg drøfte forsvarsberedskapen i Nord-Norge fra Stortinget besluttet å etablere Brigaden til alle avdelingene var på plass ved årsskiftet 1955/56. Jeg vil ta utgangspunkt i beredskapen i perioden fra årsskiftet 1951/52 til høsten 1953 og sammenligne den med beredskapen rundt 1955/56. Avslutningsvis skal jeg drøfte NATOs nye forsvarsplaner for Nordflanken fra 1954 og se hvordan disse spilte inn på vektlegningen av forsvaret i Nord-Norge.

BEREDSKAPEN I NORD-NORGE FRA 1951/52 TIL HØSTEN 1953.

Generalmajor A.D. Dahl fremholdt våren 1952 at et forsvar av Nord-Norge ikke kunne gjennomføres uten at fullt oppsatte styrker i hær, marine og flyvåpen var stasjonert i landsdelen.³⁵⁰ De første avdelingene i Brig N var som vi har sett ikke på plass før på høsten 1953. I det følgende skal jeg redegjøre for beredskapen i Nord-Norge i perioden frem til høsten 1953.

Flyplassenes betydning for forsvaret av Nord-Norge kom tidlig i søkelyset til de militære planleggerne både i Norge og NATO. Bardufoss flyplass var den viktigste militære flyplassen i Nord-Norge, men den lå meget utsatt til. Trusselen om fiendtlige flyoperasjoner var stor med en flytid på bare en time fra Sovjetrussisk side. I tillegg ville bakkestyrker kun trenge to døgn dersom de ikke møtte organisert finsk eller norsk forsvar.³⁵¹ På senhøsten 1950 ble det derfor bestemt at Bodø skulle bygges ut til hovedflyplass for Nord-Norge.³⁵² I september 1951 tok admiral Brind opp flyplassmangelen i Nord-Norge. Vanskelige værforhold og nærliggende fjell gjorde at Bardufoss ikke holdt mål med tanke på å støtte Lyngen-linjen, sa han. Dessuten lå Bardufoss svært utsatt til ved et sovjetrussisk angrep gjennom den finske kile. Han mente videre at Bodø lå for langt sør for å kunne gi noen effektiv støtte til Lyngen-

³⁵⁰ UBO, Vår Hær nr. 4 1952: 66.

³⁵¹ Lundesgaard 1995: 27.

³⁵² Skogrand, Kjetil 1998, «Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-1967» i Brennpunkt. Kald krig, nordområder og storstrategi, *IFS Info nr. 5*: 12.

linjen. Brind konkluderte med at en moderne flyplass på Andøya var løsningen på dette problemet.³⁵³ Den samme høsten tok generalløytnant Øen fra luftforsvaret til orde for at det i Nord-Norge ville være behov for flere fremskutte flyplasser.³⁵⁴

På sensommeren 1952 uttalte Deputy SACEUR, Field Marshal Lord Montgomery, seg om flyplassproblemene i Nord-Norge. Montgomery mente at Nord-Norge kunne holdes hvis en hadde en divisjon der samt tilstrekkelige flystyrker. Mye kom til å avhenge av flystyrkene ved avverging av angrep både til lands og til sjøs, uttalte han.³⁵⁵ Det var altså militær enighet om at flyplassutbygging i Nord-Norge måtte prioriteres.

I et meget kritisk skriv til sjefen for Forsvarsstaben sommeren 1952 tok ØKN opp forsvarsberedskapen i Nord-Norge.³⁵⁶ Han påstod her at de begrensede styrkene som fantes i landsdelen ikke kunne hindre fiendtlige styrker fra å ta hele Finnmark og Troms. Også Narvik med Ofotbanen ville falle i løpet av få dager, hevdet han. ØKN understreket at fraværet av norske styrker fristet fienden til en lettvinnt besettelse av det militære tomrommet i landsdelen. Han fremholdt videre at beredskapen ikke engang sikret mulighetene for en ordnet mobilisering av landsdelens vernepliktige. ØKN fremholdt at «så slett er dette beredskap i dag, at det endog ligger betydelig under beredskapen i Nord-Norge i 1940.»³⁵⁷ Han mente det var viktig at de politiske myndigheter var klar over dette problemet og konkluderte med at dersom regjeringen anså at den internasjonale situasjonen var av en slik art at beredskapstiltak i Nord-Norge var unødvendige, var saken klar. Var det imidlertid tvil til stede, var det uforsvarlig å holde et så lavt beredskap som det eksisterende, understreket ØKN. Avslutningsvis trakk han frem perioden fra oktober 1952 til august 1953 som spesielt utsatt for et fiendtlig angrep. Årsaken til at han trakk frem denne tidsperioden var at forsvarsstyrken i Nord-Norge ville være svært begrenset frem til Brigaden kom på plass. Det var altså svært dystre spådommer ØKN redegjorde for sommeren 1952.

I juli 1952 ønsket CINCNORTH, admiral Sir Patrick Brind, på nytt å få overveiet forsvarsmulighetene i Lyngen og betydningen av Bardufoss flyplass.

³⁵³ RA, DKN eske 184. ØKN til sjefen for Fst 13. september 1951.

³⁵⁴ FOBA, SSN, 25. september 1951.

³⁵⁵ FOBA, SSN, 29. august 1952.

³⁵⁶ RA, DKN eske 214. ØKN til Sjefen for Fst 30. juli 1952.

³⁵⁷ RA, DKN eske 214. ØKN til Sjefen for Fst 30. juli 1952.

Samtidig trengte han en forsikring fra norsk hold om at Andøya var det beste alternativet for en ny flyplass i Troms.³⁵⁸

Fra norsk side ble det nedsatt et utvalg sommeren 1952. Utvalget skulle gjøre greie for de spørsmålene CINCNORTH hadde kommet med. Oberstløytnant O. Paus, orlogskaptein S. Evju og major K. Garstad var utvalgets medlemmer.³⁵⁹ For det første skulle utvalget vurdere mulighetene for forsvaret av Indre Troms med de daværende beredskaps- og mobiliseringsstyrkene. Videre skulle det undersøkes hva som var et minimum av beredskap i fred og av styrker i krig for et avvergende forsvar av Troms. Som et ledd i vurderingen av disse momentene skulle særlig betydningen av Bardufoss flyplass klargjøres. Bardufoss skulle vurderes både for forsvaret av Troms og for støtte av evakueringstransporter i og utenfor Finnmark. Utvalget skulle ta hensyn til Bodø flyplass og til en eventuell flyplass på Andøya.³⁶⁰ Som bakgrunnsmateriale skulle utvalget blant annet lese en tysk stabsstudie fra krigen angående sovjetrussiske operasjoner mot Nord-Skandinavia.³⁶¹

Den sentrale sjefsnemnd gjennomgikk utvalgets rapport på to møter 9. oktober og 11. november 1952.³⁶² Et avgjørende spørsmål var om Forsvaret hadde noen muligheter til å styrke beredskapen i Nord-Norge før Brigaden ble etablert der. Sjefen for Hærens stab kom i denne forbindelse inn på Lyngen Festning. Han mente at hensikten med den pågående utbyggingen av festningen måtte være å sikre mobiliseringen. Hvis festningen kunne holdes i 14 dager ville den ha løst sitt oppdrag, hevdet han. Også sjefen for Hæren understreket viktigheten av at Lyngen Festning ble utbygget. Han var også inne på å søke om midler til Lyngen Festning gjennom infrastrukturprogrammet. Som vi har sett tidligere, ble utbyggingen av festningen allerede fra høsten 1951 nedprioritert på grunn av økonomiske problemer og på grunn av den øvrige utbyggingen i landsdelen. Likevel fortsatte sperrearbeidene med utbygging av mitraljøse-bunkers, panservern-bunkers og minekamre helt frem til den

³⁵⁸ FOBA, Fst 1. august 1952 ; FOBA, SSN 11. juli 1952.

³⁵⁹ RA, HOK eske 109. Sjefen for Hæren til Sjefen for Fst 12. august 1952 ; FOBA, SSN 12. november 1952.

³⁶⁰ FOBA, Fst. Fst til sjefen for Hæren 1. aug 1952.

³⁶¹ FOBA, Fst. Fst til sjefen for Hæren 1. aug 1952.

³⁶² FOBA, SSN 9. oktober 1952 ; FOBA, SSN 12. november 1952.

endelige skrinleggingen av planene for Lyngen Festning som fant sted i 1954.³⁶³ Selv om Norge hadde fått infrastrukturmidler til utbyggingen av festningen ville det neppe ha styrket beredskapen i Nord-Norge i noen særlig grad frem til høsten 1953. Liten tid og mangel på arbeidskraft var begrensende faktorer.

Med tanke på en flyplass på Andøya forutsatte utvalget at SACLANT dekket området utenfor Andøya. Sjefen for Sjøforsvaret mente at hjelp fra SACLANT ville være vanskelig før D+15 etter krigsutbrudd. Sjefsnemnda var stort sett enig i at utvalget hadde undervurdert trusselen mot Andøya, og forsvaret av flyplassen var avhengig av både hær-, luft og sjømilitær støtte. Sjefsnemnda regnet med at flyplassen ikke ville være ferdig før mot slutten av 1954 og at spørsmålet om forsvaret av Andøya måtte undersøkes nærmere.

Det nedsatte utvalget hadde kommet frem til at det for et avvergende forsvar i Troms Innland trengtes 2 1/3 divisjon. Dette utgjorde 30 000-35 000 mann, og tilsvarte det antallet tyskerne under krigen hadde regnet med. Store styrker var med andre ord nødvendig for å forsvare den nordlige landsdelen.

Også i NATOs forsvarsplaner fra desember 1952 ble Nord-Norges utsatte beliggenhet fremhevet:

The enemy is likely to afford high priority to operations against Norway and Denmark[...] Further, he is likely to be attracted by the possibility of operations across Lapland, with a view to denying to the Allies the northern Norwegian ports and their strategic cargoes and establishing bases there from which his air and White Sea naval forces could harass Allied communications in the North Atlantic.³⁶⁴

Det ble i forsvarsplanen videre slått fast at det var viktig «to deny the enemy forward bases in Northern Norway[...]»³⁶⁵ Sett i lys av den svake forsvarsberedskapen ØKN trakk frem sommeren 1952 og i forhold til det trusselbildet NATO i desember 1952 fremholdt, var forsvaret i Nord-Norge meget svakt i perioden frem til høsten 1953. Sjefsnemnda drøftet høsten 1952 både en videre utbygging av Lyngen Festning, en utbygging av flyplass på Andøya og mannskapsbehovet for å holde Lyngen-linjen. Ingen tiltak som ble iverksatt hevet imidlertid i noen særlig grad beredskapen i Nord-Norge frem til Brigaden ble etablert.

³⁶³ RA, Hål. ing. batj. Beredskapstiltak, brevkopier eske 8, 26. januar 1952; RA, Hål. ing. batj. Sperreplaner, brevkopier eske 8, 21. januar 1954; Lundesgaard 1995: 31.

³⁶⁴ Pedlow, G.W. 1997, *NATO Strategy Documents*, Brüssel. M.C. 14/1 9. desember 1952.

Øverstkommanderende i Nord-Norges syn på beredskapen

Generalmajor A. D. Dahl gikk av som sjef for DKN i november 1952 og ble etterfulgt av generalmajor O. Lindbäck-Larsen. Før Dahl gikk av, fastslo han at forsvaret i Nord-Norge var sterkere enn noen gang og at Hærens kampkraft ikke kunne sammenlignes med 1940.³⁶⁶ Han understreket at det i løpet av de par siste år var blitt en veldig bedring av forsvaret i landsdelen. «Til neste år, når alle utbyggingsarbeider som er i gang blir ferdige, skal det ikke bli noen særlig misunnelsesverdig jobb å forsøke å erobre Nord-Norge», uttalte han.³⁶⁷ Hadde det virkelig skjedd en så stor forandring av beredskapen i Nord-Norge fra juli til november?

Det er liten grunn til å tro det. Det interessante spørsmålet er imidlertid hvilke målgrupper Dahl hadde for sine uttalelser. I juli, i sitt brev til Forsvarsstaben, ønsket han en oppgradering av beredskapen i perioden frem til høsten 1953. Han forsøkte her å presse sine overordnede til å handle ved å svartmale situasjonen i Nord-Norge. I sine uttalelser i november var målgruppen sivilbefolkningen i Nord-Norge. Beredskapen ble her stilt i et helt annet og langt mer positivt lys. Det kan tenkes at Dahl blant annet på grunn av de enorme utgiftene Norge hadde på forsvaret i Nord-Norge anså det som lite passende å være for negativ. I en lederartikkel i avisen Tromsø i november 1951 ble nettopp dette understreket. Her het det at «utgiftene til vårt militærvesen er såvidt tunge og trykkende for den alminnelige mann, at han har lett for å irriteres over forhold hvor det sløses me[d] penger[...]»³⁶⁸ Dahls uttalelser til sivilbefolkningen kan altså sees på som positiv psykologisk krigføring. Hvordan den reelle beredskapen virkelig var, er vanskelig å si på grunn av aktiviteten rundt utbyggingen av Brigaden. Lang planlegging, flere utsettelse og generelt dårlig fremdrift gjorde situasjonen lite oversiktlig. Helt klart var det likevel at Dahl fra høsten 1953 regnet med en solid styrkelse av beredskapen i Nord-Norge.

Også generalmajor Lindbäck-Larsen drøftet beredskapen i Nord-Norge. Han mente at forsvarstiltak som var truffet, og som ville komme, nødvendiggjorde endringer av forsvarsplanen for landsdelen. Den stående Brigadens etablering ville

³⁶⁵ Pedlow 1997, M.C. 14/1 9. desember 1952.

³⁶⁶ UBO, Nordlys 11. november 1952.

³⁶⁷ UBO, Norges Forsvar nr. 11 1952.

³⁶⁸ UBO, Tromsø 29. november 1951.

altså nødvendiggjøre endringer i forsvarsplanene. På senhøsten 1952 ønsket Lindbäck-Larsen at sjefene for DKN, Luftkommando Nord-Norge (LKN) og Sjøkommando Nord-Norge (SKN) skulle utarbeide en ny plan for forsvaret av Nord-Norge. Sjefene for de respektive kommandoer skulle under planleggingen ta hensyn til at Brigaden kom på plass i løpet av sommeren og høsten 1953. Videre regnet ØKN med at Bodø flystasjon ville bli tatt i bruk som hovedbase av LKN og at Bardufoss ble ferdig utbygd i løpet av samme tid.³⁶⁹ ØKN mente dessuten at Andøya ville bli et viktig flystøttepunkt som måtte medregnes.

ØKN redegjorde deretter for de generelle synspunkter som skulle ligge til grunn for planleggingen. SKNs viktigste oppgaver var å holde Vågsfjorden og Ofotfjorden rene for fiendtlige sjøstridskrefter samt å sikre sjøtransportlinjene innen landsdelen. LKNs oppgaver var å støtte både de landmilitære operasjoner i Finnmark og hovedstridskreftene i Troms. I tillegg måtte sjøflanken og sjøtransporten sikres. DKNs hovedoppgaver var i Finnmark å føre en oppholdende strid gjennom hele fylket med økende intensitet etter hvert som kampene trengte vestover. For Hærens samlede styrker ble det gjort klart at det ikke skulle tas sikte på avvergende forsvar østenfor Lyngenavsnittet og at de landmilitære hovedstridskrefter skulle organiseres for avvergende forsvar av Troms Innland. Disse synspunktene underbygde den vekten på Troms Innland som i Norge gjorde seg gjeldende etter krigsutbruddet i Korea.

I august 1953, en måned før Brigaden skulle etableres, var øverstkommanderende for de allierte styrkene i Europa (SACEUR), general Alfred M. Grüenther, på besøk i Norge.³⁷⁰ Han mente at det norske forsvaret hadde gjort store fremskritt siden hans forrige besøk som fant sted to og et halvt år tidligere. Han erklærte at norske forsvarsmuligheter var hevet over enhver tvil og at Nord-Norge helt klart kunne forsvares mot en eventuell angriper. Slike uttalelser fra en så viktig mann som general Grüenther kom nok godt med i en periode preget av kaos med tanke på ferdigstillingen av Brigadens etablissementer.

En svensk utredning om styrkene under Nordkommandoen var ikke like positiv.³⁷¹ I denne utredningen fremgikk det at den norske beredskapen var lavere enn

³⁶⁹ RA, DKN eske 214. ØKN til DKN 28. november 1952.

³⁷⁰ UBO, Tromsø 29. august 1953.

³⁷¹ RA, Statsmin. kontor. Andreas Andersens papirer, eske 13. Norsk oversettelse av en hemmelig

den hadde vært på åtte år til tross for at Tysklandsbrigaden var trukket hjem. Det var altså ulike syn på beredskapen i Nord-Norge i tiden frem til høsten 1953. En fellesnevner var likevel at beredskapen ville heves betraktelig etter at Brigaden var kommet på plass. Perioden fra 1951/52 til høsten 1953 må derfor sees på som et tidsrom der forsvarsberedskapen tok et skritt tilbake, for senere å ta flere skritt frem.

BRIGADENS ROLLE FOR BEREDSKAPEN I NORD-NORGE FRA HØSTEN 1953 TIL ÅRSSKIFTET 1955/56.

Ambisjonen til den norske forsvarsledelsen ved årsskiftet 1951/52 var en rask heving av forsvarsevnen i Nord-Norge. Opprettelsen av Brig N høsten 1953 skulle her inngå som det viktigste leddet. Som vi har sett var ikke alle Brigadens avdelinger på plass i Nord-Norge før ved årsskiftet 1955/56. I det følgende skal jeg derfor undersøke hvordan beredskapen var i perioden fra høsten 1953 til hele Brigaden var på plass.

Under to møter for avdelingssjefene ved Brigaden 4. og 7. september 1953 ble situasjonen ved Brigaden gjennomgått.³⁷² Under møtet fremgikk det at det for Brig N, som var direkte underlagt DKN, ikke var utarbeidet noe beredskapsoppdrag. Det manglet altså konkrete planer for Brigadens oppgaver. Situasjonen var ellers nokså håpløs på grunn av mangler på viktige områder. 75% av lastebiler og verktøy manglet. Den overveiende del av våpnene var ankommet, men ikke klare for bruk. Situasjonen vedrørende proviant, brensel og drivstoffer var relativt lys, mens materiell- og klessituasjonen var mer bekymringsfull. Med hensyn til materiellsituasjonen manglet de fleste avdelinger det alt overveiende av sitt utstyr. Til tross for at de militære fagmyndighetene gjorde sitt beste for å heve standarden på utstyr og materiell, tok det tid å få rettet på dette. Få og dårlige kjøretøy skulle i tillegg bidra til å svekke både beredskapen og utdanningen ved Brigaden den første tiden.³⁷³

Det fremgikk videre at Brig N manglet en del befal til de fleste avdelinger og at det var usikkert når de ubesatte stillingene ville bli besatt. Samtlige avdelingssjefer gav uttrykk for en viss pessimisme når det gjaldt spørsmålet om hvorvidt utdannelsen kunne foregå etter de gitte direktiver. Dette var altså situasjonen ved Brigaden bare få

svensk stabsorientering fra august 1953, Evang til Langhelle.

³⁷² RA, DKN eske 217. Referat fra avdelingssjefsmøte 4. og 7. september 1953.

³⁷³ RA, DKN eske 248. DKN til HOK 21. desember 1953; Lundesgaard 1995: 68.

dager før de første soldatene kom nordover i september 1953.

Direkte overføring fra Tyskland til Nord-Norge?

I hvilken grad var Brig N en direkte fortsettelse på Tysklandsbrigaden? Rent strategisk var det en sammenheng mellom disse brigadene da forsvarstingdepunktet ble flyttet fra sør til nord. Mannskapsmangel gjorde at en opprettelse av en brigade i Nord-Norge ikke var mulig med rundt 4000 norske soldater på tysk jord. Praktisk sett var det liten kontinuitet, da både mannskap og materiell fra Tysklandsbrigaden ble spredt ved hjemkomsten til Norge. Rolstad, som var bataljonssjef i den siste Tysklandsbrigaden og den første sjef for Brig N, hadde våren 1953 andre oppgaver før han sommeren 1953 ble brigadesjef i Nord-Norge.³⁷⁴ På et område var det imidlertid en direkte sammenheng. Da Tysklandsbrigaden ble trukket tilbake, ble 6. divisjonskommandoen, som i Tyskland hadde fungert som Tysklandskommando, frigjort for etablering i Nord-Norge.³⁷⁵ Nøkkelpersonellet ved 6. divisjonskommandoen kom altså fra Tysklandskommandoen. En viktig oppgave for 6. divisjonsstaben var å lede utdanningen ved de underordnede enheter, deriblant Brig N. Det gikk likevel over et år fra ankomsten til Norge til 6. divisjonskommandoen var på plass i Nord-Norge høsten 1954.³⁷⁶

Utstyr og mestring av forholdene i Indre Troms

Personlig utrustning var et viktig moment for soldatene ved Brig N. Våpen og utstyr måtte være av en slik kvalitet at de spesielle forholdene i Troms kunne mestres. Bekledningen til de første soldatene som kom til Brigaden holdt ikke mål under de ekstreme forholdene i Nord-Norge. Enkelte effekter som den kombinerte marsj- og skistøvelen og soveposen fra før krigen passet så dårlig i Nord-Norge at brigadeledelsen konstaterte at inntil disse effektene ble skiftet ut ville Brigadens stridseffektivitet være svekket.³⁷⁷ Etterforsyningene fungerte heller ikke

³⁷⁴ Tamnes 1986b: 144.

³⁷⁵ RA, HOK eske 108. Fra konferanse mellom stortingsrepresentant Kjøs, statsråd Langhelle og general Hansteen 16. april 1953.

³⁷⁶ Lundesgaard 1995: 177.

³⁷⁷ RA, DKN eske 392. Eksersersrapport, Feltbataljon I/IR 16, 25. oktober 1954; Lundesgaard 1995: 71; UBO, Norges Forsvar nr. 4 1956.

tilfredsstillende, noe en avdeling som ventet fire uker på rent undertøy fikk erfare.³⁷⁸ HOK var ikke fornøyd med situasjonen, og krevde i desember 1953 at DKN skulle sende to rapporter i måneden over materiellsituasjonen ved Brig N.³⁷⁹ Disse rapportene hjalp til å begynne med lite, og høsten 1954 oppstod det store materiellmangler ved overføring av avdelinger tilhørende Brig N fra Sør-Norge til DKN.³⁸⁰

Å fungere i felt ble sett på som svært viktig for den stående Brigaden. Siden Brigaden var en prioritert avdeling ble utstyrsproblemene løst og i løpet av en treårsperiode var de fleste manglene utbedret. I ekserserrapporten fra 1956 ble Brigadens utstyr, med noen få unntak, betegnet som tilfredsstillende.³⁸¹

Avdelingene erfarte at den nordnorske vinteren var spesiell og understreket viktigheten av at mørket, snøen og kulda ikke fikk for stor betydning for opplæringen og øvelsene. Fra de første ekserserrapportene var det likevel lite som tydet på at de ekstreme værforholdene var noe stort problem.³⁸² Etter øvelse *Istind* i februar 1956, der temperaturen var fra 15 til 39 kuldegrader, ble det ikke meldt om noen alvorlige frostskafer.³⁸³

Krav til Brigaden

Geografisk sett bød Troms Innland på gode muligheter for en forsvarer. Det er derfor grunn til å se på om Brigaden ble skreddersydd til de operative oppdrag som forelå. Brig N måtte fra opprettelsen leve med to krav som var delvis motstridende. Det første var de beredskapsmessige krav som hadde vært en forutsetning for å plassere Brigaden i Indre Troms. Forsvarsledelsen forlangte at Brigaden skulle være en kampklar enhet som kunne rykke ut på meget kort varsel.³⁸⁴ Beredskapskravene spilte en betydelig rolle for å utvikle Brigadens årvåkenhet og stridskraft. Halvparten av styrken skulle alltid være til stede og avdelingene skulle holdes stridsklare til enhver tid. Alarmer og utrykningsøvelser var en del av hverdagen. Beredskapskravene førte videre til at soldatene på et tidlig tidspunkt i brigadeperioden måtte fungere som del av et lag, en

³⁷⁸ Lundesgaard 1995: 70.

³⁷⁹ RA, DKN eske 248. HOK til Brig N 23. desember 1953.

³⁸⁰ RA, DKN eske 248. HOK til Brig N 15. september 1954.

³⁸¹ Lundesgaard 1995: 72.

³⁸² Opplyst i intervju med oberstløytnant Nils Borchgrevink som var bataljonsjef i Feltartilleribataljonen i Brigaden fra 1953.

³⁸³ UBO, Norges Forsvar nr. 4 1956.

tropp, et kompani og en bataljon.

Det andre kravet var av utdanningsmessig art. Norge hadde i 1953 allmenn verneplikt på 12 måneder. Etter en kort rekruttskole, der hver mann fikk sin grunnleggende militære utdanning, måtte opplæringen finne sted parallelt med at beredskapen ble vedlikeholdt. Videre måtte Brigaden, på grunn av administrative og forvaltningsmessige hensyn, være mest mulig lik enheter over hele landet.³⁸⁵

Det kan tenkes at Brigadens sammensetning og plassering kunne vært vurdert annerledes dersom det kun hadde vært operative krav å ta hensyn til. Da kunne Brigaden blitt skreddersydd til de operative oppdrag som forelå. Videre kunne Lyngen Festning i langt større grad blitt utbygd og brukt. Brig N baserte seg likevel på normalstrukturen for datidens feltbrigader. Normalstrukturen utgjorde 5000 mann. Brigaden fikk til å begynne med en personellstyrke på 3700 mann. Differansen skyldtes i stor grad den manglende infanteribataljonen, men også andre avdelinger hadde større eller mindre reduksjoner. På et møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg ble spørsmålet om en tredje infanteribataljon til Brig N diskutert.³⁸⁶ Det fremgikk fra møtet at det tidligst i 1955 var aktuelt å opprette en tredje infanteribataljon i Nord-Norge. I tabellen nedenfor kommer reduksjonene ved de ulike avdelingene frem ved minustegn (-). Brigaden ble dermed seende slik ut:³⁸⁷

<u>BRIGADEN I NORD-NORGE</u>		<u>I ALT 3700 HODER</u>
BRIGADESTAB		
KOMMANDOLEDD: Stabskp (-)	Sambandskp	Militærpolititr (-)
MANØVERAVD: Infanteribn	Infanteribn	Hjulryttersk
STØTTEAVD: Feltartilleribn (-)	Lett luftvernbt (-)	Ingeniørkp (-)
FORSYNINGSAVD: Transportkp (-)	Våpenteknikp	Intendanturtr
	Sanitetskp (-)	Kløvkompani (-)

Kontingentskifter

Tjenestetiden for Brigadens første kontingenter kom også til å spille inn på

³⁸⁴ Lundesgaard 1995: 237.

³⁸⁵ Lundesgaard 1995: 84.

³⁸⁶ RA, Regjeringens sikkerhetsutvalg 4. desember 1953. Først i november 1958 var den tredje infanteribataljonen på plass i Bodin leir utenfor Bodø.

³⁸⁷ Lundesgaard 1995: 87.

beredskapen ved Brigaden. De første innkallingene var som følger:³⁸⁸

1. kontingent, innkalling nr 1/53: 19. september 1953-28. februar 1954.
2. kontingent, innkalling nr 2/53: 15. mars 1954-31. august 1954.
3. kontingent, innkalling nr 1/54: 1. september 1954- 20. juli 1955.
4. kontingent, innkalling nr 2/54: 15. april 1955- 29. februar 1956.
5. kontingent, innkalling nr 1/55: 15. september 1955- 31. august 1956.

Generalinspektøren for Hæren likte dårlig kontingentskifter i mars/april og i september fordi brigadeøvelsene da måtte holdes i henholdsvis den mørkeste og den lyseste årstiden.³⁸⁹ Øvingsaktiviteten ble altså påvirket av kontingentskiftene. Større uteøvelser kunne ikke holdes med helt nye avdelinger. Øvelser mellom november og februar var ellers lite hensiktsmessig på grunn av kulde og mørketid. Dessuten måtte øvelser verken legges i de periodene da de store influensaepidemiene herjet eller i vår- og høstsonna og i de viktigste jakt- og fiskesesongene. Flere av disse momentene ble lært gjennom erfaring og særlig de to store øvelsene i 1954 og i 1955 gav nyttig lærdom.³⁹⁰

Det første året ble hele styrken skiftet samtidig, noe som fra et beredskapsmessig syn ikke var ønskelig.³⁹¹ Fra 1954 ble tjenestetiden i Hæren forlenget fra 12 til 16 måneder, og soldatene tjenestegjorde inntil 12 måneder ved Brigaden. Skiftene foregikk to ganger i året og Brigaden bestod fra 1954/55 av to kontingenter, en eldre og en yngre. Et viktig spørsmål var om kontingentene av utdanningsmessige årsaker skulle holdes hver for seg, eller om beredskapskravene som tilsa at soldatene burde samkjøres helt ned til lagsnivå, skulle prioriteres. Etterhvert prøvde bataljonene kompani-/batterivis utskiftning og troppsvis skifte ved stabs- og støttekompanier. Noe fast mønster ble likevel ikke fulgt. Hvordan avløsningen i Brigaden best kunne skje uten å svekke beredskapen, var lenge et diskusjonstema hos brigadeledelsen.³⁹²

³⁸⁸ Lundesgaard 1995: 75-76.

³⁸⁹ RA, DKN eske 248. DKN til sjefens liste 12. august 1954.

³⁹⁰ Lundesgaard 1995: 78.

³⁹¹ Dette førte til at Brigaden var samkjørt og godt øvet mot slutten av en slik periode, men tilsvarende dårlig øvet i starten av en periode.

³⁹² Lundesgaard 1995: 76.

Mangel på befal

I forhold til det konstaterede behov var det en mangel på befal på 25-30 %. Særlig var mangelen på sersjanter prekær. I tillegg til denne mangelen kom de mange problemene knyttet til oppstarten av Brig N som førte til merarbeid for befal og offiserer. Dette gjaldt administrative og forvaltningsmessige oppgaver i forbindelse med etableringen av Brigaden. Brigadesjef, Rolstad, gav uttrykk for underskuddet på befal i et intervju i Morgenbladet i 1955. Han sa her at: «En betryggende utdanning av våre soldater kan bare gis av dyktige fagfolk, og Brigade Nord mangler en del av disse folkene.»³⁹³ I ekserserrapporten fra de første brigadeårene går det også klart frem at det høsten 1955 var befalssituasjonen som var Brigadens største og viktigste problem.³⁹⁴

Holdt Brigaden mål?

En rekke startproblemer ved Brig N gjorde at den forventede hevingen av beredskapen ikke kom høsten 1953. Den utviklingen som fant sted i Brigaden på de fleste områder frem til årsskiftet 1955/56, førte imidlertid til en styrkelse av beredskapen. I 1955/56 var en stor del av Norges hærstyrker, en stående brigade på 3700 mann, etablert i Indre Troms. Enkelte problemer, som befalssituasjonen, var enda ikke løst, men det er ingen tvil om at etableringen av Brigaden hadde ført til en radikal styrkelse av beredskapen i Nord-Norge. Er det så mulig å svare på om Brig N holdt mål? Et sovjetrussisk angrep på Nord-Norge er det eneste som ville gitt et nøyaktig svar på dette spørsmålet. Det er likevel grunn til å understreke at et hovedmål ved Brig N, nemlig utdanningen av soldater, var kommet godt i gang ved årsskiftet 1955/56. Spørsmålet om Brig N holdt mål, åpner dessuten for nye spørsmål. Hvor lenge kunne Brig N forsvare og holde Indre Troms? Kunne Brigaden sikre den norske mobiliseringen? I hvor stor grad regnet norske forsvarsplanleggerne med alliert hjelp?

En drøftelse og analyse av disse spørsmålene er i stor grad fraværende i de kildene som er gjennomgått i perioden fra 1953 frem til 1955/56. Det er likevel mulig å forsøke seg på en slik analyse, riktignok på meget tynt kildegrunnlag. Når det gjaldt holdetiden av Indre Troms og sikringen av mobiliseringen, mente kommisjonen som utredet Lyngen Festning i 1950/51 at festningssystemet måtte kunne holde striden

³⁹³ UBO, Morgenbladet 22. mars 1955; Lundesgaard 1995: 73.

gående alene i 11 dager. Først etter 11 dager ville mobiliserte feltavdelinger kunne være på plass i Indre Troms. I november 1952 uttalte sjefen for Hærens stab at hvis festningen kunne holdes i 14 dager så ville den ha løst sitt oppdrag.³⁹⁵ Selv om utbyggingen av Lyngen Festning ikke ble foretatt slik kommisjonen og sjefen for Hærens stab foreslo, er holdetiden viktig som sammenligningsgrunnlag med holdetiden etter at Brig N var på plass. Brig Ns etablering økte trolig denne holdetiden med noen dager.

Målsettingen ved den norske mobiliseringen, ble i 1952, satt til å være 2/3 infanteridivisjon klare på D-dag, 2 2/3 infanteridivisjon klare etter 15 dager og 3 2/3 infanteridivisjon klare etter tretti dager.³⁹⁶ Dersom etableringen av Brig N økte holdetiden i Indre Troms til ca. 15 dager ville altså den norske mobiliseringen være godt på vei, og avdelinger ville kunne tilføres forsvaret av området. Den kalkuleringen av holdetid og mobiliseringstid som her er gjort, har verken tatt hensyn til sovjetrussisk forsvarsoppbygging fra 1950/51 til 1955/56, til den allierte hjelp Norge kunne forvente eller til atomvåpnenes rolle på begge sider av jernteppet.

Sjefen for Forsvarsstaben fastslo i januar 1954 at Norge kunne bli utsatt for et angrep på D-dag og at det skulle tas sikte på å holde en angriper i Lyngenavsnittet.³⁹⁷ Om han mente at Norge måtte holde Lyngenavsnittet til den norske mobiliseringen var fullført eller til alliert hjelp ble tilført, er vanskelig å si. Det kan også tenkes at han mente at hele det sovjetrussiske angrepet skulle stoppes i Lyngen-området. ØKN hadde tidligere vært inne på dette og mente at de landmilitære hovedstridskrefter skulle organiseres for et avvergende forsvar av Troms Innland.³⁹⁸ Militære uttrykk som *stanse fienden* og *avvergende forsvar* ble altså brukt om forsvarsplanene for Indre Troms. At de norske forsvarsstyrkene skulle klare å stanse den sovjetrussiske fremmarsjen i Indre Troms virker lite trolig. Dette ble understreket på et møte i sjefsnemnda i november 1953. Her het det at «I Nord-Norge må Troms-området [...] forsvares hårdnakket. Når dette ikke lenger er mulig, må det gås over til en

³⁹⁴ Lundesgaard 1995: 74.

³⁹⁵ Se side 91.

³⁹⁶ RA, FD H-arkiv 1949-1952, eske 13. PM fra Backer til statsråden 29. desember 1952.

³⁹⁷ RA, Fst møtereferater 1934-1959. Referat fra møte 27. januar 1954.

³⁹⁸ RA, DKN eske 214. ØKN til DKN 28. november 1952.

oppholdende strid med tilbaketrekning sydover med hensikt å vinne tid.»³⁹⁹ Det er altså vanskelig å si i hvilken grad Brig N kunne holdt stand mot en tallmessig overlegen fiende. Sjefsnemndas uttalelse fra november 1953, med forsvarsstrid etterfulgt av oppholdende strid, virker imidlertid mest sannsynlig. Parallelt med opprettelsen av Brig N foregikk det som vi nå skal se også en annen forsvarsoppbygging i landsdelen.

BEREDSKAPEN I NORD-NORGE UTENOM BRIGADEN

Utbedringene av forsvaret i Nord-Norge fortsatte parallelt med opprettelsen av Brigaden. I Troms gjaldt dette i stor grad sperreplanene for Lyngen Festning som dekket sovjetrussernes antatte angrepsruter i en eventuell krig.⁴⁰⁰ Den operative grunnen til å legge Brigaden i Indre Troms var som kjent å dekke de samme angrepsrutene. Enkelte av Brigadens avdelinger ville, sammen med avdelinger fra mobiliseringshæren, bruke disse stillingene dersom Norge var truet eller var i krig.

I januar 1952 var flere sperrearbeider fullført på sentrale steder som i Skibotndalen, Signaldalen, Kitdalen, Tamokdalen og Lyngseidet⁴⁰¹ (se kart s. 10). At arbeidene var omfattende viser en plan fra høsten 1953 om å klargjøre ikke mindre enn 4500 stridsvognsminer, 2200 personellminer og 10 000 meter piggrådshinder bare på strekningen Skibotn-Riksgrensa (den finske kile).⁴⁰² Langs den samme veien var det videre rekognosert og planlagt 21 steder der veien kunne sprenges. Sprengstoffet var lagret i Skibotn, noe som innebar tap av tid til transport fra lager til sprengningssted. Sjefen for Hålogaland ingeniør bataljon foreslo derfor underminering av sprengningsstedene i fred. Sabotasjefaren ville for en stor del avverges ved den stående Brigadens kompani i Skibotn og infanteritroppen på Helligskogen, mente han.⁴⁰³ Dersom disse planene hadde lekket ut til lokalbefolkningen ville det sannsynligvis ført til en voldsom debatt slik tilfellet var når det gjaldt sløyfing av

³⁹⁹ FOBA, SSN 17. november 1953.

⁴⁰⁰ Med sperreplaner menes utbygde stillinger for maskingevær og panservernvåpen samt minekamre for personellminer, stridsvognsminer og sprengstoff for ødeleggelse av veier.

⁴⁰¹ RA, Hål. ing. batj, Beredskapstiltak, brevkopier, eske 8. Hål. ing. batj. til DKN 26. januar 1952.

⁴⁰² RA, Hål. ing. batj, Sperreplaner, brevkopier, eske 8. Hål. ing. batj. til sjefen for IR 16 25. november 1953.

⁴⁰³ RA, Hål. ing. batj, Sperreplaner, brevkopier, eske 8. Hål. ing. batj. til sjefen for DKN 21. januar 1954.

vedlikehold og snømåking av den samme veien.⁴⁰⁴

I april 1954 gjenstod fortsatt mye arbeid på Lyngen Festning, og både oberstløytnant Hovhaugholen og oberstløytnant Kvammen mente at en ny kommisjon måtte nedsettes for å se på den fortsatte utbyggingen.⁴⁰⁵ Den tidligere nevnte kommisjonen hadde arbeidet på basis av 30 mill. kr mens det i april i 1954 bare var bevilget 200 000 kr. Til tross for at Lyngen Festning ikke ble utbygget slik kommisjonen forutsatte i 1951, foregikk det altså frem til 1954 flere fortifikatoriske utbedringer i området.⁴⁰⁶ Disse utbedringene, som dels var tenkt brukt av Brigaden, førte til en videre styrking av beredskapen i landsdelen.

Flyplassutbyggingen i Nord-Norge bidro også i stor grad til at beredskapen ble øket. Flyplassene ble bygd ut i henhold til NATOs standard som baserte seg på minimumskrav for krigsbruk. Øvelse «Main Brace» i september 1952 avslørte at det var behov for en flyplass på Andøya. I følge det amerikanske luftvåpenets blad *Air Force* felte øvelsen dødsdommen over den ensidige satsningen på hangarskip.⁴⁰⁷ Hangarskipene hadde under øvelsen vært sårbare ovenfor fiendtlige ubåter og fly, bevegeligheten hadde vært begrenset og været hadde forhindret avgangen til mellom 400 og 500 fly. I følge flåtetidsskriftet *Naval Aviation News* var assistanse fra flyplasser på land nødvendig for en effektiv krigføring.⁴⁰⁸ Andøya ble påbegynt i 1952 og skulle være base for både maritime og taktiske luftoperasjoner.

I 1952 ble utbyggingen av flyplassen i Bodø inkludert i NATOs infrastrukturprogram og året etter var den klar til bruk for jagerfly. I 1955 ble to jagerflyskvadroner fast stasjonert i Bodø. Større hastighet og rekkevidde på flyene hadde gjort at admiral Brinds syn på Bodø, fra september 1951, måtte revurderes. Bodø ble sett på som det naturlige adkomststedet og hovedkvarter for forsterkninger i krig. På flere områder viste også de allierte interesse for Bodø. Flyplassen ville i krig

⁴⁰⁴ Se side 37.

⁴⁰⁵ RA, Hål. ing. batj, Personellsituasjon, brevkopier, eske 8. Hål. ing. batj. til generalinspektøren for Ingeniørvåpenet 10. april 1954.

⁴⁰⁶ Planene for Lyngen Festning gjenoppstod senere i den kalde krigen. Fra 1982 til 1996 ble prosjektet med kodeordet FRØY fullført. Gjennom befestningsarbeidene er det skapt et effektivt forsvarssystem på de samme stedene der først tyskerne, og senere Norge i sin tid bygde Lyngen Festning. Dette viser hvor lite den operative grunntanken for en forsvarer av Nord-Norge forandret seg fra 1944 og frem til 1990.

⁴⁰⁷ UBO, Norges Forsvar nr. 1 1953: 23.

⁴⁰⁸ UBO, Norges Forsvar nr. 1 1953: 23.

fungere som støttebase for skvadroner tilhørende hangarskip fra SACLANTs *strike fleet*. Videre ville Bodø og Andøya være utgangsbasis for sjøminelegging fra luften.⁴⁰⁹ Også Bardufoss flyplass ble utbygget til NATO-standard i 1952/53.⁴¹⁰

Både opprettelsen av Brig N, byggingen av flyplassene og byggingen av de mange sperrestedene passet meget godt inn i NATOs forsvarsplaner fra 1950 der *forward defence* var et sentralt begrep. Målsettingen var å bygge opp de konvensjonelle styrkene og stanse russerne ved Lyngen-linjen i Troms. I løpet av perioden fra 1951 til 1956 fant det imidlertid sted en gjennomgripende endring av NATOs forsvarsplaner. I det følgende skal vi se hva disse endringene gikk ut på og om de innebar noen forandring for vektleggingen på forsvaret av Nord-Norge.

NATOS FORSVARSPLANER

I 1949 måtte USA erkjenne at Kina ble overtatt av kommunistene og at Sovjetunionen utviklet en atombombe. Disse hendelsene førte til en forsvarspolitisk reorientering. Det nye strategidokumentet ble utarbeidet under ledelse av Paul H. Nitze, og uttalt i dokumentet NSC-68.⁴¹¹ I dokumentet ble det lagt vekt på at økte forsvarsutgifter og en omlegging av oppdemningspolitikken var nødvendig for å hindre at sovjetrusserne la under seg hele det europeiske- og asiatiske kontinent. USA skulle øke de konvensjonelle styrkene, bygge en hydrogenbombe og forberede seg på det året de mente innebar «maximum danger», nemlig 1954. Før utbruddet av krigen i Korea var det imidlertid ingen enighet hos amerikanske myndigheter om den nye sikkerhetspolitiske strategien og president, Harry S. Truman, ønsket et kostnadsoverslag før en eventuell godkjenning av NSC-68 kunne finne sted.⁴¹²

Utbruddet av Koreakrigen endret dette. President Truman uttalte følgende i september 1950: «if aggression were allowed to succeed in Korea, it would be an open invitation to new acts of aggression elsewhere», samt at «We cannot hope to maintain

⁴⁰⁹ Skogrand 1998: 13.

⁴¹⁰ Arnheim, T., B. Hafsten, B. Olsen og S. Thuve 1994, *Fra Spitfire til F-16: Luftforsvaret 50 år 1944-1994*, Sem & Stenersen, Oslo: 221.

⁴¹¹ Wells, S.F. 1985, «The First Cold War Buildup: Europe in United States Strategy and Policy, 1950-1953», i Riste, O. (red.), *Western Security: The Formative Years. European and Atlantic Defence 1947-1953*, Universitetsforlaget, Oslo: 183.

⁴¹² Wells 1985: 183; Gaddis, J. L. 1982, *Strategies of Containment, a Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, Oxford University Press, New York: 97.

our own freedom if freedom elsewhere is wiped out.»⁴¹³ Parallellene fra München i 1938 og *tapet* av Kina i 1949 til denne talen var åpenbar. Med kinesernes intervensjon i Koreakrigen høsten 1950 steg spenningen mot nye høyder. I desember 1950 vedtok Truman-administrasjonen ikke bare NSC-68, men også en ytterligere utbygging av hær-, sjø og luftstyrker.⁴¹⁴ Et resultat av dette var at antallet amerikanske avdelinger i Europa steg.

Våren og sommeren 1951 stabiliserte krigshandlingene i Korea seg. Secretary of Defense, Robert A. Lovett, begynte allerede mot slutten av 1951 å legge planer for en sterkere satsning på atomvåpen. Begrunnelsen til Lovett var å kutte ned på forsvarsutgiftene. Disse planene tok Dwight D. Eisenhower med seg da han tok over som amerikansk president i januar 1953.⁴¹⁵ Den nye presidenten trakk tidlig frem hvor lite utbytte forsvarsutgiftene gav i fredstid og at USA alene ikke kunne være sterk nok til å forsvare enhver utpost mot landets fiender.⁴¹⁶ Secretary of State, John Foster Dulles, mente at Trumans strategi om å forsvare områder over hele verden til sjøs, til lands og i luften ikke lenger var mulig å opprettholde. Høsten 1953 ble de nye planene, kjent som *New Look*, vedtatt. En sentral del av disse planene var den sterke satsingen på atomvåpen. Den nye strategien, *massive retaliation* eller *massiv gjengjeldelse*, gikk ut på omfattende bruk av ulike typer kjernevåpen.⁴¹⁷ Sovjetisk aggresjon, uansett lokalisering eller omfang, ville bli besvart med et knusende kjernefysisk slag mot mål i Østblokken.

Flere forutsetninger lå til grunn for implementeringen av *New Look*. For det første hadde antallet atombomber økt betraktelig. For det andre gjorde interkontinentale bombefly strategien mulig. For det tredje var det gryende uvilje hos lokalbefolkningen mot de amerikanske basene rundt omkring i verden.⁴¹⁸ Til tross for innføringen av denne strategien mente Dulles at det var forsvarsalliansene fremfor

⁴¹³ Gaddis 1982:110.

⁴¹⁴ Wells 1985: 185.

⁴¹⁵ Wells 1985: 195.

⁴¹⁶ Gaddis 1982: 133.

⁴¹⁷ I følge Tamnes 1991: 92, var de amerikanske argumentene for å innføre *massive retaliation* at krigsfaren var betydelig mindre i 1953 enn tidligere på 50-tallet, et ønske om reduserte forsvarsutgifter og at USA ønsket en sterkere fokusering på forsvaret av det amerikanske kontinent.

⁴¹⁸ Gaddis 1982: 148.

atombombetrusselen som var hjørnesteinen til de frie nasjonene.⁴¹⁹ I et internt memorandum fra Deputy Assistant Secretary of State for European Affairs til Deputy Under Secretary of State angående innføringen av *New Look* i NATO het det:

The basic elements of the new policy, as we understand them, appear to be: [...] Diplomatic action to convince our allies that the new arrangements insure maximum efficiency of common defense and that they must bear the primary responsibility for local ground defense.⁴²⁰

Dette tyder på at amerikanerne ønsket å overlate mer ansvar til sine allierte når det gjaldt å forsvare seg mot den første angrepsbølge, eller kuppangrepet. Etter den første angrepsbølgen kunne USA så sette inn sitt knusende kjernefysiske angrep.

I Lisboa-vedtakene, der opprettelsen av Brig N var sentral for Norges del, skulle den konvensjonelle styrken i NATO økes kraftig. Allerede i 1952 ble det imidlertid klart at NATO-medlemmene både økonomisk og politisk ville få store vanskeligheter med å gjennomføre disse ambisiøse vedtakene. Dermed måtte NATO i større grad basere seg på atomvåpen for å nå sin målsetting om det fremskutte forsvar. I 1952 begynte USA å innpasse atomvåpen i egne avdelinger i Europa. Nordflanken fikk med den nye strategien stor betydning som springbrett og støttepunkt for gjengjeldelsesangrep mot Sovjetunionen. Den amerikanske *Strategic Air Command* (SAC) inngikk i 1952 en avtale med Norge om landingsrettigheter i krig.⁴²¹ Årsaken til dette var at enkelte av rutene til amerikanernes langtrekkende bombefly gikk over Skandinavia. Disse bombeflyene var imidlertid avhengig av støtte fra jagerfly med mye kortere rekkevidde. Amerikanerne foreslo derfor å plassere jagerfly i Norge i fred, men forslaget ble avvist av den norske Utenrikskomiteen.⁴²²

I 1953 revurderte NATO sine planer og året etter ble det klart at kjernevåpen ville inkorporeres i forsvaret.⁴²³ NATOs planlegging munnet ut i SACEURs og SACLANTs *Capabilities Studies* og i NATO-rådets vedtak i desember 1954.⁴²⁴ Gjennom *Capabilities Studies* forsøkte NATO å legge «en realistisk militær plan for et fremskutt forsvar av Vest-Europa på tross av at medlemslandenes konvensjonelle

⁴¹⁹ Gaddis 1982: 152.

⁴²⁰ FRUS, 1952-1954, Volume V, part 1, s. 482-483. Deputy Assistant Secretary of State for European Affairs (Bonbright) to the Deputy Under Secretary of State (Murphy), Washington 1. February 1954.

⁴²¹ Skogrand 1998: 9.

⁴²² Eriksen og Pharo 1997: 96-98.

⁴²³ Tamnes 1989: 215-216.

⁴²⁴ Tamnes 1989: 216.

styrker er Østblokkens betydelig underlegne.»⁴²⁵ Planene tok for seg perioden frem til midten av 1957 og innebar at en kombinasjon av den pågående konvensjonelle oppbyggingen, den tyske gjenopprustningen og atomvåpen skulle gi det fremskutte forsvaret troverdighet.

NATOs primære målsetting var altså å bygge opp forsvaret i vest, som gjennom sin evne til gjengjeldelse gjennom strategisk atombombing, forhåpentligvis ville avskrekke Sovjetunionen fra militær aggresjon. Den sekundære målsettingen var å sette NATO i stand til å føre et fremskutt forsvar av Vest-Europa, til tross for at medlemslandenes konvensjonelle styrker var betydelig underlegen i forhold til Østblokken. Hvilke følger fikk så disse målsettingene for forsvaret av Nordflanken?

Nordkommandoens forsvarsplan for 1954

I Norge håpet myndighetene på at den norske forsvarsoppbyggingen, kombinert med støtte fra de allierte, ville skremme sovjetrusserne fra et overraskende angrep. Det var imidlertid vanskelig å øremerke utenlandske avdelinger for forsvaret av Norge fordi NATO mente at Danmark og stredene Kattegat og Skagerrak hadde størst interesse på Nordflanken. Norge ble altså nedprioritert.

I 1953 var norske myndigheter klar over at det ville ta tid før tyskernes gjenopprustning kom i gang for alvor. Troen på et fremskutt forsvar på kontinentet var derfor liten og Danmark var fortsatt meget utsatt.⁴²⁶ Norges sørflanke var med andre ord ennå ikke sikret etter at Tysklandsbrigaden forlot Tyskland våren 1953.

Utenriksminister Lange fastslo i januar 1954 at amerikanerne nå ville bygge sine militære styrker på mobile reserver som skulle gjennomføre en gjengjeldelse med atomvåpen dersom USA ble provosert.⁴²⁷ Han fremholdt videre at Norge derfor måtte holde vedlike et kuppforsvar og ta på seg en større del av forsvaret enn myndighetene tidligere hadde regnet med. Det nye amerikanske opplegget forutsatte baser for fremføring av strategiske ressurser i Storbritannia og Marokko, ifølge Lange. Han la ikke skjul på at de nye tendensene i amerikansk utenrikspolitikk, *New Look*, hadde skapt uro hos flere NATO-medlemmer. Foster Dulles hadde under en samtale med

⁴²⁵ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling: 5.

⁴²⁶ Tamnes 1985: 224.

⁴²⁷ RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 2. Notat fra møte i Forsvarsrådet 26. januar 1954.

Lange i november 1953 ikke utelukket at de amerikanske hærstyrkene i Europa ble redusert. Til gjengjeld ville det amerikanske flyvåpenet i Europa bli styrket. I lys av dette ble nye forsvarsplaner for Nordkommandoen utarbeidet våren 1954.

Nordkommandoens forsvarsplan forelå våren 1954. Planen ble nærmest slaktet av de øverste militære sjefene i Norge. Under en gjennomgang av planene het det:

Planen gir ikke inntrykk av at sjefen er oppsatt på, med fast hånd, å lede en seig og hårdnakket forsvarskamp dersom vi blir angrepet. Personlig tviler jeg på at han virkelig har levet seg inn i oppgaven og har fått forståelsen av hvilken tillit vi har vist ham ved i en krisesituasjon å ville satse hele vår eksistens på hans ledelse av forsvarskampen.⁴²⁸

Sjefen det her ble siktet til var CINCNORTH, general Sir Robert Mansergh.

Videre kritiserte norsk forsvarsledelse at det i planene ikke var tatt hensyn til norsk forsvarsorganisasjon, norsk terreng eller til norsk lynne og forsvarsvilje. Det var flere konkrete punkter som fra norsk hold ble kritisert ved den nye forsvarsplanen. For det første manglet konkrete bestemmelser angående alliert hjelp til Norge. I forsvarsplanen het det at to marinedivisjoner, en fra D+30 og en fra D+90 ville bli satt av som SACEURs strategiske reserve. Disse ville muligens bli allokert til Nordkommandoen. Dette var alt for vagt formulert for de norske militære myndighetene. SACLANTs muligheter til å hjelpe var ikke stort bedre. De 15 dagene det tok for SACLANT å nå frem til norskekysten kunne fort vise seg å bli fatale.⁴²⁹ Spørsmålet om å sikre nordavsnittet hurtig hjelp ved et krigsutbrudd var et viktig og vanskelig spørsmål. Utenriksminister Lange drøftet spørsmålet med den britiske utenriksminister, Anthony Eden, og med *First Sealand* i oktober 1954. First Sealand var positivt innstilt på å yte hjelp for å hindre infiltrasjon av kysten i Nord-Norge, men var mer reservert når det gjaldt å yte hjelp til konvoiering av troppetransport til Nord-Norge.⁴³⁰

Generalmajor Finn Backer tok opp problemet rundt alliert hjelp til Norge i februar 1955.⁴³¹ Han mente at Norge ikke hadde fått bindende løfter om hjelp utenfra dersom landet ble angrepet. For å få slike styrker måtte Norge bli prioritert, noe

⁴²⁸ RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 2.12. mars 1954. Nordkommandoens Forsvarsplan for 1954, ukjent avsender og mottaker.

⁴²⁹ RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 1. Notat fra samtale mellom Jens Boyesen og air marshal Dawson 24. april 1954.

⁴³⁰ RA, RSU 11. november 1954.

⁴³¹ FOBA, Generalmajor Finn Backers arkiv. Notat om norsk og alliert planlegging for forsvaret av

Backer mente var usannsynlig. Utsiktene til hjelp fra SACLANT etter 15 dager var etter Backers oppfatning ikke nok til å kunne ødelegge en fiendtlig invasjon over sjøen i Nord-Norge.

Videre gikk planen til CINCNORTH ut på den samme tilbaketrekning enten Sverige forble nøytralt eller ble med på de alliertes side. Norske militære mente at hvis svenskene kom med ville sovjetrusserne miste overtaket på Nordflanken. Derfor ønsket de to ulike planer for de to mulighetene.

Til slutt var forsvarsledelsen uenig i at en tilbaketrekning til Sør-Vestlandet skulle skje før noen avgjørende kamp om Østlandet hadde funnet sted. Det var uhørt at det tettest befolkede området i Norge, deriblant Oslo, skulle oppgis uten kamp ble det fra flere hold påstått. Debatten rundt forsvarsplanen pågikk utover våren 1954.

Forsvarsminister Langhelle diskuterte planen med general Grüenther og feltmarskalk Montgomery i Paris i april 1954.⁴³² Montgomery sa på møtet at nyere studier hadde vist at Danmark ikke nødvendigvis ville gå tapt. De to forutsetningene som lå til grunn for dette var at tyske avdelinger måtte komme med i forsvaret av Europa og at atomvåpen måtte nyttes.⁴³³ Sannsynligheten for at Sør-Norge ville bli angrepet i løpet av de første 50 dagene av en krig ble på dette tidspunktet sett på som små.⁴³⁴ For Norges del var, i følge Montgomery, Nord-Norge, Trøndelag og Sør-Vestlandet de strategisk mest viktige områdene. Montgomery fremholdt videre at NATOs forsvarsplaner bygde på den forutsetning at Sverige ville forbli nøytral og at en eventuell inndragning av Sverige i krigen ikke nødvendiggjorde noen ny plan. En slik eventualitet ville bare gjøre det lettere for NATO-sjefene å gjennomføre planen, hevdet Montgomery. Han vurderte det som lite sannsynlig at sovjetrusserne kunne gjenta tyskernes angrep fra 1940 ved å invadere Norge sørfra uten å trenge gjennom Sverige.⁴³⁵

Da Montgomery senere i april ble spurt om Nordflanken kunne gjøre regning

Norge, kommandoordningen, Forsvarets øverste styre av 6. oktober 1956.

⁴³² RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 2. Notat fra Andreas Andersen til statsministeren 26. april 1954.

⁴³³ RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 2. Andreas Andersen til statsministeren 26. april 1954; RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 2. Notat fra møte med Montgomery i FD 6. april 1954.

⁴³⁴ RA, RSU 11. november 1954; Tamnes 1991: 143.

⁴³⁵ RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 1. Notat fra samtale mellom Jens Boyesen og air marshal Dawson 24. apr 1954.

med hjelp av atomvåpen svarte han at et krigsutbrudd i løpet av de neste 5 år var usannsynlig.⁴³⁶ Videre sa han at dersom Norge skulle gis hjelp med atomvåpen så måtte en amerikansk enhet sendes til Norge for å betjene disse våpnene. Montgomery gjorde det også klart at mest mulig av norsk territorium skulle forsvares og at en eventuell retrett fra Østlandet var umulig å forutsi.

General Grüenther tok opp den viktige rollen Trondheim ville ha som innførselshavn for Sverige i krigstid. Trondheim ville være Sveriges siste forbindelse vestover, sa generalen. Under møtet kom det også frem at NATO vurderte basering av svenske fly på norske flyplasser. Svenske og norske myndigheter innledet i 1954 forhandlinger om å bygge en olje- og forsyningsbase med lagringsmuligheter ved Trondheimsfjorden. En avtale om dette ble gjort i 1956.⁴³⁷ Også på andre områder foregikk det et visst samarbeid mellom de to landene. Allerede i februar 1949 mente den svenske försvarsstabschefen at Norge og Sverige burde legge «planer för lantmilitär samverkan i området vid Tretriksroset, utmed malmбанan, i området Tärna- Mo i Rana och i Tröndelag.»⁴³⁸ Disse planene ble på dette tidspunktet ikke utarbeidet.

I 1955 ble det på svensk side vurdert som mest sannsynlig at et landmilitært samarbeid ville foregå mellom styrker plassert i Övre Norrland i Sverige og styrker fra «det norske försvaret i kalottområdet-särskilt i Lyngentställningen.»⁴³⁹ Svensk inngripen for å gjeninnnta Narvik eller for å avslå et kuppangrep mot Trøndelag ble også, av svensk försvarsledning, vurdert.⁴⁴⁰ Det er imidlertid vanskelig å si om dette var mer enn forslag eller uformelle planer. Hvordan ville så Sverige reagere ved et sovjetrussisk angrep på Danmark og Norge?

Forsyningsmessig ville situasjonen fort bli uholdbar for Sverige dersom både Danmark og Norge var besatt av Sovjetunionen. Første halvdel av 1950-tallet var svensk militærledning ikke fremmed for at «Sverige skulle agera militärt om Sovjetunionen sökte besätta Danmark och Norge, även om angriparen tills vidare

⁴³⁶ RA, SMK, Andreas Andersens papirer, eske 2. Notat fra møte med Montgomery i FD 6. april 1954.

⁴³⁷ Statens offentliga utredningar. 1994a, *Om kriget kommit...Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969*, Graphic Systems AB, Göteborg: 132-133; Eriksen og Pharo 1997: 71.

⁴³⁸ Statens offentliga utredningar. 1994a: 149.

⁴³⁹ Statens offentliga utredningar, Bilagor. 1994b, *Om kriget kommit...Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969*, Graphic Systems AB, Göteborg: 100.

respekterade svensk neutralitet.»⁴⁴¹ Svenske og norske forsvarspolitiske interesser i nordområdene var altså i stor grad de samme. Dette førte til et begrenset samarbeid og det er lite som tyder på at svenskene trodde at de kunne beholde sin nøytralitet i en krig. En svensk intervensjon på alliert side ville helt klart være med på å styrke forsvaret i Nord-Norge.

Nordkommandoens forsvarsplan for 1954 hadde forutsatt at presset på Norges sørflanke hadde avtatt. Et sovjetrussisk angrep ble sett på som lite sannsynlig og vesttyskernes gjenopprustning kom stadig nærmere. Hvilke følger fikk så dette for forsvarsplanleggingen i Norge?

ØKENDE VEKT PÅ NORD-NORGE

Mot slutten av 1954 ble en videre styrking av forsvaret i Nord-Norge et diskusjonstema i militære kretser. Generalmajor Dahl holdt et foredrag i Oslo Militære Samfund i november i 1954 der han tok for seg dette temaet.⁴⁴² Han uttalte her at Nord-Norge kunne angripes uten forvarsel, mens resten av landet ville få bedre tid til forsvarsforberedelser ved et eventuelt angrep. En totalevakuering av utsatte strøk måtte, ifølge Dahl, forberedes i fred. Han mente derfor at også den Brigaden som skulle settes opp på Østlandet i 1955 burde sendes nordover. Dahl gikk til slutt inn for en styrking av marinen i Nord-Norge og mente at norske myndigheter måtte undersøke hvilken innflytelse atomvåpen ville ha på Norges fremtidige forsvar.⁴⁴³ Denne undersøkelsen ble iverksatt tre måneder etter Dahls foredrag. General Berg var delvis enig med generalmajor Dahl og mente at problemstillingen hadde blitt aktuell på grunn av utsiktene til gjenopprustningen av Vest-Tyskland.⁴⁴⁴ ØKN, Lindbäck-Larsen, var derimot lite begeistret for Dahls utspill. Han mente at Dahl ikke lenger hadde kunnskap om forsvaret av Nord-Norge og sa at han selv hadde et helt annet syn på

⁴⁴⁰ Statens offentliga utredningar, Bilagor. 1994b: 101.

⁴⁴¹ Statens offentliga utredningar. 1994a: 199.

⁴⁴² UD 33.2/18 Nordeuropeiske Regionale Planlegningsgruppe. Nordkommandoen, mappe 1; UBO, Norges Forsvar nr. 12 1954.

⁴⁴³ RA, RSU 11. november 1954; UBO, Norges Forsvar nr. 12 1954.

⁴⁴⁴ UD 33.2/18 Nordeuropeiske Regionale Planlegningsgruppe. Nordkommandoen, mappe 1; Bundeswehr ble opprettet 12. november 1955, i A.C.B. Vegger, 1985, *Slesvig-Holstein fra 1945-1962*, 2.utg Viborg.

forsvaret av landsdelen.⁴⁴⁵ Årsakene til denne uenigheten var muligens at Lindbäck-Larsen synes det var upassende av Dahl å uttale seg i så sterke ordelag uten selv å være plassert i Nord-Norge. Statsministeren og forsvarsministeren likte heller ikke Dahls utspill. De mente Dahl hadde gitt feilaktige opplysninger om de beredskapstiltak som var truffet for å beskytte sivilbefolkningen og om målsettingen for landets forsvarsplaner.⁴⁴⁶

Debatten fortsatte etter at Boyesen-utvalget i februar 1955 hadde fått i oppgave å klargjøre i hvilken grad NATOs *Capability Studies* ville medføre endringer for Norges militære stilling. Utvalget leverte sin innstilling i juni 1955 og slo fast at Nord-Norge fra D-dag måtte være forberedt på å møte angrep både fra luft-, sjø og landstridskrefter. Videre ble det i innstillingen anbefalt en gradvis forskyvning i det stående beredskap mot Nord-Norge.⁴⁴⁷ Når det gjaldt Hæren spesielt het det at «den viktigste konsekvens Utvalget trekker av de nye muligheter for et styrket forsvar av Nord-Norge [er] at den stående brigaden blir styrket slik at den blir en virkelig brigade.»⁴⁴⁸ I følge både Boyesenutvalget og SHAPE var Brig N i 1955 en sterkt redusert brigade og de gikk inn for både en utvidelse av Brig N til en full brigade og en avvikling av Brigaden i Sør-Norge.⁴⁴⁹ Hvordan stilte så utvalget seg til forsvaret i Nord-Norge i en bredere kontekst?

Luftforsvarets oppgaver var å ramme en fiendtlig oppmarsj mot Norge både når det gjaldt sjø-, land og luftstridskrefter. I tillegg ble behovet for rekognoseringsfly understreket av både Nordkommandoen og SHAPE. Disse flyene var, ifølge Boyesenutvalget, en forutsetning for effektiv flystøtte utenfra. De tre sentrale flyplassene var Bodø, Andøya og Bardufoss. Bodø som var i bruk sommeren 1955 ville stå ferdig som militær hovedflyplass for Nord-Norge i september året etter. Andøya kunne brukes fra juni 1956, men ville ikke stå ferdig før i november 1957. Andøya skulle brukes som en maritim flyplass og som alternativ flyplass for taktiske fly. Til slutt ble Bardufoss flyplass nyttet som alternativ flyplass med muligheter for

⁴⁴⁵ UD 33.2/18 Nordeuropeiske Regionale Planlegningsgruppe. Nordkommandoen, mappe 1.

⁴⁴⁶ RA, R 11. november 1954.

⁴⁴⁷ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling: 4.

⁴⁴⁸ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling: 16.

⁴⁴⁹ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling: 34, 41.

begrenset stasjonering i fredstid.⁴⁵⁰

Også når det gjaldt marinen la Boyesenutvalget avgjørende vekt på dens oppgaver i Nord-Norge. Fra første dag i en krig ville marinen stå overfor fiendtlige fremstøt av mindre sjøstridskrefter som ville forsøke begrensede landingsforsøk på viktige steder. Derfor mente Utvalget at også marinen i Nord-Norge måtte prioriteres og utbygges. SHAPE understreket at det var et særlig behov for å øke antallet jagere, eskortefartøyer og ubåter i Nord-Norge.⁴⁵¹

Et av argumentene for at amerikanerne innførte *massive retaliation* var at krigsfare i 1953 ble vurdert som mindre enn tidligere på 50-tallet.⁴⁵² Likevel var 5 sovjetrussiske divisjoner og sterke grensevaktavdelinger plassert i området som støttet opp mot Nord-Norge. På et spørsmål om Norge var utsatt for et eventuelt atomangrep de neste 3-4 år svarte SHAPE at en slik trussel forelå. Blant annet ble flyplassene i Nord-Norge av SHAPE ansett for å være mulige atombombemål.⁴⁵³ Det var med andre ord en formidabel sovjetrussisk styrke som kunne settes inn mot Nord-Norge i en krig.

På grunn av Norges basepolitikk ville det ikke være allierte stridskrefter på norsk jord dersom krigen kom overraskende. Norge ville likevel få hjelp utenfra gjennom allierte bombetokter mot sovjetrussiske mål i krigens første fase. Dessuten var SACLANT pålagt å gi direkte flystøtte til forsvaret av Nord-Europa. Den divisjonen SACEUR ville disponere 30 dager etter krigsutbruddet ville settes inn avhengig av situasjonen.⁴⁵⁴ Utsiktene til hjelp utenfra når det gjaldt bakkestyrker, var altså ikke lyse.

Statssekretær, Jens Boyesen, Nord-Norges beredskap i utenrikskomiteen rett etter at Utvalget hadde avgitt sin innstilling. Han understreket her at NATO gikk inn for:

en forskyvning mot Nord-Norge av den stående beredskap, at man altså legger meget stor vekt på oppgavene i Nord-Norge, og det foreslås da at Brigaden der oppe blir bygget ut til en full brigade, at det blir lagt opp reservedeler for tungt materiell for en brigade til som blir ført opp der i en krisesituasjon, og også at det tas visse konsekvenser, særlig for Marinens

⁴⁵⁰ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling: 53-60.

⁴⁵¹ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling: 17,48.

⁴⁵² Tamnes 1991: 92.

⁴⁵³ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling, bilag 2: 7. Kort referat fra forhandlingene i SHAPE 3. og 4. mai 1955.

⁴⁵⁴ FOBA, Fst, nasj., 203.3. Boyesenutvalgets innstilling: 11,12.

vedkommende, og i noen grad for Flyvåpenet.⁴⁵⁵

Både i NATOs forsvarsplan fra 1954 og fra 1955, ble betydningen av *forward strategy* og *forward defence* understreket.⁴⁵⁶ Sommeren 1955 var det altså klart at både NATO og Boyesenutvalget gikk inn for en videre styrking av forsvaret i Nord-Norge. I Norge var det imidlertid mange som tvilte på om den ensidige prioriteringen av forsvaret i Nord-Norge ville gagne forsvaret av Norge. Et moment som ble diskutert var at Norge ikke hadde noen garanti for at allianseforholdet ville vare evig, og måtte derfor ikke treffe forsvarstiltak som ikke lot seg rette opp dersom forutsetningene for Norges politikk ble endret. Videre var det liten tvil om at Østlandet, med majoriteten av Norges befolkning, var det viktigste forsvarsobjektet. Den krigsviktige industrien lå på Østlandet og uten forsyninger sørfra ville det være vanskelig å holde gående en krig i Nord-Norge. Til slutt var det farlig å *legge alle eggene i en kurv*, da et atomangrep kunne få fatale følger.

Oberst Paal Frisvold understreket disse problemene og mente Boyesenutvalgets rapport var en døgnflue. Oberstløytnant Nils Borchgrevink mente imidlertid at ingen av motargumentene var gode nok til å holde Brigaden tilbake i Sør-Norge.⁴⁵⁷ Han begrunnet dette med at Hærens feltavdelinger i utgangspunktet var mobile og at de dermed kunne flyttes sørover på kort tid dersom det ble nødvendig. Videre var han enig i at Østlandet var det viktigste forsvarsobjektet, men han mente at også dette området ville dra nytte av at forsvaret i Nord-Norge ble styrket. Dette begrunnet han med at: «Hvis vi sammenligner de styrker - danske og tyske, samt i annen omgang om nødvendig deler av norsk marine, flyvåpen, kystartilleri og luftvernartilleri - som dekker, eller vil dekke Østlandet i syd, og de styrker vi kan disponere til å dekke i nord, vil vi se at det er et åpenbart misforhold, rent tallmessig sett»⁴⁵⁸ Flere av landets ledende aviser delte Borchgrevinks syn, og mente at en prioritering av Nord-Norges forsvar innebar en ajourføring av forsvaret til den internasjonale situasjonen.⁴⁵⁹ Borchgrevink mente at Nord-Norge i utgangspunktet var for stort til at alle *eggene*

⁴⁵⁵ SA, UUKK 22. juni 1955.

⁴⁵⁶ Pedlow 1997, M. C. 48, 18. november 1954; Pedlow 1997, M. C. 48/1(final), 9. desember 1955.

⁴⁵⁷ UBO, Norges Forsvar nr. 4 1956.

⁴⁵⁸ UBO, Norges Forsvar nr. 4 1956.

⁴⁵⁹ UBO, Norges Forsvar nr. 8-9 1955. En rekke avisutklipp fra aviser som Arbeiderbladet,

ville havne i samme kurv, og han konkluderte med at det var flere fordeler ved en konsentrasjon av Norges stående styrker i Nord-Norge. Det gjaldt for det første psykologisk for den nordnorske befolkningen. Dette momentet hadde stått sentralt i hele debatten om en utbygging av forsvaret i landsdelen. For det andre ville en konsentrasjon av de stående styrkene føre til at det ble lettere å holde større øvelser. For det tredje ville dette føre til at de fleste soldater i Hæren kom til Nord-Norge og ble kjent med forholdene der det var mest sannsynlig at de ville opptre i en krig. Generalløytnant Hansteen diskuterte om innføringen av atomvåpen hos USA og NATO hadde gjort de konvensjonelle styrkene overflødige. Hansteen understreket at nyere studier av atomvåpen hadde vist at Norge fikk et større behov for landstridskrefter enn tidligere.⁴⁶⁰ De konvensjonelle styrkene skulle nemlig utgjøre et skjold som tvang en angriper til en konsentrasjon av sine styrker. Dermed ville angriperen være sårbar overfor atomvåpnene.⁴⁶¹

Forsvarsrollen var også under revurdering og sommeren 1955 sa generalmajor Dahl at atomvåpnene hadde foreldet det vanlige begrep om stillingsforsvar og det å holde fienden foran en bestemt forsvarslinje.⁴⁶² Major Herluf Nygaard støttet Dahl og fremholdt at det taktiske prinsippet om konsentrasjon måtte revideres og at større spredning og større mobilitet måtte til for å øke styrkenes beskyttelse.⁴⁶³ NATOs militære eksperter regnet sommeren 1955 med at en krig ville bestå av to avgjørende faser. Den første fasen ville innebære:

an intensive initial phase of operations- approximately thirty days or less- in which each side would strive to deliver a large portion of its accumulated stockpiles of atomic weapons as rapidly and effectively as possible in an effort to neutralize the opponent's atomic delivery capability.⁴⁶⁴

Atomvåpen var altså ikke i seg selv et avgjørende våpen og dermed ville den andre fasen bære preg av konvensjonell krigføring for å oppnå avgjørelser og for å ta og holde fiendtlige stillinger.⁴⁶⁵ Generalmajor Dahl fastslo at bare de styrker som var klar til innsetning på D-dagen eller umiddelbart etterpå ville være istand til å delta i

Morgenposten, Verdens Gang, Vårt Land m.fl.

⁴⁶⁰ UBO, Aftenposten 1. april 1955.

⁴⁶¹ UBO, Norsk Militært Tidsskrift 1955: 399-400; Holst 1966: 38.

⁴⁶² UBO, Vår Hær nr. 6 1955.

⁴⁶³ UBO, Norges Forsvar nr. 12 1955.

⁴⁶⁴ Pedlow 1997, M. C. 48, 18. november 1954.

denne avgjørende kampen.⁴⁶⁶ Brig N inngikk dermed som stående avdeling som et meget viktig ledd i forsvaret av Nord-Norge også etter at atomvåpen var innført i NATO.

Som vi har sett økte fokuseringen på forsvaret av Nord-Norge fra 1950 og fremover mot midten av 50-tallet. Denne utviklingen ble enda tydeligere frem mot 1960 da også den allierte interessen for Nord-Norge økte.⁴⁶⁷

KONKLUSJON

Forsvarsberedskapen i Nord-Norge gjennomgikk store forandringer fra årsskiftet 1951/52 til årsskiftet 1955/56. Frem til høsten 1953 var det lite i Nord-Norge som tydet på at Lyngen-området var de alliertes fremste forsvarslinje på Nordflanken. Det gapet NATO med Lisboa-vedtektene hadde ment å tette lå fremdeles i høyeste grad åpent høsten 1953. Likevel var det flere forhold som pekte i retning av en snarlig bedring av situasjonen.

Først og fremst førte etableringen av Brigaden til en gradvis forbedring av beredskapen. På grunn av mange startproblemer og fordi alle Brigadens avdelinger ikke var på plass før ved årsskiftet 1955/56, tok det tid før bedringen kom. Da Brigaden endelig var på plass, ble den et tyngdepunkt i Forsvaret, og utgjorde således en solid bedring av beredskapen i Nord-Norge. Flyplassutbyggingen og utbyggingen av Lyngen Festning førte til en videre styrking av forsvaret i landsdelen.

Vektleggingen av Nord-Norge som militært tyngdepunkt stoppet ikke opp med vedtaket i 1952 om å opprette Brigaden. Utviklingen i NATO, med tysk gjenopprustning, førte til at trusselen mot Sør-Norge ikke lenger var like stor. Dessuten førte det økende sovjetrussiske nærværet i nord til en oppgradering av Nordflanken. Både norske og allierte forsvarsplaner fra midten av 50-tallet viser at det militære tyngdepunktet som ble etablert med Brig N skulle bli stadig mer uttalt i årene fremover.

⁴⁶⁵ Pedlow 1997, M. C. 48, 18. november 1954; UBO, Norges Forsvar nr. 6-7 og 12 1955.

⁴⁶⁶ UBO, Norsk Militært Tidsskrift 1955: 390.

⁴⁶⁷ Skogrand 1998: 15.

KONKLUSJON

I dette kapittelet vil jeg først gi en kort, kronologisk oppsummering av oppgaven. Denne oppsummeringen vil bli knyttet opp mot de to siktemålene jeg skisserte i innledningen; henholdsvis å beskrive og forklare hvorfor Stortinget sommeren 1952 vedtok å opprette en stående brigade i Nord-Norge og hvordan Stortingets vedtak gradvis førte til at forsvarsberedskapen i Nord-Norge ble styrket. Deretter vil jeg diskutere hvilke implikasjoner mine funn vil kunne ha for videre forskning på temaet. Her vil jeg drøfte i hvilken grad mine slutninger er supplerende eller avvikende i forhold til de teoriene og den litteraturen som jeg redegjorde for i innledningskapittelet.

OPPSUMMERING

Norsk forsvarsledelse var etter krigen klar over den geopolitiske betydningen av Nord-Norge, men noen omfattende utbygging av forsvaret i landsdelen var likevel ikke aktuell før den samfunnsøkonomiske gjenreisningen hadde kommet godt i gang. Frem til sommeren 1950 gjorde norske myndigheter derfor ingen store utbedringer av forsvaret i landsdelen.

Etter utbruddet av Koreakrigen ble det internasjonale klimaet enda kjøligere. Innad i NATO førte Koreakrigen til en integrering av kommandostrukturen, vesttysk gjenopprustning og en generell forsvarsoppbygging i samtlige medlemsland. Med Koreakrigen ble forsvarsoppbyggingen i Norge intimt knyttet til samarbeidet innen NATO.

Den norske regjeringen iverksatte straks etter krigsutbruddet tiltak for å forsere utbyggingen av forsvaret. Hensynet til landets siviløkonomiske gjenreisning ble nå ansett som en begrensende faktor ved beredskapssatsningen. Både fra norsk politisk og militært hold ble det sommeren og høsten 1950 lagt betydelig vekt på en utbedring av forsvaret i Nord-Norge. Et forsvarstiltak som ble vurdert, var en utbygging av Lyngenstillingen. De omfattende planene for denne utbyggingen ble imidlertid ikke gjennomført, først og fremst på grunn av de anbefalinger Norge fikk fra sine allierte sommeren 1951.

I 1951 ble den norske forsvarsorganiseringen vurdert av general Thorne og feltmarskalk Montgomery. Begge tok til orde for at Norge trengte stående styrker, og at Tysklandsbrigaden derfor burde trekkes hjem. Disse forslagene dannet grunnlaget for de forhandlingene som foregikk på NATOs rådsmøte i Ottawa i september 1951. Resultatet av forhandlingene var at Norge ble anbefalt å opprette to stående brigader, en i Nord-Norge og en i Sør-Norge. Initiativet til å trekke Tysklandsbrigaden tilbake og til å opprette de to stående brigadene, kom altså fra Norges allierte. Regjeringen gav sin tilslutning til anbefalingen i januar 1952.

Norsk forsvarsledelse var aldri i tvil om at Brig N skulle plasseres i Indre Troms. Begrunnelsen lå i både tyske erfaringer fra krigen og i norske vurderinger som pekte på at Finnmark ikke kunne forsvares. Norske forsvarsplaner for Finnmark innebar derfor å sinke fienden og sikre landets mobilisering og eventuelt Finnmarks evakuering. I Indre Troms derimot kunne en forsvarer effektivt utnytte de naturlige hindringene til å stanse en fiende.

Fra 1949 til 1952 fant det altså sted flere viktige endringer i den norske forsvarsoppbyggingen. For det første ble trusselbildet endret. Den kommunistiske ideologiske trusselen ble etter utbruddet av Koreakrigen i sterkere grad oppfattet som en direkte militær trussel. For det andre ble forsvarsplanleggingen i økende omfang konsentrert om Nord-Norge. Sommeren 1952 var prioriteringen av forsvaret i Nord-Norge enda på planleggingsstadiet, men det var liten tvil om at forsvarets tyngdepunkt var i ferd med å bli flyttet nordover. Dette betydde ikke at NATO vurderte trusselen mot kontinentet som mindre enn tidligere, men at andre NATO-styrker kunne overta Tysklandsbrigadens rolle og at det militære tomrommet i Nord-Norge måtte fylles. For det tredje gikk Norges forsvarsoppbygging fra en gradvis til en forsert oppbygging. En bekreftelse på dette er at mens Norge i 1950 brukte 2.5% av BNP på forvaret, var tallet i 1953 steget til 5.6%. I tillegg mottok Norge store overføringer gjennom Infrastrukturprogrammet og Våpenhjelpen.

Det andre hovedsiktemålet med oppgaven var å redegjøre for hvordan Stortingets vedtak gradvis førte til at forsvarsberedskapen i Nord-Norge ble styrket. For å oppholde en fiende i Lyngen-området, til allierte forsterkninger kunne bringes inn, måtte en stående styrke kunne stå imot den første angrepsbølgen. I perioden fra 1951/52 til høsten 1953 manglet en slik forsvarsstyrke. Våren 1952 pågikk

diskusjonen mellom HOK, Forsvarsstaben og DKN om lokalisering og størrelse på de ulike avdelingene i Brigaden. DKN og Forsvarsstaben ønsket av operative hensyn å konsentrere Brigaden langt nord i Troms, mens HOK og FD av økonomiske hensyn ønsket å legge avdelinger til Setermoen og Bardufoss. Resultatet ble en plassering av Brigaden ut fra økonomiske og til en viss grad operative hensyn. De detaljerte planene for de enkelte leirene ble påbegynt tidlig på sommeren 1952.

Den pågående utbyggingen av brigadeetablisementene møtte mange problemer. Det gikk lang tid før økonomiske midler ble stilt til rådighet og før spørsmålet om beliggenhet og størrelse ble avgjort. Dessuten førte de uforutsette problemene med mangel på arbeidere og de tøffe værforholdene til at progresjonen ved utbyggingen ikke gikk som forutsatt. ØKN understreket sommeren 1952 at det militære tomrommet i Nord-Norge fristet til en lettvinnt besettelse av landsdelen. Flere tiltak ble vurdert for å heve beredskapen frem til Brigaden kom på plass høsten 1953. Blant disse forslagene var en fortsatt utbygging av Lyngenstillingen og utbygging av en flyplass på Andøya. De forsvarstiltak som ble iverksatt frem til 1953 økte imidlertid bare i liten grad beredskapen i Nord-Norge frem til høsten 1953. Forsvaret i Nord-Norge må derfor i perioden 1951/52 til høsten 1953 karakteriseres som meget svakt med tanke på at Lyngen-området var NATOs fremste forsvarslinje mot nord. NATOs forsvarsplan MTDP, som gikk ut på å stoppe sovjetrusserne i Lyngen-området, var dermed også urealistisk i denne perioden.

Høsten 1953 var de første avdelingene av Brig N på plass i Indre Troms. Soldatene møtte uferdige forhold og halvparten av Brigaden måtte bli igjen i Sør-Norge. Brigadens pionertid var preget av en rekke problemer når det gjaldt våpen, utstyr og ikke minst mangel på befal. Det var likevel liten tvil om at de rundt 1500 soldatene, som var på plass i Nord-Norge høsten 1953, økte forsvarsevnen betraktelig i forhold til den tidligere situasjonen.

Parallelt med etableringen av Brig N foregikk det andre utbedringer av forsvaret i Nord-Norge. Både i dalførene østover og sørover fra Lyngenfjordens bunn ble flere sperrearbeider fullført. Sperrearbeidene var omfattende og dekket de områdene der den norske forsvarsledelsen forventet at et angrep ville komme. Flyplassutbyggingen bidro også i stor grad til at forsvarsevnen ble økt. Både Andøya, Bardufoss og Bodø ble bygd ut i henhold til NATOs standard som baserte seg på

minimumskrav for krigsbruk.

Utbyggingen av brigadeetablisementene ble forsinket med over to år og enkelte hevdet at Tysklandsbrigaden hadde blitt trukket hjem et år for tidlig. Det synes klart at verken Stortinget, FD eller HOK var forberedt på denne tidssprekken. De ansvarlige for utbyggingen, FDIN og FAD, kom imidlertid tidlig til at tidsrammen var for knapp.

Fra 1954 til 1956 foregikk det en revurdering av NATOs og Norges forsvarsplaner. Her ble viktigheten av forsvaret i Nord-Norge på nytt understreket. I 1955/56 var så en stor del av Norges hærstyrker, en stående brigade på ca. 3700 mann, etablert i Indre Troms. I forhold til i perioden fra 1951/52 hadde det skjedd en radikal bedring av forsvarsberedskapen i Nord-Norge. Det militære tyngdepunktet som Stortinget vedtok å opprette sommeren 1952, var altså langt på vei en realitet ved årsskiftet 1955/56.

Et tema som jeg bare i liten grad har hatt kildegrunnlag til å drøfte i denne oppgaven, er en militær analyse av Brig N etter at alle avdelingene var kommet på plass i 1955/56. De konkrete forsvarsplanene som ble utarbeidet for Brigaden er ikke bevart. Slike utredninger ble formodentlig laget i samtiden og kunne ha belyst flere sentrale spørsmål rundt Brig Ns operative oppgaver som i denne oppgaven er forblitt ubesvarte. Tre slike spørsmål er hva de viktigste målene til Brig N var, hvor lenge forsvarsplanleggerne mente at Brig N kunne forsvare og holde Indre Troms og når og i hvor stor grad forsvarsplanleggerne regnet med alliert hjelp?

INTEGRASJON/AVSKJERMING OG AVSKREKKING/BEROLIGELSE

Norske myndigheters politikk overfor det sikkerhetspolitiske samarbeidet i NATO var preget av ambivalens. De to begrepsparene integrasjon/avskjerming og avskrekking/beroligelse beskriver henholdsvis den norske sikkerhetspolitikken forhold til USA/NATO og til Sovjetunionen. I det følgende skal vi se hvordan opprettelsen og utbyggingen av Brig N kan sees i lys av disse begrepsparene.

Som vi har sett, viste Norges integrasjon i NATO seg på flere områder fra 1950. I NATOs mellomlange forsvarsplan (MTDP) fra høsten 1950 ble det satt som mål at et sovjetisk angrep skulle stanses ved Lyngen-området i Troms. Dette viser hvilken strategisk betydning NATOs forsvarsplanleggere tilla Lyngen-området. På

rådsmøtet i Lisboa våren 1952 vedtok NATO en konvensjonell forsvarsoppbygging som skulle føre til at MTDP med et fremskutt forsvar ble troverdig. For Norges del inngikk Brig N som et viktig ledd i denne konvensjonelle forsvarsoppbyggingen. Vedtaket om å opprette Brig N var derfor en del av NATOs forsøk på å gjøre MTDP troverdig. Opprettelsen av Brig N kan altså sees på som et resultat av MTDPs fremskutte forsvarskonsept.

Flyplassutbyggingen på Andøya, Bodø og Bardufoss må også sees som eksempler på norsk integrering i NATO. Flyplassene ble bygd ut med NATOs infrastrukturmidler og skulle holde NATO-standard. Flyplassene var ikke bare en forutsetning for å bringe inn allierte forsterkninger til et effektivt forsvar av Nord-Norge, men var også av betydning for den amerikanske flystrategien tidlig på 50-tallet. De langtrekkende amerikanske bombeflyene var avhengig av flystøtte fra jagerfly som var stasjonert i Europa. Selv om ingen amerikanske jagerfly ble stasjonert i Norge i fredstid, tok utbyggingen av flyplassene sikte på alliert bruk i krig. Dette gjaldt både i offensiv krigføring mot mål i Nordvest-Russland og de nordlige havområder, og for invasjonforsvaret av Norge.

Norsk avskjermingspolitikk var rettet mot å begrense og kontrollere det allierte nærværet i Norge. Avskjermingspolitikken overfor NATO gjaldt i første rekke at Norge ikke ønsket baser på norsk jord. Baseerklæringen hindret imidlertid ikke utbygging av anlegg, forhåndslagring av militært utstyr, allierte øvelser på norsk jord eller kortvarige besøk av allierte fly- og flåtestyrker.⁴⁶⁸ Øvelser i Nord-Norge med alliert deltagelse ble likevel på hele 50-tallet holdt på et lavt nivå.

Brig N utgjorde bare en liten bit i NATOs forsvarsstruktur. NATOs forsvarsplaner kom, som vi har sett, i økende grad til å basere seg på atomvåpen. I USA ble *New Look* innført i 1953 for å oppnå *more bang for the buck*. Ved årsskiftet 1953/54 ønsket USA og en del andre NATO-land å integrere atomvåpen i NATOs strategi, noe som også ble gjort høsten 1954.⁴⁶⁹ En viss skepsis og avskjerming mot de nye våpnene forekom på norsk side allerede i 1955. Innføringen av atomvåpen gjorde likevel ikke de konvensjonelle styrkene overflødige i Europa, da disse styrkene skulle utgjøre et skjold som tvang en angriper til en konsentrasjon av sine styrker.

⁴⁶⁸ Eriksen og Pharo 1997: 96.

Fra 1951/52 til 1955 ble som vi har sett forsvaret av Nord-Norge på flere måter utbedret. Forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge førte til at det ifølge ØKN ikke ville «bli noen særlig misunnelsesverdig jobb å forsøke å erobre Nord-Norge.»⁴⁷⁰ Brigaden var et nøkkelelement i bedringen av forsvarsberedskapen i Nord-Norge. Med en stående forsvarsstyrke på ca. 4000 mann, utgjorde Indre Troms et stående militært tyngdepunkt som fienden måtte ta hensyn til ved et eventuelt angrep. Brig N var derfor fra 1955/56 en viktig avskrekkingsfaktor overfor Sovjetunionen.

Den samfunnsøkonomiske utviklingen i Nord-Norge skulle også bidra til avskrekkingen. Nord-Norge planen bidro til at Nordland, Troms og Finnmark ble et økonomisk satsingsområde med økte investeringer, økte sysselsettingsmuligheter og med en langsiktig målsetting om å oppnå en likestilling av landsdelen med resten av landet. Den kombinerte forsvars- og samfunnsøkonomiske oppbyggingen av Nord-Norge førte dermed til at landsdelen i mye større grad enn tidligere ble integrert som en likeverdig del av landet. At Nord-Norge skulle forsvares, var det derfor ikke lenger noen tvil om i 1955/56. I hvilken grad denne oppgraderingen av Nord-Norge virket avskrekkende på Sovjetunionen, lar seg ikke fastslå uten å studere russiske kilder. En drøftelse av dette spørsmålet ligger derfor utenfor denne oppgavens rammer.

Hvordan kan så opprettelsen av Brig N plasseres i forhold til begrepet beroligelse? Fra 1950 til 1955/56 ble tyngdepunktet i den norske Hæren flyttet til Indre Troms samtidig som flyplasser ble utbedret og bygget på Andøya, Bardufoss og i Bodø. Det er likevel flere forhold som peker på at målsettingen med forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge var nettopp å forsvare landsdelen. For det første kan Brig Ns tilbaketrunkne plassering i Indre Troms sees som et beroligelsesmoment overfor sovjetrusserne. Her er det imidlertid verdt å merke seg at verken fra norsk politisk eller militær side var dette argumentet eksplisitt fremme i debatten rundt selve plasseringen av Brigaden. Det er likevel ingen tvil om at etableringen av Brig N i Indre Troms ble regnet som mindre provokatorisk enn en plassering øst i Finnmark ville ha gjort. Men militærstrategiske hensyn var mest fremtredende i avgjørelsen om å la Finnmark ligge nærmest ubeskyttet.

For det andre lot Norge Finnmark nærmest være et avmilitarisert område. I

⁴⁶⁹ Pedlow 1997, M.C. 48, 18. november 1954.

1949 slo forsvarsminister Hauge fast at forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge ikke måtte provosere sovjetrusserne og at alliert militær aktivitet i nordområdene måtte begrenses.⁴⁷¹ Hagues beroligelsesmomenter ble i Finnmark etterfulgt og fylket var på hele 50-tallet preget av meget liten militær aktivitet. I perioden fra 1950 og frem til 1955/56 ble derfor garnisonsstedene i Finnmark ikke prioritert i den norske forsvarsoppbyggingen. For det tredje var det liten militær aktivitet og både antallet og omfanget av militære øvelser i Nord-Norge ble på hele 50-tallet holdt på et meget lavt nivå.

ULIKE PERSPEKTIVER PÅ OPPRETTELSEN AV BRIGADEN I NORD-NORGE

Utviklingen av forsvarssamarbeidet mellom Norge og de allierte stormaktene bar i stor grad preg av Norges stilling som småstat. Tilspissingen av den kalde krigen, som fulgte i kjølvannet av Koreakrigen, innebar at Norge i større grad enn tidligere måtte ta hensyn til NATOs interesser. En direkte følge av krigsutbruddet i Korea var utviklingen av det integrerte forsvaret i NATO. I denne oppgaven har vi sett at de to eksterne forholdene, utbruddet av Koreakrigen og det utvidede samarbeidet i NATO, fikk stor innflytelse på forsvarsoppbyggingen i Norge.

I «Kamp mot russerne på tysk jord? Tysklandsbrigaden og den kalde krigen 1947-1953» skriver Rolf Tamnes at forslaget om å trekke tilbake Tysklandsbrigaden kom fra alliert hold og ikke var resultat av norsk press.⁴⁷² Tvert imot var Hauge forberedt på at Tysklandsbrigaden ville bli i Tyskland også utover 1953, sier Tamnes. Mine kilder bekrefter funnene til Tamnes. Jeg har ikke funnet noen tegn på konkrete forslag eller press fra norske myndigheter med sikte på å trekke tilbake Tysklandsbrigaden.

Tilbaketrekking av Tysklandsbrigaden hadde lenge vært et hett diskusjonstema i Norge og flere politikere og militære hadde i mange år vært skeptiske til å ha en brigade i Tyskland. Norske myndigheter utøvde likevel ikke noe press på allierte myndigheter for å få Brigaden hjem. På et møte 2. august 1951 fremgikk det at

⁴⁷⁰ UBO, Norges Forsvar nr. 11 1952.

⁴⁷¹ Eriksen og Pharo 1997: 33.

⁴⁷² Tamnes 1986b: 141-142.

Sjefsnemnda forventet at et forslag om tilbaketrekking av Tysklandsbrigaden ville komme fra NATO. Norske myndigheter stod altså mer eller mindre på sidelinjen og ventet på de avgjørelser som ble tatt i NATO. NATO-medlemskapet la med andre ord klare føringer på den norske handlefriheten.

Tamnes påstår videre at det ikke var noen selvfølge at Brigaden skulle plasseres i Nord-Norge.⁴⁷³ Tamnes begrunner denne påstanden med en uttalelse fra Hauge i sjefsnemnda 2. august 1951. Her var Hauge inne på at forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge burde basere seg på vervede styrker på Bardufoss i tillegg til øvingsavdelinger på Setermoen.

Mitt materiale viser imidlertid at Indre Troms fra sommeren 1950 var det *eneste* alternativet til Nord-Tyskland som plasseringssted for Brigaden. Den sterke fokuseringen på forsvaret av Nord-Norge gjorde seg gjeldende alt sommeren 1950. I beredskapsprogrammet fra august 1950 het det at betydelig vekt skulle legges på forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge. Indre Troms pekte seg ut som det viktigste området i Nord-Norge og høsten 1950 ble en av bataljonsgruppene som ble innkalt under beredskapsinnkallingene forlagt der. Både HOK og DKN mente dessuten at utdannelsen av deler av den styrken som skulle til Tysklandsbrigaden, burde legges til Nord-Norge.

Da den utvidede utenrikskomiteen diskuterte Tysklandsbrigadens fremtid høsten 1950, la ikke Hauge skjul på at en stående styrke i Nord-Norge ville bedre kuppforsvaret betraktelig.⁴⁷⁴ Hauge utelukket heller ikke at en overføring av Brigaden fra Tyskland til Indre Troms kunne finne sted. Men om Brigaden stod i Mellom-Europa eller i Nord-Norge, ville NATOs styrker være de samme, poengterte Hauge. Under debatten angående Lyngenstillingen, sommeren 1951, tok Oberst Pran fra HOK opp spørsmålet om «Tysklandsbrigadens eventuelle overføring til Troms innland» og understreket at dette var et spørsmål «som man før eller siden må ta standpunkt til.»⁴⁷⁵ Disse uttalelsene fra Hauge og Pran tyder på at Brigaden enten ville fortsette å stå i Tyskland eller at den ville overføres til Nord-Norge. I de kildene jeg har gjennomgått, finnes det bare ett alternativ til plassering for Tysklandsbrigaden, nemlig Indre Troms.

⁴⁷³ Tamnes 1986b: 142.

⁴⁷⁴ SA, UUKK 13. november 1950: 927.

⁴⁷⁵ FOBA, SSN 16. juni 1951.

Også når det gjaldt forsinkelsen av selve utbyggingen av brigadeetablisementene i Nord-Norge, var eksterne forhold sentrale. NATOs kritikk i 1952 av forsinkelsene i det norske byggeprogrammet fikk liten betydning.⁴⁷⁶ Stalins død og Koreakrigens slutt i 1953 førte imidlertid til en tøværperiode i den kalde krigen og i NATO ble det registrert en avslapping i forsvarsoppbyggingen hos medlemslandene. Tøværperioden preget også den norske forsvarsoppbyggingen og var helt klart en medvirkende årsak til at alle avdelingene ved Brig N først var på plass i 1955/56.

Vi har sett at viktige premisser for den norske forsvars- og utenrikspolitikken, deriblant initiativet til å opprette Brig N, ble lagt av Norges allierte. Det allierte initiativet var imidlertid ikke tilstrekkelig til å iverksette forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge. Dersom norske myndigheter hadde ønsket å beholde Brigaden i Tyskland eller plassere den et annet sted i Norge, ville det ha vært vanskelig for NATO å få gjennomslag for sin anbefaling. Behovet for en stående brigade i Nord-Norge var imidlertid anerkjent også av norske politiske og militære myndigheter. Norske myndigheter trakk altså i samme retning som NATO.

Et troverdig forsvar av Nord-Norge over tid, var avhengig av at landsdelen hadde noe å forsvare. Våren 1951 tok regjeringen initiativet til et utbyggingsprogram for Nord-Norge fordi landsdelen lå tilbake for resten av landet på flere områder. Den norske regjeringen ønsket altså en modernisering og utvikling av Nord-Norge. Landsdelen måtte styrkes for å forhindre at det for første gang etter krigen oppstod arbeidsløshet av noe omfang, en situasjon som utvilsomt ville vært en stor politisk belastning for Arbeiderparti-regjeringen. I tillegg ville en utbygging være nasjonalt konsoliderende og gi mindre grobunn for kommunisme. En utbygging av næringslivet i Nord-Norge ville gi befolkningen økonomisk trygghet, og dermed ville viljen til å forsvare landsdelen øke. Også fra et forsvarspolitisk synspunkt ville det være meget betenkelig med en fattig og avfolket landsdel.

Den norske regjeringen tok altså initiativet til en økonomisk opprustning av Nord-Norge før forslaget om å trekke tilbake Tysklandsbrigaden kom. En parallell utbygging av forsvaret og den samfunnsøkonomiske sektor i Nord-Norge var to sider

⁴⁷⁶ SA, UUKK 15. april 1953: 73.

av forsvaret mot kommunismen. Målet ved dem begge var å bygge opp, integrere og forsvare en utsatt landsdel. Da forslaget om tilbaketrekking av Tysklandsbrigaden kom i august 1951, var det enkelt å få gjennomslag hos norske politiske myndigheter. I Stortingsdebatten sommeren 1952 var det verken spørsmål eller diskusjon om opprettelsen av Brig N. Det er ingen tvil om at norske politiske myndigheter så de positive sidene ved en parallell forsvars- og samfunnsøkonomisk utbygging av Nord-Norge. I denne prosessen inngikk opprettelsen av Brig N som et utviklingslokomotiv. At Stortinget var positive både til tilbaketrekking av Tysklandsbrigaden og til økonomisk gjenreisning i Nord-Norge, var en forutsetning og en medvirkende faktor bak forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge.

Etter at NATO og norske politiske myndigheter henholdsvis hadde foreslått og vedtatt å opprette en brigade i Nord-Norge, tok norske forsvarsplanleggere over ansvaret. Detaljplanleggingen for plassering av og størrelse på de ulike avdelingene var et rent norsk militært anliggende. 9. april-syndromet preget den norske militære prosessen fra rekognosering og planlegging til utbygging av etablissementene. Bak den norske militære planleggingen i Nord-Norge lå ønsket om å bygge et sterkt forsvar som kunne holde ut til den allierte hjelpen kom.

Vi har sett at NATO og norske politiske og militære myndigheter trakk i samme retning når det gjaldt forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge. Initiativet fra NATO var således et frø som falt i fruktbar jord. For NATO innebar opprettelsen av Brig N at MTDP ble troverdig. For Norge førte opprettelsen av Brig N til at forsvarstygdepunktet ble flyttet fra sør til nord. Samtidig bidro Brigaden til en samfunnsøkonomisk oppbygging og integrering av en utsatt landsdel slik at landet stod sterkere og mer samlet.

Hva så med forsvaret av Sør-Norge? Gikk norske myndigheter inn for en nedprioritering av forsvaret i Sør-Norge til fordel for forsvaret av Nord-Norge? Flere momenter peker på at forsvarsoppbyggingen i Nord-Norge ikke svekket forsvaret av Sør-Norge. Frem til våren 1953 utgjorde Tysklandsbrigaden en del av Norges forsvar av Sørflanken. Fra høsten 1953 ble forsvarstygdepunktet flyttet nordover og sørflanken ble midlertidig mer utsatt. Den tyske gjenopprustningen som var ment å skulle dekke sørflanken var i 1953 enda på planleggingsstadiet, men det var bare et tidsspørsmål før Norges sørflanke ville dekkes av tyske styrker. I praksis var dessuten

halvparten av Brig N forlagt i Sør-Norge frem til 1955. Fra 1955 ble som vi har sett trusselen mot Sør-Norge ikke vurdert som særlig stor før 50 dager etter et krigsutbrudd. Forflytning av avdelinger sørover var dermed mulig dersom dette var ønskelig. Et siste moment er at det i 1955 ble opprettet en brigade i Sør-Norge, som riktignok aldri ble noen fullverdig brigade. Det NATO og norske politiske og militære myndigheter høsten 1951 erkjente, var at forsvaret av Norge var best tjent med å ha den viktigste stående hæravdelingen i det området der den umiddelbare trusselen ble sett på som størst; i Nord-Norge.

OVERSIKT OVER KILDER

UTRYKTE KILDER:

ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV:

Arkivet til Erik Brofoss.

FORSVARETS OVERKOMMANDOS BORTSETTINGSARKIV:

Forsvarets sjefsnemd 1949-1955.

Forsvarsstaben.

Generalmajor Backers papirer.

MUNTLIGE KILDER:

Nils Borchgrevink 15. desember 1998.

Torkel Lindeland 8. januar 1999.

Leif Lundesgaard 12. januar 1999.

RIKSARKIVET:

Relevant stoff fra perioden 1950-1955 fra følgende arkivskapere:

Distriktskommando Nord-Norge

Forsvarets anleggsdirektorat

Forsvarets bygningstekniske korps

Forsvarets bygningstjeneste

Forsvarets distriktsingeniør i Nord-Norge

Forsvarsdepartementet (avgradert/ugradert og hemmelig) I, II og IV avd.

Forsvarskommisjonen av 1946

Forsvarsstaben, møtereferater 1934-1959.

Hærens overkommando (Generalstaben, Adjutantstaben og G4).

Hålogaland ingeniør bataljon

Infanteriregiment 15 og Infanteriregiment 16

Regjeringens sikkerhetsutvalg

Statsministerens kontor, referater fra regjeringskonferanser.

UTENRIKSDEPARTEMENTETS ARKIV:

- 11.7.2B Gerhardsens USA-tur
- 25.2.72 Internasjonal politikk
- 25.3.24 Utenriksministermøter
- 33.2.18 Nordkommandoen
- 33.2.5/6 Rådsmøtet i Ottawa
- 33.2/6 Stedfortrederrådets møter.
- 33.2.24 Forsvarskomiteen, Militærkomiteen, Standing Groups virksomhet.
- 33.8/3 NATO
- 38.1.32 Opplysninger om fremmede lands forsvarsberedskap.
- 38.5/45 Norges forsvar, militære organisasjoner m.v.
- 38.5/48 Tyske militære installasjoner i Norge.
- 38.5/81 Økonomisk forsvarsberedskap

TRYKTE KILDER:

NOBELINSTITUTTET:

Foreign Relations of the United States, relevante bind.

STORTINGET:

Innstillinger og forhandlinger i Stortinget.

Referater fra møter i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite 1949-1955.

Stortingsmeldinger/ Stortingsproposisjoner.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET:

Relevante årganger og utgaver av:

Aftenposten

Befalsbladet

Morgenposten

Nordlys

Norges Forsvar

Norsk Militært Tidsskrift

Offisersbladet

Tromsø

Vår Hær

LITTERATURLISTE

- Anderson, G. 1981, Halvard Lange. Portrett av en nordmann. Gyldendal, Oslo.
- Arnheim, T., B. Hafsten, B. Olsen og S. Thuve 1994, *Fra Spitfire til F-16: Luftforsvaret 50 år 1944-1994*, Sem & Stenersen, Oslo.
- Ask, A.O. og Westlie, B. 1991, *Maktens ansikt. Et portrett av Jens Chr. Hauge*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Bergh, Trond. 1987, Storhetstid (1945-1965) Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 5, Oslo.
- Bergh, T. og Eriksen, K.E. 1998, *Den hemmelige krigen, Overvåking i Norge 1914-1997*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Breidlid, Olav, Oppegaard, Hiorth Tore og Torblå, Per. 1991, *Hæren etter den annen verdenskrig 1945-1990*. Fabritius, Oslo.
- Breidlid, O. og Bjørkevik, E.O. 1996, De norske styrker i Tyskland 1947-1953: fra okkupasjon til forsvar av tysk jord, Elanders forlag, Oslo.
- Brox, O. 1984, *Fra allmenning til koloni*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Eriksen, K.E. og Skodvin, M. 1981, «Storbritannia, NATO og et skandinavisk forbund» i *Internasjonal politikk* nr. 3.
- Eriksen, K.E. 1981, "Norge i det vestlige samarbeid", i Bergh, T. og Pharo, H.Ø.(red.), *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Universitetsforlaget, Oslo. 2.utg.
- Eriksen, K.E. og Pharo, H. Ø. 1991, «De fire sirklene i norsk utenrikspolitikk 1949-

1961», i Due-Nielsen, C., Noack, J. P. og Petersen, N. (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.

Eriksen, K.E. og Pharo, H.Ø. 1992, «Norsk sikkerhetspolitikk som etterkrigshistorisk forskningsfelt», *Etterkrigshistorisk register*, LOS-senteret i Bergen, notat nr.13.

Eriksen, K.E. og Pharo, H.Ø. 1997, Norsk Utenrikspolitikk Historie bind 5, *Kald krig og internasjonalisering 1945-1965*. Universitetsforlaget, Oslo.

Førland, T. E. 1988, 1949 som et vendepunkt: «Er NATO-medlemskapet bare kulisse?» i *Internasjonal Politikk*, nr.6.

Gaddis, John Lewis. 1982, *Strategies of Containment, a Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, Oxford University Press, New York.

Gerhardsen, E. 1967, *Med Einar Gerhardsen gjennom 20 år*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Gerhardsen, E. 1971, *Samarbeid og strid. Erindringer 1945-1955*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Greiner, C.1985, «The Defence of Western Europe and the Rearmament of West Germany, 1947-1950», i Riste, O. (ed.), *Western Security. The Formative Years. European and Atlantic Defence*, Universitetsforlaget, Oslo.

Hauge, J.C. 1989, *Mennesker*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Helle, E.1991, *Nils Langhelle*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Hetland, T.M. 1983, *Sovjetunionen og norsk tryggingpolitikk 1948-1959*, hovedfagsoppgave i historie ved UiB, Bergen.

Hetland, T.M. 1986, «Då Moskva sa nei til Norden. Sovjets syn på Norden og Nato 1948-1952» i *Forsvarsstudier*, årbok.

Holst, J.J. 1966, «Norsk sikkerhetspolitikk i et strategisk perspektiv», *Internasjonal politikk nr. 5*, Oslo.

Holtmark, S. G. 1993, «A Soviet grab for the high north? USSR, Svalbard and Northern Norway 1920-1953». *Forsvarsstudier* nr. 7.

Ismay, H.L. 1955, NATO the first five years: 1949-1954, ukjent forlag.

Jenssen, O. (red.)1997, Det organiserte forsvaret i Nord-Norge og Distriktskommando Nord-Norge 100 år, Harstad.

Kan, A. 1988, «Naboskap under kald krig og perestrojka. Forholdet Norge-Sovjet sett fra Moskva», i Tamnes, R. (red.), *Forsvarsstudier* nr.6.

Kristiansen, T. 1993, «Fra Europas utkant til strategisk brennpunkt». *Forsvarsstudier* nr. 6.

Lie, H. 1975, *Slik jeg ser det*. Tiden norsk forlag, Oslo.

Lie, T. 1958, *Hjemover*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Lundesgaard, L. 1995, *Brigaden i Nord-Norge 1953-1995*. Elander, Oslo.

Lundestad, G. 1970, *Norske holdninger overfor Vest-Tyskland 1946-1951*. Hovedfagsoppgave i historie, UiO.

Lundestad, G. 1980, *America, Scandinavia and the cold war 1945-1949*. Universitetsforlaget, Oslo.

Lundestad, G. 1981, «Hovedtendenser i norsk politikk 1945-1965», i Bergh, T. og Pharo, H.Ø. (red.), *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Universitetsforlaget, Oslo. 2.utg.

Lundestad, G. 1985, «Nasjonalisme og internasjonalisme i norsk utenrikspolitikk : Et faglig provoserende essay», i *Internasjonal Politikk*, temahefte I.

Lundestad, G. 1991, Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1990, Universitetsforlaget, Oslo. 2.utg.

Melandri, P. 1985, «France and the Atlantic Alliance 1950-1953: Between Great Power Policy and European Integration», i Riste, O. (ed.), *Western Security. The Formative Years. European and Atlantic Defence 1947-1953*, Universitetsforlaget, Oslo.

Meyer, J.K. 1987, Nato, opposisjonen, og den sikkerhetspolitiske debatt i Norge 1949-1953, hovedfagsoppgave i historie, UiB, Bergen.

Meyer, J.K. 1989, «Natos kritikere. Den sikkerhetspolitiske opposisjonen 1949-1961». *Forsvarsstudier* nr. 3.

Nygård, R. 1991, «Den moderne garnison», *Forsvarsstudier* nr.1.

Pedlow, G.W. 1997, *NATO Strategy Documents*, Brüssel.

Riste, O. 1979, Londonregjeringa. Norge i krigsalliansen 1940-1945. Vegene hjem. Forsvarets krigshistoriske avdeling, bd.2.

Riste, O. 1985, *Western Security. The Formative Years 1947-1953*, universitetsforlaget, Oslo.

Riste, O. 1991, «Isolasjonisme og stormaktsgarantier», *Forsvarsstudier* nr. 3.

Riste, O. og Moland, A. 1997, *Strengt hemmelig- Norsk etterretningstjeneste 1945-1970*. Universitetsforlaget, Oslo.

Rolstad, L. C. 1983, *Tysklandsbrigaden: redskap for hærens faglige gjenreisning*. Aschehough, Oslo.

Sandhaug, S. 1973, *Forsvarspolitisk strid i DNA, 1951-1954*, hovedfagsoppgave i historie, UiO.

Sanness, J. 1985, «Norske historikere og den kalde krigen», *Forsvarsstudier*, nr.5.

Sejersted, F. 1989, «Norsk historieforskning ved inngangen til 1990-årene. Et oppgjør med den metodologiske individualisme», *Historisk Tidsskrift*, nr.4.

Skogrand, K. 1998, «Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-1967», *IFS Info nr. 5*.

Slagstad, R. 1998, *De nasjonale strateger*. Pax forlag, Oslo.

Statens offentliga utredningar. 1994a, Om kriget kommit...Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969, Graphic Systems AB, Göteborg.

Statens offentliga utredningar, Bilagor. 1994b, *Om kriget kommit...Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969*, Graphic Systems AB, Göteborg.

Studieselskapet for nord-norsk næringsliv 1948-1952.

Sverdrup, J. 1995, *Inn i storpolitikken 1940-1949*. Universitetsforlaget, Oslo.

Tamnes, R. 1985, «Norway`s Struggle for the Northern Flank 1950-1952», i Riste O. (red), *Western security: The Formative Years, European and Atlantic Defence 1947-1953*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Tamnes, R. 1986a, «Ettpartistat, småstat og særinteresser. Tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk», *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 3.
- Tamnes, R. 1986b, «Kamp mot russerne på tysk jord ? Tysklandsbrigaden og den kalde krigen 1947-1953», *Forsvarsstudier*, årbok V.
- Tamnes, R. 1987a, «Integration and screening. The two faces of Norwegian Alliance Policy, 1945-1986», *Forsvarsstudier*, årbok VI.
- Tamnes, R. 1987b, «Svalbard mellom øst og vest. Kald krig og lavspenning i nord 1947-1953», *Forsvarsstudier*, nr. 4.
- Tamnes, R. 1989, «Handlefrihet og lojalitet. Norge og atompolitikken i 1950-årene», i Bergh, T. og Pharo, H.Ø. (red.), *Historiker og veileder. Festskrift til Jacob Sverdrup*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Tamnes, R. 1991, *The United States and the Cold War in the High North*, Ad Notam forlag, Oslo.
- Tamnes, R. 1993, «Forskningen om den kalde krigen- status og fremtid», *Historisk Tidsskrift*, nr.4.
- Thomassen, Ø. 1997, «Sivilisasjonens utpost og den kalde krigen», i Thomassen, Ø. og Lorås, J. (red.), *Spennings land- Nord-Norge etter 1945*, Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Vegger, A.C.B. 1985, *Slesvig-Holsten fra 1945 til 1962*, Utgitt av forfatteren, Viborg.
- Veiåker, A. 1974, *Gjennomføringa av Nord-Norge Planen 1952-1960*.
Hovedfagsoppgave i historie, UiT.
- Wells, S.F. 1985, «The First Cold War Buildup: Europe in United States Strategy and

Policy, 1950-1953», i Riste, O. (red.), *Western Security: The Formative Years. European and Atlantic Defence 1947-1953*, Universitetsforlaget, Oslo.

Wiker, P.V. 1996, *Amerikansk militærhjelp og norsk forsvarsoppbygging. Etableringen av den amerikanske militærhjelpen i Norge, 1949-1953*. Hovedfagsoppgave i historie, UiO.

Aasland, M. 1984, *A hook in the nose of the US Air Force...Norge og opprettelsen av Natos Nordkommando 1950-1951*. Hovedfagsoppgave i historie, UiO.